

Utassy József

Mikor az agyban téboly trónol

Holtpont

1.

*Jaj, most vagyok csak
igazán árva,
sárgaház sahja,
kékség királya,*

*most vagyok én csak
igazán árva:
görbe fának is
egyenes lángja!*

2.

*Mint ama nagy, hamuhodó madár,
ki tolla tábortüzből éled,
üzenem neked – a szél megtalál –,
hogy élek, barátom, újra élek:*

mint ama nagy, hamuhodó madár.

3.

*Add már ajakamnak a szót,
idegeimre a vonót,
zendítsd rám a csontok csöndjét,
azt a száz csillagra valót!*

*Add már ajakamnak a szót,
kifütyülnek így a rigók,
dáridót csapnak, dáridót!*

*Add már ajakamnak a szót,
a pokolra hurcolhatót:*

a tűzben is vacogtatót!

Te üss agyon!

*Fokozhatatlan Jákob létrája,
hiába újhodnak meg a vénék.
Ablaknál ülök. Gyöngybaglyasodva
lesem a hulla Holdat. Félek.*

*Zuhanj rám, te üss agyon, te drága
csillagok röge, vak pacsirtája!*

Félek már

*Félek már magamtól,
félek, nagyon félek,
félek – ha megvillan –
késétől e kéznek.*

*Házam is, hazám is
csontig kifehéřült,
anyámat átkozom,
világra miért szűlt.*

*Mért szűltél világra
anyácskám, szerelmem:
magam vagyok immár,
nincs már hová lennem.*

Halál úr!

*Mint a betonbontó,
légkalapácsos ember,
úgy remegtem színed előtt:*

*de nem akasztottam föl magam,
nyelvem világra nem öltöttem.*

*Őcsontságod ezért
meglehet, hogy átkoz,
ám jogom van,
jogom:*

a természetes halálhoz.

Halálra váltan

*Azt hittem én már,
csak arra gondoltam szinte halálra váltan,
hogyan elcsavargok
egy éji folyó fényoszlopcsarnokában.*

*Az éjjeli víz vonzott engem,
az éjjeli víz panteonja:
tükröképe a teleholdnak
nyelvemen volt már szentséges ostya.*

Daltalanul

*Elhagyott minden.
Isten se pártol.
Száműzetett az
ének a számból.*

*Sisakos tollam
bebábozódik.
Nincs dal! Az ember
csak átkozódik.*

Szép elmúlás, gyönyörű enyészet

*Rettegem itt a csillagok titkát,
hunyorogok: hátha kerengő kripták?!*

*Ezen a haláltávlatu bolygón
nem tudok tűnődni még mosolygón.*

*Elég, ha egy száraz ágra nézek,
odavan máris minden kedvem.*

*Szép elmúlás, gyönyörű enyészet:
mért nem tudsz megvigasztalni engem?*

Pokolból jövet

*Dr. Győri Lászlónak hálával
és nagyrabecsüléssel*

*Ifjúságnak háttal,
hosszú, nagy víz mellé,*

*kiültetem kölyök szívem
csillag alá, kőre.*

*Dobogná ki, verné,
lüktetné világgá,
ami fáj és lehetetlen
immáron kibírni.*

*Így az a vers indul,
mihez végső pontot
görgethet akár maga a
dátumos halál is.*

*Hatvanöt évgyűrű
arany tüze őrlít,
pántolódik homlokomra
a hetvenedik már.*

*Jövök a pokolból,
kór tüze ragyogtat,
megettem egy mázsa gyógyszert,
s alig enyhül kínom.*

*Jövök a pokolból,
harminchárom éve
úgy járok én oda, mintha
otthonomba mennék.*

*Otthonomba, végleg
tébolydába zárva:
ments meg engem, ifjúságom,
te egyetlen, árva.*

Hírhedt hangulat

*Kedvem volna
magamat megölni!
Hírhedt hangulat
foglya lettem.*

*S nincs más kiút,
mint megdögölni
oly egyszerűen,
ahogy születtem.*

Mikor a téboly trónol

*Mikor az elme elborul már,
zügván betör hozzád egy angyal,
végighorzsolja bőröd, és
megetet varanggyal.*

*Mikor az agyban téboly trónol,
ős félelem árama renget,
kiver az idegláz, de úgy,
hogy szíved reped meg.*

*Míg délibábozik az elméd,
mutat kétfelé hasadt bolygót,
disznók elé vágott tököt,
sárgán vicsorgót.*

*És fölugatnak a fegyverek.
Menekülnél a földbe bújva,
rögöt harapsz, s meztelenül
kiállsz az útra.*

*Körötted nagy tumultus támad.
Ágyékodra repül egy kendő.
Szirénázva megjön érted,
s elvisz a mentő.*

T
E
ÉGRE – TÁRT – KARÚ
H
A
T
A
L
M
A
S
IS
TEN

*Utolsó tantuszommal,
a teleholddal hívom föl a figyelmed:
úgy dől belőlem a dögszag,
mint egy fölakasztott kutyaából.*

Aki elandalítana

*Úgy kellene most valaki mellém,
aki elandalítaná elmém!*

*Nem tudok mit kezdeni magammal,
mint anyókák, motyogok magamban.*

*Össze-vissza hadonászok. Intek.
Hatalmasat kiáltok. Legyintek.*

*Úgy kellene valaki most mellém,
mint a mágnes, magamhoz ölelném!*

*S tükör elé lépnék, hogy megkérjem:
hagyja el a szobát tükrképem.*

*Ha most az Úr megcsókolná elmém:
a világot menten átölelném!*

Darvasi László

Virágzabálók

A fák szinte belefagytak a fagy tükrébe, a törzseket vastagon fedte a dér, s az ágakról karnyi nagyságú jégcsapok lógtak. Az ég elveszett a fehéresszürke derengésben, s ha kiáltás harsant, úgy tetszett, üvegharanggá lesz nyomban. Olyan hideg volt, hogy néhány nap alatt a harmadik megfagyottra találtak a városban. A fiúra a Kálvária templom oldalában lelt rá a havat kapargató templomszolga. A gyerek magzatként húzta össze magát, mintha az anyja hasában lenne, alig látszott ki a hóból, s az arca olyan keményre fagyott, hogy meg lehetett kopogtatni, akár egy ablaküveget. Békésen aludt, s szinte mosolygott.

Schütz bácsi a fejét csóválta, majd letörte a fiú szájából kicsorgó nyál jegét, s ingerülten a hóba dobta.

Ez azért túlzás, morogta kedvetlenül a doktor.

A város testét keresztbe szelő tiszai folyások és kósza erek mind kékre dermedtek. A gyerekek visongva, lökdösődve csúszkáltak a jegeken, előkerültek a fakutyák és a szánkók, de ha csak ócska léc jutott, se volt nagy baj. A vízkarok végignyújtóztak a görbe utcákon, az apró ablakaikkal egymásra pislogó házak között, a tereken és az üres telkeken is felderengtek, majd a zúzmarás kertek végén újra egymásba szaladtak, s hidegen csillogó, mozdulatlan tavacskák lettek. Hatalmas pelyhekkal, lassan, szinte tűnődve kezdett hullni a hó, s néhány perc múlva már szakadt, olyan vadul kavargott, hogy méternél tovább sem lehetett látni. A Szentháromság utcában leégett egy gazda háza, az esztét vesztett férfi szórakozott mosollyal bámulta a tüzet, s a kezét melengette az üszkös kapukerítésnél.

Talán ekkor látta először Klárát.

A lány az apjával időzött a parton, a roncshajón álltak, amely elhagyatva rostokolt a többi uszály és ladik között évek óta. Szép Imre jól ismerte Pelsőczyt, a vékony, könnyű mozgású ember nyilván ekkor is az álmai mákonyával traktálta a lányát, sebesen járt a szája, mesélt megállás nélkül, fáradhatatlanul és lázasan, történetből történetbe futott, kesztyűs ujjával mutogatott a jégtorlaszos északi kanyar s a ködbe bugyolált túlpárt felé, miközben úgy viselkedett, mintha utaznának. Klára lelkesen tapsolt, kiáltozott, a szeme ragyogott. Megmarkolta az ócska karfát, s mintha veszélyes kanyar következne, beledőlt a manőverbe. A lány úgy be volt bugyolálva, mint egy hatalmas játék-baba. Szép Imre alább ereszkedett, de így is csak a lány orra hegyét és a szemét látta a tarka sálkendő fölött.

A szavak pedig elválasztanak, mondta egyszerre, de csak magának. A mesék gazdagságából részesedést nem kaphatsz. A legendákért nem felelsz. Csak hajtogatod őket majd, mint egy rögeszmés, miközben minden történet másé lesz. Végül úgy halsz meg, mint aki nem is élhetett.

Szép Imre kelleetlenül elfintorodott.

A lány éppen ekkor pillantott a töltésen egyensúlyozó férfira, s aztán mintha az ügyetlenségén nevetett volna. Szép Imre máris jobban érezte magát. A közelben kopácsoltak. Rosszkedvű, hidegtől átfagyott munkások javígtattak egy ladikot, melyet megevett a fagy, a bordázaton jókora repedés futott végig. Az emberek megvetően tekingettek a roncshajó álomvilágában tébláboló párra, a harsány önfeledtség ingerelte őket. Végül hatalmas, bundás ember ballagott hozzájuk. Nem lépett át egyetlen lécet vagy hóbuckát sem, ami dolog az útjába került, egyszerűen odébb rúgta. Szép Imre tudta, hogy Szabónak hívják az óriást, hírhedt ember volt a városban, bivalyerejű, kellemetlen alak, aki soha nem vitatkozott vagy kötekedett, nyomban ütött. Szabó ladikos volt, s gyakran maga evezett fel Csongrádig vagy Makóig a Maroson. A férfi már ott tornyosult Pelsőczy előtt, aki úgy pislogott a hatalmas emberre, mint valami egyszerű zavaró tényezőre.

Tessék, mondta neki, tessék, parancsoljon az úr.

Tűnjenek el innen, dünnögte halkan a ladikos

Igen, és miért?, kérdezte egyszerűen Pelsőczy, és a lánya újra meglátta a kellemetlen vonást, amely olykor elcsúfította az apja arcát. Furcsa volt, hogy Pelsőczy ellenkezni merészel.

Mert én mondom, bólintott kimerően Szabó. Mert maguk nekem nádból vannak, de én ezt a vasat a két ujjammal is meghajlítom, mutatta a ladikos a vastag hajószöveget, s a következő pillanatban valóban meghajlította. Klára riadtan pislogott, és önkéntelenül közelebb húzódott az apjához. Pelsőczy a szemét árnyékolva hunyorgott, észrevette Szép Imrét, aki meg-megcsúsza, a jeges töltésoldalon egyensúlyozva tartott feléjük. Kényszeredetten, mint akit lelepleznek, intett a tudós felé. Imre visszaköszönt, és látta, hogy a lány bár feléje fordul, s bár nemigen látja őt, mégis illendően meghajtja a fejét. Szép Imre odaért hozzájuk.

Szép jó napot, Szabó úr, mondta halkan.

Itt még nagy baj lesz egyszer, morogta Szabó most már Szép Imrének. Itt olyan baj lesz, hogy az egyenesen katasztrófa lesz!

Hagyja őket, bólintott Imre, menjen csak a dolgára Szabó úr. Semmi keresnivalója nincs itt.

Hogyhogy...?!, durrant föl a ladikos, de nyomban visszanyelte a dühét. Öklével ütögette a hatalmas kucsmáját.

Szokott maga velem álmodni?, kérdezte hirtelen Pelsőczy.

Én, magával?! Na, még csak az kéne!, kiáltotta Szabó.

Hát ez az, kérem, erről van szó, bólintott az apa. Klára felkuncogott.

Miről?, értetlenkedett Szabó.

Mások álmait éppúgy tiszteletben kell tartani, akár a magunkét, válaszolta mosolyogva erre Szép Imre.

Az anyátok szentségit, morogta dühödten, de már ment is Szabó, a rettentő ladikos. Haladtában akkorát rúgott egy üres ládába, hogy ripityára tört. Az emberei között járt, de Klára még mindig kuncogott.

Fél magától?, kérdezte aztán Szép Imrétől.

Nem fél, tűnődött a férfi. Csak nem ért. Egyszer Léni néni kocsmájában arról panaszkodott, hogy soha nem álmodik a folyóval. Esténként úgy hunyja le a szemét, hogy erősen a vízre gondol, a sodrásokra, az örvényekre, a víz szagára, a fákra, melyek a parton sorakoznak, mint a katonák, a vízbe bukó sirályokra gondol, a vijjogásukra, de ahogy elalszik, ez az egész a semmibe vész, s helyébe üres feketeség támad. Azt mondta ez a Szabó, hogy álmodik ő a Nappal, a Holddal, álmodik földdel, sivataggal, de a folyóval képtelen az álmában találkozni.

És maga mit mondott neki?, hunyorgott Pelsőczy.

Hogy talán túl sokat tud róla, vonta meg a vállát Szép Imre, és Klára felé fordult, mert meg akarta jegyezni azt az ingerlő, csodálkozó mosolyt, mely a lány arcán játszott.

*

Szép Imre jól ismerte Pelsőczyt, néhány hónappal ezelőtt Kigl szerkesztő fiát is ő ajánlotta neki az Arany Oroszlán kávéházban, egy ostoba vita után, melyet a nőről folytatott az alkalmi társaság.

A honleányoknak semmi szükségük a betűre!, az olvasás tönkreteszi, elsorvasztja őket, magyarázta egy kövér, tokás bíró, aki arról volt híres, hogy könyörtelen vasszigorral irányítja három penészvirág lányát, akik, szegények, akkor szólhattak csak, ha az apjuk erre a szeme villanásával engedélyt adott.

Az olvasás elvonja a nőt a valóságtól, bólintott vészjósló komorsággal a bíró, mintha most is pulpituson lenne s ítéletet hirdetne. Kissé fölemelkedett az asztala mögül. Én, kérem, megbízható forrásból hallottam egy szörnyűséges történetet. Nos, egy pesti ügyvéd elkényeztetett lánya egész nap mást se tett, csak olvasott. Nem sétált, nem segédkezett a házimunkákban, nem járt piacra, de még bálba se, nem jótékonykodott, kizárólag olvasott! Ha reggel kinyílt a szeme, nyomban valami könyv vagy kalendárium után kapott. Este meg úgy aludt el, hogy a nyitott könyv az arcára borult.

A társaságban többen felhördültek.

Na, még ilyet! Micsoda életvitel! Micsoda skandalum!

És mi lett szegény lánnyal, bíró úr, talán bizony éhen halt az önfeledt olvasásban?, kérdezte gúnyosan egy diákforma alak.

A bíró egyetlen mozdulattal parancsolt csendet.

A vizsgálat kiderítette, hogy a könyv megfojtotta, bólintott a bíró. Tudják, uraim, milyen könyv volt?! Egy gyilkos német könyv volt! Bécsben nyomtatták, német nyelven!, emelte meg a hangját, majd szinte kiáltotta, Bécsben adták ki! És egy Goethe nevű író írta! Ezt teszi a német könyv a magyar hajadonokkal!

Szerény véleményem szerint pedig leginkább megcsúnyítja őket az olvasás, szólt közbe újra a diák, egyáltalán nem értékelve a bíró úr kijelentésének nyilvánvaló politikai élet. Egy itáliai tudós, folytatta a fiú, miközben felállt, egy bizonyos Borozzi száz hölgyet vizsgált meg, ötven rendszeresen olvasott, ötven

egyáltalán nem. Kíváncsiak, uraim, az eredményre? El tudják képzelni, mi lett azokkal a hölgyekkel, akik ifjú koruktól fogva rendszeresen olvastak?!

A diák teátrális mozdulatot tett.

Ha a nő nem olvas, éppúgy tanulatlan marad, mint a férfi, jegyezte meg Pelsőczy kelletlenül, álmodozni pedig könyvek nélkül is lehet.

És a régiek, ők is felnevelték a gyerekeiket, nem?! Nem kellett ahhoz könyveket bújni, hogy lelkiismeretes anya legyen valaki, dörmögte egy nagy bajszú katona, akinek széles vágás csúfította a bal orcáját. Majd hatalmas öklével akkorát csapott az asztalára, hogy táncba kezdett a boroskancsója.

Meglátják, a végén még úgy lesz, hogy a lányaink kardot meg puskát fognak, jegyezte meg egy idősebb tanácsnok. Még a háborúskodásból is igényt formálnak! Férfiaknak akarnak majd parancsolni! A feleség lesz az őrmester, a férj meg a baka! Hohó, és nem rettennek vissza a gyilkolástól sem! Meglátják, így lesz ez!

Régen is volt ilyen, az amazonok korában, vont vállat a diák.

Kérem, vegyék figyelembe, hogy a legszebb könyveket is nőkről írták, miért is ne lenne joguk olvasni saját magukról?!, ellenkezett magára maradván Pelsőczy, és Szép Imrére pillantott, mint aki tőle vár támogatást, de a tudós láthatóan nem kívánt részt venni a társalgásban. Inkább mulatott az egészen.

A nők olyanok, kérem, mint a virágok, szólt közbe erre Kigl szerkesztő, akit mindenfelé csak „szerkesztő úrnak” neveztek a szegedi társaságokban, holott a városban még nem volt saját lapja. Kigl pesti lapoknak írt színházi és társasági cikkeket, színesen előadott, közérdekű városi jelentéseket, és erre igen büszke volt, ráadásul valóban tájékozott ember hírében állt.

A virág életeleme a fény!, kiáltotta Kigl, s ha az a fény egy könyv mondataiból sugárzik, éppolyan tápláló lehet, mint a természetes napfény.

Ugyan, mit tud maga a nőkről, szerkesztő úr?!, kérdezett közbe gúnyosan a diák, akit sértett, hogy a társaság figyelme oly könnyedén elsiklott Borozzi professzor vizsgálatának eredménye fölött. Még mindig állt. S a dühe most Kigl ellen fordult.

Én mindent tudok a nőkről!, kiáltotta a szerkesztő, aztán pillanatra maga elé meredt, majd gyorsan módosított.

Annyit mindenesetre tudok róluk, amennyit ők tudnak rólam.

A vita hirtelen maradt abba, mert előbicegett a konyhából a tulajdonos unokahúga, egy szőke, szép arcú bakfis. A kislány születésétől fogva sántított, minden lépésnél nagyot ugrott a csípője, s kacsázva, félrebillent felsőtesttel járt. Viszont mindent elolvasott, ami a keze ügyébe került. Tüntetően végighordozta tekintetét a férfiakon. Azok meg zavartan hallgattak, még a bíró is elvörösödve krákolgott.

Marhák, mondta valószerűtlenül vékony hangján a kislány, és büszkén kikapcsázott a teremből.

Maguk mind marhák!, szólt vissza, és becsapta a konyha ajtaját.

Nem szóltak utána, nem is tiltakoztak. Megkoccant egy kancsó, aztán csurgás hallatszott, valaki hosszan töltött a borából. Pelsőczy felállt az asztaltól, és leült Szép Imre mellé, aki kurta bólintással jelezte, hogy ezúttal nincsen ellenére, hogy nem várt társasága akad.

Pelsőczy nyelvtanulási lehetőségekről érdeklődött közel hajolva, édes arc-szesz szagát, likőr illatát lehelve a másikra. Tisztelettelű fialemberre lenne szüksége, magyarázta, természetesen a lánya számára, aki...., a férfi hirtelen elhallgatott, de máris folytatta. Lehet szigorú oktató, de leginkább mégis olcsó legyen. Nem azért, mintha ő, Pelsőczy László nem tudna megfizetni egy drága, s a legfelső körökben forgolódo nyelvtudóst is akár, ám tapasztalata szerint a borsos áron okító nyelvtanárokat a rutin és a megszokás unalma vezérli, míg a fiatalok, akik olcsón vállallják ugyanazt a feladatot, a német múlt idő, a szenvedő ragozás elmagyarázását, nos, ők még tele vannak tettvággyal, bizonyítani akarnak, érdekli őket az eredmény, vagyis a nyelvtanárok kiválasztásának esetében mindig az jár el helyesen, aki a fiatalságot tekinti elsődleges szempontnak.

Szép Imre fanyaron elmosolyodott, a szomszéd asztalnál töprengő Kigl felé intett, s megjegyezte, a szerkesztő fia éppen efféle megoldás lenne. A fiú tökéletesen beszél németül, udvarias fialember, s ha jól tudja, az anyja ráadásul német volt. Pelsőczy bólintott, aztán azt kérdezte.

Megbízható fiú?

Miért, az apja nem az?, kérdezett vissza hunyorogva Szép Imre, s intett a pincérnek, hozzon két likőrt. Pelsőczy elhúzta a száját, mint aki nem egészen elégedett a válasszal.

Azt hiszem, verseket is ír a kis Kigl, jegyezte meg Szép Imre.

Aha, bólintott Pelsőczy, verseket ír, és a likőr után nyúlt. Szép Imre is ivott. A tudós később megtudta, hogy a kis Kigl valóban járt egy ideig a Pelsőczy-házba, ám a nyelvtanári karrierjének hamar vége szakadt, s nem igen lehetett tudni, hogy miért. De az azért sejthető volt, hogy Klára és a fiú között történt valami szokatlan.

*

A Szabóval esett affér után Szép Imre sokszor alakította úgy, hogy találkozzon Klárával. Lassan kitavaszkodott, illata, szaga lett a világnak. Hol csak a vörös fényben ázó alkonyati utcán futottak össze, máskor a reggeli piacon váltottak néhány könnyen eltáncoló szót, miközben a lány a fényesre simogatott almák és durva héjú körték között válogatott. A férfi a kezét bámulta merőn, az apró, fehér kézfejét, az ujjait. Szép Imre egyszer azt hallotta valakitől, hogy az ujjak és a szerelem között sokkalta mélyebb kapcsolat munkál, mintsem hinni lehetne. Ha megszokod, ha kívánod a másik ujjait, akkor szereted igazán. És ha egyszer kellemetlennek látod a kéz ujjait, a körmök vagy a lábujj formáját, hát biztosan nem szeretsz már. Tavasz lett, aztán a nyár is úgy múlt el, hogy a férfi szinte csak arra emlékezett az elfutó hónapokból, hogy mikor és hol beszélt a lánnyal. Egyszer a házuk előtt botlottak egymásba, mintha ugyan véletlen lenne, hogy a Szép Imrének erre akad dolga, ráadásul vasárnap délidőben, amikor elnéptelenedik a város. Klára leplezetlen, fölényes gúnnyal bámult a férfit. Szép Imre zavartan köhécselt, aztán elmosolyodott. A férfi borotválkozott, mint a németek. S Klára látta, hogy több helyen megvágta az arcát. Jó lett volna megérinteni azt a kis sebet a szája sarkában.

Vagy egymásba botlottak hétfőn délelőtt, amikor a város fásultan kezdte a munkát, és találkoztak kora délután, amikor a Kálvária tér felől lehelte feléjük a szél a harang lelkes, hamis kolompolását, és találkoztak kellemetlen szélben és fullasztó szélcsendben, és olyan viharban, hogy a Tisza északi kanyarulata fölött néma, baljósan csapkodó villámok karcolták tele a lila eget.

Hallom, mi történt a hajóval, jegyezte meg Szép Imre.

Eladtuk, bólintott Klára, és dacosan nézett a férfire.

Kinek, kérdezte a férfi, ingerelte ez a fölösleges hamisság.

Valami szerb kereskedő vette meg, nézett el messze a lány. Levitte délre. Leúsztatta a hajót. Sokan látták, hogy zeneszó és fáklafény kíséretében indult, mert a szerbek szeretnek mulatni, dárídózni. A mi hajónk, a Klára most valahol délen úszik. Talán a Dunán, vagy a tengereken.

És... és nem vesznek új hajót?, kérdezte megértően Imre.

Apus még gondolkodik a dolgon, talán később, bólintott Klára.

Megéltek egyszer egy olyan zivatart, amely hosszú, fullasztó forráság után szakadt a városra. Erősen délfelé járt, bármelyik pillanatban felhangozhatott volna a harangszó. A Búzapiac sarkán álltak, éppen egymásba botlottak, a lány, mint akit kellemetlenül érint az újabb találkozás, elhúzta a száját, de a következő pillanatban egyetlen hatalmas döndüléssel zuhant alá az ég, mintha csak arra várt volna, hogy a férfi és a lány közelebb kerüljön egymáshoz. Döbrent, ájult csend lett a környéken. De máris sikongatni kezdtek az emberek. A kofák, az árusok és a szekeresek visongva menekültek. Egy megrémült ló ágaskodva rángatta a lisztes kocsit, puffogva hulltak alá a zsákok. Gyümölcsök borultak ki a kasokból, almák és paradicsomok gurultak szerte, néhányat máris széttapostak, s máris, mint hatalmas vérfoltok, sebek piroslottak a földön. Ők meg csak álltak a térre ereszkedő sötétségben, mígnem az alázuhogó víz szürke függönyén keresztül Imre úgy látta, hogy a lány maga is vízzé vált, vízből van az arca és a teste, vízből van a bugyborékoló nevetése, az érintése. A lány remegve tapogatta ki a férfi kezét, és Imre tudta, hogy Klára már fél, nagyon fél, és a félelme is vízből, az égből szakadó szürke vízből van.

A férfi nem volt erőszakos, igyekezett a legkisebb tolakodás látszatát is kerülni. Néha ezért lépdelt el a lány mellett, s éppen csak köszönt, biccentett neki. Klárát dühítette az effajta érthetetlen visszakozás, s a legközelebbi alkalommal tüntetően ellenségességgel viselkedett. A férfi meghajolt, s udvariasan érdeklődött, tetszett-e neki a Kaszinó termében a múltkori dalest, egy kolozsvári énekes előadása, melyen volt szerencséje őt látni, de nem volt szerencséje, sajnos, az est végeztével megszólítani. A lány lassan és kimérten válaszolt, s ellenséges fejrázással, unott pillantással jelezte, nem kívánja tovább bonyolítani a diskurzust. S a derekát egyenesítve tovalépdelt. Ám néhány méter után már fordult is, és Imre látta, hogy tűzbe borul az arca, amiért így elárulta és kiszolgáltatotta magát. De legközelebb Kára újra figyelmes lett, érdeklődő, meleg és barátságos tekintete szinte cirógatta a férfit. Különös játék kezdődött kettőjük között, mely tele volt magát figyelő vágyakozással, ámuló bizonytalansággal, a kiszolgáltatottság esetén bájjával, s nem kevés élvezettel, mely olykor kegyetlenséggel párosult.

Mondja, tudna nekem fájdalmat okozni?, kérdezte a lány.

Nem értem, válaszolta zavartan Imre.
 Olyan fájdalmat, amitől magának jó lesz, mosolygott Klára.
 Nem hinném, hogy tudnék ilyesmit tenni, ingatta a fejét Szép Imre.
 Én tudnám úgy bántani magát, hogy nekem az jó lenne, jelentette ki Klára.
 Ragyogott a szeme. Elszánt és gunyoros volt, s mintha a férfi fölé nőtt volna.
 Ha például letépném a legkedvesebb virágát. Tudom, mert mondták, hogy szerte a városban virágokat ültet! Elültet egy virágot valahol, aztán magára hagyja. Elültetné, én meg nyomban letépném.
 A férfi könnyedén felnevetett, mint aki rosszabbra számított.
 Ugyan, ez nem bántana engem, hiszen más is letépi őket. A virágok sokszor hálnak meg, Klára. Meghálnak, mert megöli őket a vihar, a tél, az emberi kéz, de aztán kihajtanak megint.
 És ha azt parancsolnám, hogy maga is növesszen szakállt, mint a többi komoly férfiú?, kérdezte a lány.
 Maga játszik velem?, mosolygott most szinte vidáman Imre.
 Attól nem fél, hogy egyszer meggyűlöl engem?, hajolt közelebb Klára.
 Nem félek semmi ilyesmitől, válaszolt talán túl gyorsan és fölényesen Imre.
 Akkor nem is tudna szeretni igazán!, s a lány csalódottnak látszott. Dühösen, kivörösödve toppantott. S most aztán úgy hagyta magára Szép Imrét, hogy nem pillantott vissza. A férfi nem volt ilyesfajta próbatételekre felkészülve, melyek játékos könnyedséggel, ártatlan évdéssel kezdődtek, ám végül olyan komolyak lettek, mintha az élet értelmét kívánnák megvilágítani, egyértelműen és megfellebbezhetetlenül. Mintha jelentéktelen tolvajlás után egyszerre csak a bitófa vetne rád árnyékot.
 Azt mondja meg nekem, maga kicsoda!, szólt a lány.
 A férfi lehajtotta fejét.
 Mert azt maga nem látja?, kérdezte halkan.
 És ha nem azt látom, amire maga gondol?!

Nem mindegy, hogy én mit mondok?!

Nekem az egyáltalán nem mindegy, hogy maga minek akar látszani!, csattant a lány. Hát persze, nem azok leszünk soha, aminek látszani akarunk, de azért azok is mi vagyunk! Akar valamit, és az a valami soha nem lesz a magáé, és az a valami mégis maga, maga, maga, Klára egészen szenvedélyes lett. Nekem egyáltalán nem mindegy, hogy maga mi akar lenni!

Imre lassan megértette, hogy ezek a beszélgetések nem a hagyományos logika szerint építik magukat, nem a magától értetődő, ok-okozati viszonyok napfényes rendjét, átlátható struktúráit hozzák létre, hogy nyomukban nyugalom és béke támadjon. Nem, nem, a logika nem mondott csődöt, egyszerűen csak működésképtelennek bizonyult, hiszen nem támaszkodhatott dolgok elnevezésének elfogadott módusára, mintha ugyan a lassan feltámadó, majd annál erősebben munkálkodó szerelem azzal tüntetett volna, hogy nincs, nem lehet jelentése, mert bármely szavuk vagy mondatuk nyomban önmaga ellen is fordulhatott.

Hiszen az eldobott kő nem találhatja el magát, ellenkezett a férfi, s ilyenkor a lány csak a vállát vonogatta.

E beszélgetések, e könnyed és meg nem tervezett szóváltások lényege éppúgy volt az érthetlenség, az irracionalitás nyugtalanító és baljós jelenléte is, mint a fény. Nem lehetett többé bízni a szavakban. A kezelhetetlen érzések átmosták és megváltoztatták a legegyszerűbb gesztusok jelentését is, s ha e tüntető kétértelműség miatt Imre olykor elbűvölve hunyorgott is, nyugodt nem lehetett mégsem. Néha bármit kérdezhetett, minden kérdésre ugyanaz volt a válasz. Ha nem félhetett volna a lánytól, nyilván nem ragaszkodik hozzá. De mégsem a lánytól tartott igazán. Attól tartott, hogy valami módon, önkéntelenül is, de rosszat tesz vele. S ez persze bántóan egyszerű lehetőség volt. Félt a lánytól, mert Klára minden szenvedélye és kiszámíthatatlansága ellenére bántóan törekenynek tetszett. A lány nemcsak játszott vele, nemcsak kacérkodott, hanem teljes egészében felkínálta magát. S ez zavartalanul természetes, igazán nagyszabású gesztus volt, a férfi nem találkozott még hasonlóval, jóllehet voltak kalandjai annak idején Drezdában, Bécsben, s még Pest-Budán is.

Egy ártatlannak tetsző kérdésre nem azért van szükségünk, hogy azonnal rávágjuk a helyes választ, hanem, hogy arra döbbenjünk, másfajta, számunkra érthetetlen válaszok is lehetségesek, sötét, fájdalmas, kegyetlen válaszok, melyek éppúgy jogosak, mint a legegyszerűbb nemek vagy igenek.

Jól van, mondta a lány halkán, tegyük fel, hogy magát valakinek meg kell ölnie, mert így parancsolta az Isten.

És miért kellene engem bárkinek is megölnie?!

Klára türelmetlenül legyintett.

Nem ez a lényeg! Az a lényeg, hogy maga, Imre, kit választana, ki ölhetné meg magát, kinek lenne joga hozzá! Kinek lehetne ez kötelessége?!

Imre hallgatott, nem válaszolt.

Ezek csak olyan... olyan költői kérdések, mondta csalódottan.

Majd meglátja, az élet is felteszi őket, bólogatott komolyan Klára.

Nem a nőiség kizárólagos logikája ez, gondolta Imre. És nem is a férfiaság logikája, hanem a két, egyébként önmagában normálisan működő világ túlzott közelsége révén kialakuló kíváncsi zavarodottság. Nem lehetett többé ártatlannul szólni. Szép Imre mindent ugyanúgy tett, ugyanúgy harapott egy almába, törte meg egy kifli végét, ahogy eddig, ugyanúgy lapozgatta az újságokat, vizsgálta virágjai és hajtásai földjét, ám most a korábban oly magától értetődő mozdulatai is esetlennek és természetellenesnek tetszettek. Képtelen volt többé mámoros lenni. Más emberek, tűnődött, ilyenkor ellenkezőképpen viselkednek, önfeledten vetik magukat az érzelmeik kavarta örvényekbe, s boldogan fuldokolnak. Feltétel nélkül hisznek maguknak, és elbűvölve bámulják azt a másik valakit, akiből azonban bármelyik pillanatban gyűlölködő torzszülött válhat. Szép Imre jóleső kétségbeesettséggel figyelte magát, mintha haldokolna. S egy éjjelen magányában kissé beivott, majd sokáig ült a gyertyafénynél. Aztán kiválasztott egy piciny rózsavirágot, a városszéli mezőről hozta a gypúrózsafát. És lassan ízlelgetve megette. Utána likőrt ivott. Egy egész üveggel, gyorsan, mint aki fél józan lenni. Lehunyta a szemét. Érezte, hogy nagyot koppan a homloka az asztalán, de úgy maradt. Képtelen lett volna felállni, de éber volt, akár egy repülő kő.

Tandori Dezső

Az „Évek” című regény + után (Woolf és T. D. +) Az új irányból +

*Az új irány, hol
a legrégebbi dolgoké épp,
azzal kacifántol,
mi nem lelte kifejezését*

*eladdig célzottan bár,
diszkréten mégis...
(Azt érzi az irányzó: igenis, ha kár,
ha nem, érte, nem régiebb*

*aktualitás,
mint ami a látszatán
maias
események, elfogadva talán,*

*de az irányzó ((ez én vagyok))
nagyobb unalommal forgatna
egy napilapot,
mint Virginia Woolf „Éjre nap”-ja*

*a keze alatt magyarra
átforog.
S nyugtát nem hagyja
a fordítónak, vállficamok*

*és húzódások, húzódások nyomán
gépelésre használhatatlan, viasz
gyengességű, haszontalan-
ságában is kalandos, gépverőinas*

*szakmatanulást – ballal írni! –
lehetségesítő, irány((+))t
néma félreütésként a pontig*

nem jutva soha, rémrímkuszált
a feneennémegmível, nincs türelmemgatyázni,
az „Éjrenap” a köznépnekdőgunalom lehet,
pötyögetettapróságtárgyaival, de, rivall
a dús, tükrös formát felrúgó irányos+,

és azt hiszem, Woolf ezzel+ ábrázolta jól a
jónépeket, akiket – fáj bár – csak
eléggé hülyéknek vehetek.
S velük együtt színházba, háborúba stb. jaj+

(versszünettartás, percig megalkudj.)

Aaaaapró mogyoró,
faszikám, sose jó,
ami kéne, az a csobolyó...
vagy dalálj más köznépirányokkal,

és én nem. Elitariánusokkal
sem tart még, aki tönkrezúzott
karja okán nem találja el a pontot
fél kézzel, de ezzel

a Literatura Sorsakarata, az sincs,
oh, hogy nagyobbra vezérel.
Te, meg fogod látni, micsoda kincs

egy kilincs
lenyomására alkalmas kéz, vásárra
és jégre, majd kétszer meggondolod,
mikor viszed megint magad.

Na, azt akartam mondani, hogy ebben a regényben,
amit a szétment
vállammal is fordítok – „ez az életem,
hütyemogyoró”,

az irányzó is köznép, daloló.
(Magát is megveti,
min. röhögteti. Az egész itt összehordott
mindenfélét így kell fogadni;

vagy sem.) Miután ezt közbevetettem –
bár hova, nem volt az, nem volt
hova, tudom az olvasók soka
úgy érzi, a mennybolt nem szakad le, ha
a könyvet a falhoz vágja, aaaapró mogyoró, pici
cselekmény, mit neki, átszitalja
szitáján, figyelmén, más csatornára menvén,
idegeit legalább tökösebben zilálja

a műsor. Neki nincs, hogy a Russell Suoare-i iroda
sora bárhova besorolható lenne,
és a fura, bár szerelmi, háromszög, Mr. Denham,
Katharine Hilbery és Mary Datchet elmehet a francba.

De én épp azt mondom, hogy
nézzük csak jobban meg:
nem vagyok valami nagy irányzó+,
az a hülye társalgás az irodán

– századforduló, apró mogyoró,
nőknek szavazati jog, az volna végre jó;
harcolnak érte-, Mrs+ Sraks és Mr. Clacton
ostobasága, meg a helyzetnek a háromszög

által egyéni ingerek által
csak fojtottabban érzékelt ostobasága,
ez, nekem+ az egész életbéli emberi érintkezések
reménytelenje és ostobasága,

min Meseterünk csak s csak önérzékelő sirálya
és hettitája
a többieket magához hasonló hülyének látja,
Mr. Denhamra és Katharinére még visszatérek,

de engem ezért fog el annyiszor a vállcsontjegelő
pulykaméreg: mit kell nekem, túl megélhetésemen
(mely nem annyira anyagi, inkább, ah, mogyoró, lelki),
egyáltalán bárkivel érintkezni: menjetek

(megjelölök egy kétes elderfelház helyet), ott kérdez-
gessetek, majd ott kivédik, s hagyjatok engem végleg!
Írályok, sirályok, hettiták, más kalamiták dalai...!
(S ez nem+ a mai Csokonai? csak úgy megkérdem.)

Közbevetés: irály+költészet Ágoston Zoltánnak,
Füzi Lászlónak, Jenei Gyulának, Olasz
Sándornak

– Ah, ha lehetne, nagy mentségemre ők legyenek, tudva,
hogymeg nem vagyok
(én ilyen rossz gyerek) –

*Bár volna folytatása még a névsornak.
Az irodalomnak,
szerintem,
sok minden*

*(rabságok, kényszerek, handabandák)
után, s hogy Martin du Gard,
Szép Ernő, Kafka, Rilke, Joyce, fáj
kihagyni Apollinaire-emet, Kosztolányit,*

*de J. A. is más itt (ő a létező kérdések
maximuma volt s marad, válaszaival,
de pl. Eliot, a nevezettek, bármelyik,
ott, ahol fal-*

*nak mentünk, irány+ hanggal és tárgyakról szolt:
akkor hát), az irodalomnak
nem nyelvi jelenségek v. tételek
sorjázatása*

*a teste-lelke, lényege, az csak
ajajaj, tevalócsillagvilágszupersztár
szelleme, na ja, lenne a dalnak,
prózának. (Ah, jelenlévők kivételek,*

*a sorolásból Beckett pl. azért maradt ki,
mert második-husodik-századféli,
kritérium, itt meg Virginiával
foglalkozunk eleve, túl sok meg ne ártson),*

*tehát
az irodalmi mű szellemét és anyagát
a (nem Zsdánovian, nem klerikálisan, nem
világmegváltósan, s ha bármi jegyben vett)*

*téma, tartalom, jajjesszustudtamdekihitted adja,
és van formai apraja+nagyja hozzá,
ha ezt bárki feledné, de nem tudná.
S ez az egyszerűség oly bonyolult, felettébb.*

S aki szerint felesleg
(de nem aprózzuk véleményekre
dolgunk fontosát)
a derekas irodalmi és nyelvi jeleknek

műanyagmosóporzacskócskáira
ballasztokat akasztani, ahova
ez az ő tarka léggömbjük száááállna,
ah – hagyom. A Virgin Records s nem

Virginia Woolf hazája. Felleg,
agy agyarma, borult, a műfordítói
szeminárium feladata 1959-ből, egy bizonyos
Kardos Laci bácsi

szabta kajánul, s nekem Dublinba
kellett mennem, biciklis küldöncök versenyét
nézni, hogy+ a megoldás beugorjon ekképp e:
Goethe:

„hogy a költőt megérthessed,
költőországba kell menned”
vagy ilyesmi, ott légy felleg,
ott állj, de max+ nyelvi jelnek.

Ezért hát,
s hogy zárhassam e tirádát,
hagyva minden cirádát+,
az irodalom nyelvijelsorságának áldását s átkát

erre az egyre összpontosítom.
Nr, Denham, naná, szerelmes Katharine Hilberybe,
ó, de Mary Datchet meg (Denhamnek csak jó pajtásnője)
bele.

Egy esti buszozás Londonban,
ahol több tucatnyiszor is voltam, de végül kigyógyul-
tam,
mit sem érezve múzeumokon és lovakon kívül,

meg a vársokaságos város csodás rengetegének maraton
élményén túl, érzelmekből semmit.

Itt
éltem Denham és Katharine és Mary

történetéből a magam irány+ vágyának, vágytalan,
megfelelően. Hogy a jónéppel a megismerkedős,
kérdőző, másutánaboldogtalan+ kapcsolatosdit
– levelezést leszámítva, max. dolgozva, olvasva –
mellőzzem. (Mifracra rímel ezt+?) nem, hogy
„felőlem”! az utolsó londoni lélegzetig
felkészítettem magam, hogy tudjam fordítani majd
Katharinét, Maryt, Mr. Denham

lelke világról sem – ösztönösen sem! – feledkeztem.
A szerelem annyi+ is, hogy valakinek a
társaságában akarunk mániákusan lenni.
Persze, nem csak ennyi + – de amit ez be tud vezetni,

filemonésbauciszok s más nárciszok mázliján (két lottó
ötös egymás után) kívül, kellemetlenebb.
Jó, Uram, a testi szenvedéseket távoztasd tőlem egyébben
sokat jól elviselek. És+ De Katharine és Denham,

ha előrelapozva jól láttam, egybekelnek, és nem lesz
– túlzás, semmi –, sok minden nem lesz,
és lesz, amit kibekkelnek, de szedik a potyagólokat,

egyikük nem kíváncsi órán túl sokat iszik,
a másik, mígnem közönyössé nem válik, családozik,
a kapcsolat+ nem tudja őket elemijükből kikanyarítani,
bár a gesztenyék, melyeket nem is kikaparni

akartak, bús hangulattal és békén hullni
kezdenek életük őszén, s nem egymás
francbaelküldésére az arany verőfény.

Mi ketten (feleségem is járt ki Londonba)
éreztük már úgy talán, Londonba születni jó lett volna+
De meg mínusz, közben. Én Londonból is megjöttem.

Mesélem az asszonynak Katharine és Denham történetét.
 („Célzásnak ne vedd.” Házaspár, negyven év,
itt. Kölcsönösen mindenfélét dicsérik nálunk
a társassssság keze nyomát, megmentett

madarak lábnyomoka
is áldanak. Nem mondhatok semmi rosszat.)
Talán ezt a nyelvi létezőjének adta mogyorója
Eliolajcsi-Hejszépem elméle-

tét az igazibb tét (elmondása megoldhatatlan!)
– már mondtam! – kikerülésére találták ki,
a mondat, a lejtés, a destrukció, a turduskompozíció
merula-kimerül a! útján takaros becsülettel
lehet odábbállni, de mondjon bárki bármi+
t, áll, jó, de ezekkel nem vitázva, magam lelke
befűlt, bár tevékeny sorára gondolok: HA PÁR LEGFON-
TOSABB DOLOG SE TISZTÁZHATÓ, MIT ÉN AZ
EMBEREKKEL+

és ily szomorúan végzünk megint egy dalt – és a fájó
kezem is lázong, ah, a literatúra is csak semmi +
pöce nyelvő, a megnyilatkozás vágya
esztétikusan pusztulna,

a művészet még mindig jobb, mint a kultúra,
az meg a civilizációt veri.
Mondom hát, Wittgen-
stein ezen az egy viccen

hal le az amirőlnemlehetbeszélnivel...
hogyan arról nem kell:
az angol ember, bár Virginiánál nem leltem
egyszer sem ezt a kifejezést,

hagyja (bár frász eszi pl. Denhamet, Maryt)
a mindközönséges érdeklődést,
mindenki-sziget-ország tehát, hogy valóbb valóm
elveti könnyel a személyes jöttekkel

adódó gyötrelmet végig, lelkem már élő
madárkák iránti szeretetek sem sértik-védik,
háteakkormitvárnál háttér virgács-szál, virági
szál, tőlem, csak, hogy még csak ne is „hagyj

békít”, az békít, ha némaaplusz+
s kimondom, kulcs szava: slussz.

Faludy György

Karoton

Egy meleg nyári nap kora délutánján, hét évvel azután, hogy Alexandria püspökévé választották, Athanasius megparancsolta Leontinus és Severus diakónusoknak, hogy a tanácsterem márványasztalát vitessék ki az udvarra, és helyezték a fák árnyékába. A diakónusok meglepődve néztek egymásra. A püspök mindeddig az alacsony, zsúfolt tanácsteremben intézte a hivatalos ügyeket.

Leontinus feladata volt, hogy minden reggel beszámoljon püspökének a hírekről, no meg bármilyen gyalázatos pletykáról, ami épp a városban keringett. A legújabb hírek nyugtalanítóak voltak. Azt beszélték, hogy Konstantin összehívott négy közismerten ariánus püspököt, hogy tanácsosaiként működjenek, ugyanakkor kidobatta a palotájából Hosiust, a kordobai püspököt, az igazhitűség szószólóját. Az eretnekek azt a hírt terjesztik, hogy a Delta-vidéki éhínségért Athanasius a felelős, mert szolgalelkűségében felajánlotta a búzatermést a császárnak. Holott az volt az igazság, hogy Konstantin, mindenkitől függetlenül, elrendelte a gabona szigorú rekvirálását Konstantinápoly építőinek számára. Mindezek tetejébe a tartomány megtelt szellemes és gonosz gúnyiratokkal, melyekben Alexias a püspököt ostorozza.

Minél jobban gyalázták Athanasiust, Leontinus annál jobban szerette őt. És még sokan így éreztek. Nem, nem kellett őt félteni: az ezüstnyelvű, megfékezhetetlen szentnek mindig igaza volt. Az igazhitűség sorsa rajta áll vagy bukik. És nem fog megbukni: Athanasius a katolicizmus jelképe, és maga Jézus Krisztus áll mögötte.

Severus diakónus – akinek feladata a történelmi és filozófiai hivatkozások leellenőrzése volt a püspök vitairataiban – egy viharos gyűlésre számított, jó nagy csetepatéval, igazi felfordulással. Ó, bárcsak vége lenne! Már hét éve visszavágyott Athanasius mellől a nagy üldözés hősies időszakába, el ebből a képmutatással és ármánykodással teli világból, amelyben hemzsegnék az intrikusok és a besúgók. Visszavágyott a pogányok szenvtelen, elfogulatlan kardjai közé.

Mégsem tudta úgy gyűlölni Athanasiust, mint amennyire megérdemelte volna. Sokszor irigyelte, néha csodálta. Főleg azért a különleges észjárásáért, amelynek köszönhetően mindazokat, akiknek a véleménye akár egy hajszálnyit is különbözött a sajátjától, az ördög szövetségeseinek tartotta. Ez az elfogultság ruházta fel satnya, randa kis testét egy óriás erejével. Szívóssága a tevékéhez volt mérhető. Hangszálai akár a hajókötél. Severus bizonyos volt abban, hogy ez a törekeny,

vézna vasember mindannyiukat túl fogja élni. És nemcsak egy vagy két évvel, hanem ötvennel vagy akár százal is. Elképzelte, amint egykori diakónusai, papjai sírján ülve, szörnyű philippikákat diktál írnokainak, az ariánusok ellen, közben jobb kezével egy traktátust ír az etiópiai népek megtérítésének módszereiről, miközben bal kezével és lábával mindannyiukat kikaparja a szent földből.

De gyűlölni is tudta, rettenetesen. Csak Ariushoz kellett hasonlítania, aki – Athanasiusszal ellentétben – lemondott püspökségéről mások javára. Szent Kelemen elefántcsont trónját Athanasius nyers erőszakkal, a felbujtatott tömegek segítségével kaparintotta meg, hat mellette és nyolcvanhét ellene szóló szavazattal. Mindenben, amit tett, egyetlen hatalmas rögeszme irányította: hogy neki és csakis neki állhat jogában bármi. Azt képzelte, hogy az Örök Isten is egy olyan átkozódó, a szavak értelmét kicsavaró, bosszúálló Jehova, mint ő, csak más méretarányban. Szerinte minden olyan keresztény, akit nem az ő papjai kereszteltek, a pokol tüzére kerül, még azok is, akik csecsemőkorban hálnak meg. Őszintén hitte, hogy a nikeai hitet nemcsak a keresztényekre, de még az Istenre is rátukmálhatja.

Severus lábujjhegyen távozott a teraszról, holott legszívesebben ordított volna. De nem szabad elkeserednie. Athanasius uralma a végéhez közeledik. Konstantin öregszik; hatalmat, békét és csendet akar, és mindez kompromisszumot követel a felekezetek között. Ezúttal megszabadul a bajkeverőtől a császár.

És ha nem? Akkor majd a fia. Constantius is velőig romlott, képmutató gazfickó, mint az apja. De intelligens. És mint minden intelligens ember, ariánus.

A gyakorlati dolgokban Athanasius mindig ösztöneire bízta magát. Mégis ez alkalommal úgy érezte, hogy kicsit meggondolatlan volt, amikor kivitette a márványasztalt az udvarra. Ezzel az előzékeny gesztussal a világi hatalom ideáját kívánta szolgálni, amelyet, bármilyen kellemetlen is, a prokonzul képvisel.

Szerette volna visszavonni a parancsot. De egy püspöknek következetesnek kell lennie. Kihúzta a tükröt a polcon levő biblia alól. Tudta, hogy mások az arc kifejezése alapján ítélik meg. A jóságos, hivatalos higgadtság, amit naponta húsz óra erejéig is magára erőszakolt, hirtelen lehámlott róla.

Valami nincs rendjén.

Athanasius leereszkedett a padkára, ahol általában a szolgálók és a hírnökök ültek. Elmondta hétszer az Úr imáját. Penitenciaképpen, mert ő, akit a Mindenható méltónak talált arra, hogy Alexandria püspöki trónjáról hirdesse Krisztus tanítását, aggódott.

Holott az egyházzal nincs gond. Fölépült és megszilárdult.

A hívőkkel sincs baj. Az ember plátóni ideája, mely már a teremtéstől kezdve mindjobban levetkőzte mennyei lényegét, kezdett felújulni.

A Birodalom is virágkorát éli. A kard és furkósbot törvényét száműzték a múltba. Ma a felebaráti szeretet áll a gyűlölség helyén. Az útonállók felhagytak mesterségükkel. Biztonságban lehet utazni. Kevesebb a szegény ember. Egy földrengés sem volt a nikeai zsinat óta. Megritkultak a járványok. Az örök béke meglebegtette ezüstszárnyait. Már csak a perzsákat és a gótokat kell megtéríteni. Azután már nem lesz háború a földön, üstökös az ég.

Csak vele lehet a baj.

Kilépett a teraszra. A virágok félelmetes illata szellőkészszerűen érte. Forró szél csapott az arcába. Könyökét az ajtókeretre támasztotta, és bámulta a ragyogó, fehér teraszt. Rájött, hogy csak első látásra tűnt olyan szűziesen fehérnek, mint amilyennek szerette volna. Naponta háromszor felsepertette, hetente kigyomláltatta, de mindhiába. A gyomok újból kinőttek, és elterjeszkedtek a kövek közötti repedésekben.

Széttaposott százlábuk tarkították a kövezetet, hangyák seregével undorító maradványaikon. Hatalmas, szőrös porzószalak: sárgásbarna herezacskók. Hegyes, piros szárnyú legyek. Halványzöld, apró, szemérmetlenül libegő szitakötők. Rőtpáncélú rovarok, két fekete pöttyel, egymáshoz ragadva, párzás közben. Pókhálók. Nyálkás csiganyomok: akár a férfimág.

Hányingere lett. De csak egy pillanatra. Utóvégül ezek is mind Isten teremtményei. Értelem és lélek nélküliek; az eredendő bűn alól felmentve. Semmi rossz nincs bennük. Potrohos darazsak, virágpor, rovarok belső részei, penész, szétlapított lótetűk, nyál, genny – mind egyre megy. Szaporodó, vonagló, nyálkás, romlandó hús, melynek egyetlen atomja sem furakodhatna keresztül a másvilág transzcendens szűrőjén.

„Mind tiszták és ártatlanok vagytok önmagatokban, sajnálatra méltóak igénytelenségekben. Bocsássatok meg, amiért gondolatban sértegetlek. Nem gógból tettem, nem azért, mert nyomotokban a másvilág egyetlen barázdája sem látszik. Soha nem tiportam rátok, nem szaggattalak szét, nem bántottalak. Tisztában vagyok lényetek, lényegetek semlegességével. De a bűnös ember saját aljasságát látja bennetek: zabolátlan disznók, párzó kutyák, kurvaszagú virágok.”

Körülnézett. A terasz egyik sarkában a két diakónus állt; látszólag nem vették észre, hogy ott van. A püspök nem szerette, ha délutáni merengéseiben megzavarták. Severus diakónus félig feléje fordított válla egy skorpióra emlékeztette. Egy skorpióra, amelyik tizenöt évvel idősebb annál, hogy marni tudna. A másik diakónus tele van odaadással. Egy nagyon egyszerű elme. „Ezekkel az emberekkel kell dolgoznom. A többiek, a jobbak a pusztába vonultak. Bárcsak én is odamentem volna. Mennyivel könnyebb megmenteni saját lelkünket, mint a másokét.”

A fehér terasz a katolicizmus jelképe. Hívásának, cselekedeteinek, saját életének a jelképe. Az ő örök küzdelme, hogy a bálványimádás dudvájának ostoba növekedését tavaszi nagytakarítással fogadja. Könnyörtelenül el kell tipornia az eretnek férgeket, védekeznie kell az ariánus döglegyek felújult támadásai ellen. „Nem, nem panaszkodom. Mindez az én kötelességem. Nagyobb kitartással és buzgalommal végzem a takarítást bárki másnál. És közben még élvezem is, amit csinálok. De ha eltűnt a jókedvem, és szomorúnak látszom a tükörben, akkor valami tényleg nincs rendben! Ha hiányzik a sivatag, ahol tisztább a levegő és kevesebb a féreg, és az eretnekek is csak látogatószámba mennek, akkor valami nincs rendjén. Valami nagyon nincs rendjén, és rendbe kell hozni. Különben sohasem fogom meglátni a mennyországot, ahol se gyomok, se férgek, se eretnekek nincsenek. Csak az élettelen, márványtiszt, mozdulatlan és mozdíthatatlan terasz, fölötte az anyagtalan lelkek örök áradatával.”

Tíz perc volt még a helytartó megérkeztéig. Már kieszelte, hogyan fog beszélni vele. Ha Sebastianus még mindig arra kéri, hogy fogadja vissza azokat az eretnekeket, akik vissza szeretnének térni a nyájhoz, ő hajthatatlan lesz. Elhatározta, hogy nem tűri el a szétszüllesztő elemek beszüremlését az egyházba. Ha pedig a helytartó egy levelet hozna Konstantintól, amely hivatalából való eltávolításával fenyegeti, akkor majd felutazik a fővárosba, hogy meggyőzze igazáról a császárt, ahogy már eddig is oly sokszor megtette.

De ezúttal nem volt olyan biztos abban, hogy győzedelmeskedni fog a helytartó fölött. Először életében félt. Féltette püspöki trónját. Már arra is kész volt, hogy megalázkodjon a császár előtt. Hogy a helytartó kedvében járjon. És megparancsolta, hogy hozzák ki az asztalt a kertbe.

Isten a tanúja, hogy nem a hatalomért törekedett szert tenni Szent Kelemen trónjára. Ifjúkora óta az volt az álma, hogy majd egy nap, talán, a kisebb szentek közé sorolják. De sohasem kívánt püspök lenni. Korosztályából Antonius, a remete állt hozzá a legközelebb. Ő is a pusztába akart vonulni. De Nikeában belátta, hogy nem teheti.

Akárcsak a többi ifjú, ő is repeső örömmel ment a zsinatra. Végre szemtől szembe találkozhat az egyház híres, legendás, hősies, áldott veteránjaival.

De a veteránok a meghatottságtól nyöszörögve vonultak be a palotába, a két oszlopban álló prétoriánusok között. Ők, akik régebben megelégedtek két kupa kölessel és egy gerezd szőlővel, most bársonyheverőkön terpeszkedtek, sárga szakállukat fülemülenyelv-pástétomba és falernusi borba mártogatták. Oly dölőfősek voltak, mint az úgazdagok, és oly esetlenek, mint a falusi fajankók. Ők, akiknek a múltban a szempillájuk sem rezzen a hivatalosságok jelenlétében, akiknek hatalmában állt őket odavetni az oroslánok elé, most meg voltak hatódva, és izgatottakká váltak, amikor az udvaroncok, akik Jupiter és Mithras szolgálatában öregedtek meg, és akik szerették volna túlélni Krisztus szolgálatát is, a legkisebb figyelemre méltatták őket. Az öreg hősök, akik fiatal korukban nem hódoltak be a vaskezü Diocletianusnak, most ott lökdösődtek, tolongtak és lihegték Konstantin körül. Egymást túlmotyogva versengtek, hogy minél díszesebb pamlagot ajánljanak a császárnak a mennyben, minél közelebb Krisztushoz. Holott valódi véleményük az volt, hogy aki feleségét megfőzette egy katlanban, aki elsőszülött fiát megfojtatta, és a megkeresztelkedését élete utolsó órájára halasztotta, hogy kedvére öldökölhessen, nem tudja becsapni Istent.

A zsinat nagy része nem fogadta el a hitvallást. Mert nem volt benne a Bibliában. Nem engedte a lelkiismeretük. De később, három kivételével, mind aláírták. Nem azért, mert jobb belátásra tértek és megértették, hogy milyen hüen tükrözi Isten igazságát a hitvallás szövegezése, hanem azért, mert a császár száműzetéssel és javaik elkobzásával fenyegette őket. Krisztus szavait nem halották meg, de a császár fenyegető suttogása behatolt füleikbe.

Sándor püspök halála után Athanasius jól szemügyre vette riválisait. Sokan álltak felette korban, rangban és érdemben. És közülük sokan rendkívül jártasak voltak az isteni tanokban. De mindannyian puhányok voltak, egyikük sem állta volna a sarat a császárral szemben, nem védelmezte volna körömszakadtáig a

nikeai hitvallást, és bármelyikük megalkudott volna az eretnekekkel. Senki más nem volt annyi energiával, állhatatossággal, meggyőzőerővel és kegyetlenséggel megáldva – vagy megátkozva –, mint Athanasius.

Az elmúlt évek igazolták is ezt. Már hetedik éve, hogy ő okozza a legtöbb fejfájást Konstantinnak. Soha semmiben nem hátrált meg előtte. Kezdetben a császár megpróbálta rábeszélni. Aztán figyelmeztette. Majd parancsolgatni kezdett. A végén már fenyegetőzött. De mindhiába. Végül találkozniuk kellett. Minden alkalommal dührohamot kapott a császár. És mindig ez volt az alkalom, amikor ő, Athanasius célt ért. Aztán kis idő elteltével valaki ismét ellene fordította Konstantint. Ilyenkor egy újabb találkozás, újabb dühroham, majd kibékülés következett. Idővel észrevette, hogy miközben üvöltöznek egymásra, Konstantin alig tudja megállni, hogy el ne mosolyodjék. Tulajdonképpen az egész társaságból a császár csak két embert tisztelt, őt és Ariust, ugyanazon okból kifolyólag: mindketten szembe mertek szállni vele.

Athanasius már kezdetben nyugodtan megengedhette magának, hogy szeresse a császárt. A többi püspökkel ellentétben nem hitt abban, hogy a császár átkozott. Meg volt győződve, hogy a császár a mennybe fog jutni. Nem azért, mert megtöltötte arannyal a papok kamráját. Még csak nem is azért, mert győzelemre segítette a kereszténységet – ezt önérdékből tette. Hanem azért, mert a császár a lelkek százezreit segítette hozzá a megváltáshoz, nemzetek és nemzedékek sorait. Sohasem született és sohasem fog még egy olyan ember születni, akinek olyan sokan köszönhették keresztényi voltukat és békéjüket.

Püspöktestvérei figyelmeztették, hogy ne fusson elsőnek a falnak. Ő azt válaszolta, hogy a feje törné be a falat, és nem a fal az ő fejét. Aztán kezdtek elmara-
dozni mellőle: figyelembe kell vennie, hogy milyen időket élnek, és milyenek a körülmények. Erre azt válaszolta, hogy ő nem az Idő, hanem Krisztus szolgája. A végén magára maradt. Javasolták neki, hogy béküljön ki a meletiánusokkal. De hogy köthetett volna békét az eretnekekkel? Utolsó megoldásként elkezdtek bizonyítékokat gyűjteni ellene. Megvádolták, hogy lepaktált a légiókkal, és szinte halálra korbácsoltatta a meletiánus papokat. És mi van akkor? A korbácsolás csak korlátolt ideig tartott – a kárhozás tüze örök. Odáig süllyedtek aljasságukban, hogy megvádolták Arsenius, egy meletiánus püspök meggyilkolásával. Még bizonyítékuk is volt, bőségesen. De a vén eretnekekben volt annyi keresztényi becsület, hogy előbújt búvóhelyéről, ahol az utóbbi hat évben lapult. Athanasius sohasem fogja elfelejteni püspöktársai képét, amikor fény derült az igazságra. Mindent mondott rájuk, ami csak eszébe jutott: templomok előcsarnokában lebzselő, sápirozó zsisbárusok, akiknek hangja mint a sakál üvöltése, lélegzetük akár a sátán fingja; szívük gennyzsák, érvelésük akár a hasmenés. Később egyik zsinatot a másik után hívták össze, ellene. És mire jutottak vele? Semmire. Közben ő minden támasz nélkül állott, anélkül, hogy összeroppant volna – a nyáj reménye, a hit védelmezője, az igazhitűség vezére.

Ezúttal a császár fordult ellene. Minél öregebb lesz Konstantin, annál inkább erőszakolja az egyház egységességét. Dinasztiát akar alapítani. Konstantinnak fogalma sincs a teológiáról. Nem tudja felfogni aényt, hogy az eretnekekkel nem lehet és nem szabad kiegyezni.

Konstantin ezért hívta össze az ariánus püspököket. Az ariánusok a Sátán békéjét kívánják. A vallások közötti egyenlőséget. Hogy mindenki azt prédikálhassa, amiben hisz. Attól függetlenül, hogy miben hisz. A plátónisták tanítómeséikkel állnának elő, amelyek csak arra jók, hogy összezavarják a hívőket. A pogányok ismét megtöltenék teátrumait, és szemérmetlen szobraikat felállítanák az utcákon. Azért, mert az ariánusok békét akarnak. És ezt az ostoba békét akarja Konstantin is.

Az összes színész, táncos, örömfíú, szobrász, hetéra, történész, lexikográfus és filozófus élvezettel lihegne. A szabadosság, a szabad beszéd és zene, az evészet és ivászat, a legerkölcstelenebb üzekedés, a szodómia uralkodna.

„Az ariánusok elhitették Konstantinnal, hogy én, Athanasius vagyok az egyetlen akadálya ennek az egységnek. Ezért száműzzön engem. És ha Konstantin tétovázna, akkor elűzetem magam.”

Az emberek hamarosan meg fogják unni a szabadosság törvényét, rendre és fegyelemre fognak vágyani. A sokféle teológia helyett egyetlen teológiára, a sokféle hitvallás helyett a nikeai hitvallásra. Az emberek majd egy olyan püspököt akarnak, aki egyenesen a megváltás felé vezeti őket. Aki, ha szükséges, erőszakkal fogja szétfeszíteni a szájukat, hogy lenyomja torkukon a szent ostyát.

Mi bajom lehet? Ha eltávolítanak a hivatalomból, az emberek majd visszahegyeznek. Ha elűznek, vissza fognak hozni. Ha megölnek, fel fogok támadni.

A katolicizmust nem lehet megsemmisíteni.”

Athanasius hirtelen átvágott a teraszon Leontinushoz, aki még mindig a sarokban állt.

– Vitesd vissza az asztalt a tanácsterembe!

– A helytartó már itt van – mutatott a nyári lak felé a diakónus.

– A prokonzul hadd menjen, menjen, menjen el!

Bár meghökkentette a válasz, Leontinus továbbra is félelemmel vegyes tisztelettel bámulta a püspököt. De Athanasius észre sem vette a hűség ezen bizonyosságát. Becsukta a szemét, és egy üdvözült mosoly ült ki vékony, sápadt ajkára.

Tizenkét évvel ezelőtt, amikor Sebastianus hivatalba lépett, és Diadumenos festőműhelyét választotta első hivatalos látogatásának céljául, az alexandriaiak úgy vélték – az új helytartó húsos képéről és hatalmas termete alapján ítélve –, hogy ezúttal egy nagyobb rablót varrtak a nyakukba, mint az összes elődei együttvéve. De legalább, kuncogtak, nem kell féltetni tőle a város aszonyait.

De alaposan félreismerték emberüket. A prokonzul nem árulta pénzért az állásokat, és csak szerény hálaajándékokat fogadott el. Jó nevét ezen a téren főleg annak köszönhetette, hogy Konstantin betiltotta a szabad fosztogatást. A prokonzulnak jogában állott megtartani egy bizonyos százalékot a behajtott adóból, saját használatra. Ez a szabályzat lehetővé tette, hogy Sebastianus ugyanúgy megtollasodhasson, mint tolvaj elődjei, csak sokkal kényelmesebben. Ráadásul az egyiptomiak úgy érezték, hogy ő csak egy részét kapja annak, amit a császár amúgy is elvesz tőlük.

De az igazi népszerűséget számtalan szerelmi viszonyával és állandó botrányaival vívta ki. Minden nőnek ajánlatot tett, amelyik csak útjába került, függetlenül attól, hogy eladó lány volt, vagy tiszteletre méltó özvegy. Minden nőbe belekapaszkodott, a terhes fiatal feleségektől egészen a kikötői kurvákig. Minél jobban öregedett, és minél kövérebbre hízott, annál jobban nőtt benne a nemi vágy is. Felesége, Lolla Paulina, egy római szenátor alacsony, sovány, hisztérikus leánya, aki húsz évvel volt fiatalabb férjénél, kétségbeesett kitartással próbálta megakadályozni a férjét abban, aminek legfeljebb csak a kasztrálás állhatott volna az útjába. Kémkedett utána, ráakaszkodott, mint egy pióca, szutykos lebugokban csapott le rá, kapualjakban, kertekben, pincékben, bordélyokban és hivatalos fogadásokon. Amikor rajtakapta, Lolla Paulina szembeköpte a nőt, és kimeresztett körmökkel vetette rá magát a férjére, miközben úgy káromkodott, hogy még egy kerítő vagy egy rabszolgahajcsár ereiben is megfagyott volna a vér.

Nem vette észre, hogy mindenki a férjét pártfogolja. Az egész város ellene szövetekezett. Ha rajta akarta kapni a férjét egy szerelmi légyotton egy szigeten, akkor biztos, hogy vagy eltűntek a hajósok, vagy a csónakok feneke lett lyukas. Ha gyaloghintóval közeledett a kocsmá felé, utcakölykök hálózata adta tovább a hírt háztetőről háztetőre, úgyszólván hamar a helytartó fülébe jutott, mielőtt ő odaért volna. Az alexandriaiak még tíz év alatt sem unták meg Sebastianus kalandjait. Őt tartották a nyilvános szórakozás hősnéjének Konstantin hatalomra jutása óta.

Lolla Paulina pontosan tudta, hogy férje hány perc alatt végez bármilyen hivatalos tennivalóval, hogy mennyi idő alatt ér vissza egy gyaloghintó a hivataltól a Balzsamozó negyedbe. Szinte percre ki tudta számítani, hogy éppen felszavazni készül-e a férje, vagy máris azt csinálja, és olyankor rohant, mint aki megveszett.

Az egyetlen, akivel Lolla Paulina bizalmasan tudathatta kétségbeesését, az Petros volt, a rendőrfőnök. A rendőrfőnöknek nyugodtan a szemére lehetett hányni, hogy nem akadályozza meg az ehhez hasonló botrányokat. Petros persze unta a nő folytonos panaszait. Hogy megszabaduljon tőle, pompás tervet agyalt ki: egy tágas, dupla fenekű gyaloghintót rendelt a helytartónak. Ketten is elfértek a búvóhelyen, ha kissé kényelmetlenül is. Attól fogva Paulina semmi gyanúsát nem észlelt. Elragadtatva jelentette be minden ismerősének, hogy végre, ötvenhat éves korára a férjének megjött az esze. Minden reggel integetve búcsúzott el tőle a palota lépcsőjénél, még csókot is küldött neki. A helytartó kissé meghajolva ült a gyaloghintóban, vígan integetve, miközben másik kezével a lábánál kuporgó kéjhölgyet simogatta.

Aztán bekövetkezett a katasztrófa. A helytartónak a kikötő melletti hajójavító műhelyt kellett meglátogatnia. Fényes nappal, az Akhilleon mellett, alig hat lábnyira a császár szobrától, a gyaloghintó feneke leesett. Először egy kövér lotyó pottyant ki belőle, utána meg a helytartó. Mindketten anyaszült meztelenül gurultak a porban, és kékre-zöldre zúzták magukat. Mint mindig, a helytartó most is kifogástalanul viselkedett: „Köszönöm, távozhatsz” – mondta udvariasan a sikítózó kurvának. Kísérője kétségbeesetten öltöztette, ő pedig kegyes

mosollyal fogadta a járókelők köszöntéseit. Az eset nagy tömeg bámészkodót vonzott oda. Az első sorban állók csendes meghatódással nézték, míg a hátsók majd feldőltek a röhögéstől.

A helytartó nem aggódott különösebben. Csak Lolla Paulinától félt egy kicsit, aki elkerülhetetlenül értesülni fog az esetről, és elkerülhetetlenül össze fogja karmolni a képét. Ezt nem lehet megakadályozni. Feltehetőleg Konstantin is dühös lesz, már ha a fülébe jut a hír. De hát ki mondaná el neki? A rendőrfőnök persze kémkedett utána, de Petros el fogja simítani az ügyet, hiszen ő is hibás a városban történt botrányért: miért nem vette elejét? És ha mégis jelentené? Mivel büntethetné meg a császár az egyiptomi kormányzót egy ilyen kihágásért? A fejét vétetné? Nevetségessé tenné magát az egész Birodalomban. Lefokozná? Akkor is mindenki rajta röhögne, és legendás priaposzi hősként ünnepelnék őt, a vasfalloszú Sebastianust.

Ebből az esetből azt a következtetést kell levonni, hogy nem szabad többé kényelmetlen helyzetben szeretkeznie. Senkinek sem kellene. Mindig is félt, hogy darabokra fog esni az a fránya gyaloghintó. A népszerűsége? Ez az előadás felülmúlta a legszellemesebb görög komédiát is. A gúny tárgyává fog-e válni? Nehezen. Mindent a keresztény papok számlájára írnának. Az utóbbi évtizedben egyebet sem csinálnak, mint erőszakkal próbálják kényszeríteni az embereket arra, hogy hagyjanak fel a szerelmi életük minden megnyilvánulásával. Nos, ő nem hagyott fel vele, és az emberek épp ezért szeretik. Mert nem járkált fel-alá álszentkedő képpel, azért, miközben titokban, zárt ajtók mögött közöszült a legdrágább hetérákkal. Nem, ő szerelmi életét nyilvánosan élte: a szépekkel és csúnyákkal, a fiatalokkal és öregekkel, olcsó és drága kurvákkal, társadalmi osztálytól függetlenül, demokratikus népvezér és valódi hím gyanánt, a természet törvényei és Pandemos Aphrodité parancsolatai szerint, úgy is lehetne mondani: keresztényi alázatossággal. Ő volt a reménye és a vigasza népének, amelyik példát vehetett róla, hogy azt csináljon, ami jólesik, és ne a prédikátorok papolására hallgasson.

Nem bánta volna viszont, ha titkára, Niphetodes nem úgy áll mellette, mint egy savanyú faszent. Mintha nem csupán a gyaloghintó feneke, hanem az egész világé esett volna le. Miért kell olyan rosszállóan lesütnie a szemét? Mintha nem tudta volna, hogy a parázna helytartó gyaloghintója dupla fenekű, mint minden ezen a világon.

A hústorony Sebastianus Athanasius márványmasztalánál ült, mozdulatlanul, mint egy kő. Már hét éve, minden csütörtökön, Sebastianus, mondhatni, bosszút állt a püspökön, mivel házigazdája hajthatatlanul az asztalfőre ült, így neki, a vendégnek, aki húsz évvel idősebb nála és a császár képviselője, a baljára kellett ülnie. Úgyhogy valahányszor megszólalt a püspök, ő becsukta a szemét, és horkolni kezdett. A helytartó tudta, hogy motyogása és horkolása gyerekes fogás házigazdájával szemben, de azt is tudta, hogy így idegesíti a legjobban Athanasziust, olyannyira, hogy az beleizzad az erőlködésbe, hogy ne essen ki méltóságából. Ez kárpótolta azért, hogy ott kellett ülnie a dohos pincében, ahol soha senki meg nem kínálta egy korty borral vagy egy morzsányi süteménnyel, és ahol hosszú órákon keresztül kellett feleslegesen veszekednie ezekkel a vér-

szegény heréltjelöltekkel. Még az a szerencse, hogy ott van mellette sültbolond, rőt hajú titkára, aki helyette is szövegel, és így ő időnként gondolatait a kikötői lotyók ringó csecsein pihentetheti, eloszlatván ezzel ennek a keresztény fingkamrának az unalmát. Ennyi vigaszt megérdemelt általános helytartói nyomorúságáért is, aminek az volt az oka, hogy a sors ezeket az öszvéreket, a bajkeverő püspököt és Konstantint, a hitehagyottat rendelte melléje kortársaknak.

– ...a palota jobb szárnya felépült. A bal szárnyban most dolgoznak a pincéken, és nemsokára a városfalak is készen állnak. Fő miniszterünk, tisztelt Ablaviusunk írásban közölte, hogy Konstantinápoly falai évezredekig állni fognak...

A püspök könyökére támaszkodott, és lassan jobbra húzódott, hogy jobban lássa Sebastianus titkárának arcát. Kiolvasta azt, ami nem hangzott el, és ellenőrizte a rőt hajút. Nem mintha Niphetodes kétkulacsos lett volna – nem is álmodna arról, hogy egyik legmegbízhatóbb emberétől azt kérje, hogy ilyen veszélyes játékba menjen bele. Nem, Niphetodes korrekt volt, tökéletesen korrekt. Olyasmit ért el, amit mások nem is merészeltek megpróbálni: az államügyekben az államot szolgálta, az egyházi ügyekben pedig az egyházat pártfogolta, hajthatatlanul.

Niphetodes sokatmondó pillantást vetett a püspökre. Aztán öklét a szájához emelte, mint egy kupát, és körbecsavarta, fejét enyhén a kormányzó felé billentve. Végül elvigyorodott, a püspök felé, csakhogy a vigyor inkább grimasz volt.

– ... főméltóságod kedves figyelmébe, hogy további háromszázharminc hajórakomány búzaszállítmányt áll szándékomban a fővárosba küldeni. És végül, de nem utolsósorban, a császár, hála istennek, nagyszerű egészséggnek örvend!

„Zeusznak köszönhetően, te patkány – javította ki magában titkárát Sebastianus. – A mi istenünknek, nem annak a Láthatatlan Senkinek. Mert ki tudná megmondani, hogy mi fog történni, amikor Konstantin, a hitehagyott meghal, és őt császár örökli a trónját? Akiből kettő pogány, kettő katolikus és egy ariánus?” A püspökre nézett. Bacchusra! Két Athanasiuszt látott. A bor, amit ideérkezése előtt vedelt, éreztetni kezdte a hatását.

Egész testével Athanasius felé fordult, és hosszasan méregette düledt, halványkék halszemeivel. Majd kifakadt:

– Hét esztendeje, minden csütörtökön, itt ülünk egymással civakodva. Háromszázharmincnégy tönkretett csütörtök, mialatt egyetlen személyes megjegyzést sem engedtem meg magamnak normális emberi hangon. Ezen a háromszázharmincötödik, remélhetőleg utolsó csütörtök délutánon, a saját nevemben óhajtok beszélni.

Fürkészően Athanasiusra nézett, de a püspök meg sem rezdült.

– Attól tartottam, hogy főméltóságod azt fogja mondani, ha a kormányzó meg akarja vallani bűneit, akkor főméltóságod a rendelkezésemre áll, de amennyiben a kormányzó csupán személyes nézeteit óhajtja fitogtatni, akkor főméltóságod sajnálattal megkérné, hogy térjen vissza a hivatalos ügyekre.

Athanasius csendben megrázta a fejét.

– Ezt vártam! – dörögte a kolosszus. – Kétségtelenül nem került el főméltóságod kedves besúgóinak becses figyelmét, hogy amikor részeg voltam, mint most

is, főméltóságodat az új, fafejú nemzedék legmegrendíthetlenebb oszlopának neveztem. Ha ügynökeim nem tévedtek ebben, akkor főméltóságod azt válaszolta erre, hogy azért beszélek így, mert velőig romlott vagyok, és túl vén már ahhoz, hogy megértsem a fiatalokat.

A hét év alatt arra a következtetésre jutottam, hogy a viszály és ellenszenv keveréke volt az egyetlen kapcsolatod főméltóságoddal. És úgy veszem észre, hogy főméltóságod teljes mértékben viszonozza ezeket az érzelmeket. Mindazonáltal sohasem éltem vissza hatalmammal. Hét évig törekedtem arra, hogy meggyőzzem főméltóságodat, hogy tartózkodjon attól, hogy a felekezetek közötti béke útjába álljon, a békének, mely a Birodalom javát szolgálná. Válasz gyanánt főméltóságod a zsinatok határozataiból idézett, és kielemezte számomra a Szentháromság dogmáját. Sohasem beszéltünk úgy, hogy céljaink ne lettek volna ellentétben egymással. A vitáink menetét minden előírt utasítás, konkrét törvény, szokás vagy előzmény segítségével kellett irányítanom. Az utasítások szerint az én feladatom csak annyi volt, hogy főméltóságodat meggyőzzem, hogy fogadjon el egy kompromisszumot. Hivatalom egész ideje alatt ez volt az egyetlen feladat, amit fájdalmasnak találtam. De nem ez az oka annak, hogy utálok főméltóságodat.

Mindig visszataszított főméltóságod undorító aszkétizmusa. És sajnáltam főméltóságodat, amiért olyan száraz, akár egy döglött béka. Feltettem magamban a kérdést, miféle ember az, aki másoknak csak a hibáit látja? Feldühödtem, amiért olyan durván elítélt főméltóságod szerelmi viszonyaim miatt. Már rég meg akartam mondani főméltóságodnak, hogy a világ összes herélt püspökének minden prédikálása ellenére az emberek mindig torkoskodni, duhajkodni és paráználkodni fognak. És ha főméltóságod mindennap, és egész nap a Fárosz tetejéről prédikálna, attól még mindig üzekednének a kutyák az úton, fajtalankodnának az emberek a lakhelyükön, nőnének a virágok, sütné a nap és fújna a szél. De főméltóságod megbotránkozása gyakori üzekedéseim fölött sokkal enyhébb volt, mint az enyém, amikor ráeszméltem, hogy testvéri szeretet helyett főméltóságod a hivatalosan elismert keresztény felekezetek közötti gyors szétválást hirdeti. És volt valami, ami még jobban megdöbbenett. Főméltóságod a szószékről gyalázta Ariust, Secundust, a ptolemaisi püspököt és Theonast, Marmarika püspökét, akik mindannyian szerencsétlen száműzöttek, és nem tudnak védekezni. Ezért utálok és megvetem főméltóságodat.

Időskorom ellenére is egy jókedvű, vasidegzetű férfiú vagyok, de valahányszor belépek főméltóságod palotájába, remegni kezd a térdem. Nem a félelemtől, hanem az undortól. Úgy megyek haza, hogy halántékomban a fájdalom lángja táncol, és egész éjjel nem tudom lehunyni a szemem. Van, amikor az ágyban forgolódva azt búsulom, hogy a sors pályám végén hozta rám ezt a nyomorúságot. Akárhogy nézem, az én jövőm csak két lehetőségnek néz elébe: a császár vagy továbbra is azt fogja kérni tőlem, hogy főméltóságoddal vesződjek halálom napjáig, vagy ráun erre az egész szarra, és megszabadul a lázongó püspöktől és a hasznavehetetlen helytartótól. És amilyen jól ismerem a jó öreg Ablaviust, a prétoriánusok cinikus prefektusát, ő fogja kiválasztani száműzetésünk helyét, és mindkettőnket ugyanabba a mocskos illír faluba fog küldeni, talán abba a falu-

ba, ahol Arius volt a múlt vasárnapig, amikor is kényszerszállását áthelyezték a konstantinápolyi császári palotába.

Leontinus diakónus eltakarta a szemét. Másik kezével addig vakarászta a képét, amíg szivárogni kezdett a vér. A halálos csendbe mennydörgés hangja hasított. A püspök a legnagyobb nyugalommal ült a székén. A helytartó folytatta:

– De nem azért jöttem főméltóságodhoz, hogy kiöntsem a haragom. Éppen ellenkezőleg. Meg kell mondanom, hogy örömmel veszem észre, hogy főméltóságod már ki is találta, hogy mire gondolok. Azon tűnődtem ma délután, hogy miképpen adjam elő főméltóságodnak Ablavius legfrissebb levelét. Elindulásom előtt egy órával kaptam kézhez. A kertből feleségem üvöltését hallottam. Főméltóságod bizonyára értesült dupla fenekű gyaloghintóm mulatságos esetéről. Nos, Lolla Paulina éppen akkor tudta meg. Éles karmai elől négykézláb másztam ki az ablakon, és Niphetodes, kötelességtudó titkárom, ugyancsak négykézláb követett. Ahogy az ablakpárkány alatt lapultam, főméltóságodra gondoltam, és rájöttem, hogy sokkal kevésbé gyűlöltem ezalatt a hét év alatt főméltóságodat, mint gondoltam.

Főméltóságod nem fél senkitől. Mindenki fél főméltóságodtól, a hívei és az ellenségei is. A püspökök, a császár, sőt egy kicsit én magam is. Főméltóságodnak mindenhez köze van. Az autoritás az enyém, de a hatalom a főméltóságodé. Amikor felfedeztem, hogy a hátam mögött összejátszott a légio tribunusával, és az én katonáimmal korbácsoltatta meg a meletianus püspököket, levelet írtam Konstantinápolyba. És tudod, hogy mit válaszoltak? Hogy hallgassak, mert főméltóságod a császár embere. Főméltóságod sokkal erőszakosabb, sokkal megátalkodottabb és gyorsabb, mint bárki más. Főméltóságodnak a szeme sem rebbent, amikor a püspökök összefogtak ellene. Akárhányszor kidobták főméltóságodat egy zsinatról, főméltóságod bekiabált az ablakon, hogy a zsinat érvénytelen. És nemcsak kiabálta, hanem hitte is, hogy úgy van. Ha arra lennék ítélve, hogy egy olyan birodalomban éljek, amelyben főméltóságod uralkodna, kardomba dőlnék vagy felválnám az ereimet. De azt is be kell ismernem, hogy főméltóságod, a saját visszataszító módján, sokkal hatékonyabban uralkodna, mint Konstantin jó néhány elődje, és attól tartok, utódja. Sok tehetséges férfit ismertem életemben. Ők is, mint főméltóságod, azt hitték, hogy mindig nekik van igazuk. Ők is, akárcsak főméltóságod, dühbe gurultak, amikor valaki ellentmondott nekik. Egytől egyik örültek voltak. Főméltóságod épeszű. Olyannyira, hogy az ember nem bír ránézni, mert elfogja a hányinger. Főméltóságod sohasem érti, amit a másik ember mond, de mindig tudja, hogy mit fog mondani. Sohasem láttam még valakit, aki annyira higgyen magában, mint főméltóságod. Be kell vallanom, hogy én is hiszek főméltóságodban. Azt hiszem, hogy még ez a legutóbbi szerencsétlenség sem fogja letörni főméltóságodat, holott azt gondolom, kíváncsatos volna, hogy úgy legyen. És hogy a végén főméltóságodnak fog-nak igazat adni, holott egyáltalán nincs igaza. Én viszont mosom kezeimet. Egy helytartóhoz illően mosom kezeimet. Nem voltam tudatában annak, hogy az elmúlt hét évben, minden csütörtökön, korunk legnagyobb emberével találkoz-tam, persze, őfenségét, a császárt kivéve – tette hozzá gyorsan, gépiesen. Keze

megrezzent, amint egy hatalmas mennydörgés rázta meg a házat. Niphetodes és a diakónus kinéztek az ablakon. Odakinn még mindig sütött a nap.

– Megrémít? – kérdezte Athanasius.

– Igen – válaszolta a helytartó. – Nem nagyon, de megrémít.

– Tudod, a te istened volt.

Sebastianus elvörösödött. A püspök bocsánatkérően intett.

– Attól tartok, Sextus Aurelius, hogy nem fogok ugyanilyen beszédet tartani – mondta. – A sajátomat rövidebbre fogom. Gondolom, meg kéne cáfolnom azt a kijelentést, hogy kölcsönös a gyűlöletünk.

Ijesztően gördülékenyen beszélt. Csúnya arcán az izmok rángatóztak, megnyúltak és eltűntek. A ráncok a szája sarkába gyűltek, fodrozódtak és kisimultak.

– A bűnök közül a legjobban a falánkságot, az ivászatot és a paráználkodást vetem meg. Lehet, hogy azért, mert isteni kegyből fel vagyok alóluk mentve. De nem ezek a legnagyobb bűnök. Nem kerülte el figyelmemet, hogy a lopás, csalás és zsarolás ismeretlen a te számodra. A kezedet nem mocskolja vér, vagy erőszakos tettek sora, és kötelességedet a legnagyobb lelkiismeretességgel és példás becsületességgel végzed. Sohasem tudtam megérteni, hogy milyen forrásból merítesz ennyi becsületességet. Amikor tudomásomra jutott, hogy a császárnak kedvező jelentést küldtél méltatlan személyemről, egy kicsit sem voltam meglepődve. Nem amikor a császár kegyeiben voltam, hanem amikor igazságtalanul vádoltak gyilkossággal. Azzal, hogy igazságosan bántál velem, Krisztus ügyét is segítetted. Ezért volt fájdalmas meglepetés számomra, amikor láttam, hogy elfordítod a fejed, és az ablakon bámulsz kifelé, a neked címzett beszédem közepén, a misén. Kétségkívül buja gondolataid támadtak, márpedig az ilyesmi nagy bűn a templomban...

– Tévedsz – vágott közbe a helytartó. – Szömörcecserjék látszottak az ablakban, a leveleket számoltam.

Athanasius mosolygott.

– Szömörceleveleket számolni nem bűn, még a templomban sem. A prédikátor hibája volt tehát, hogy nem tudta lekötni figyelmedet.

– Ha már itt tartunk – mondta Sebastianus –, felvilágosítanál valamiről, ami mindig is rejtély maradt a számomra: miért ragyogtál úgy az örömtől, valahányszor betévedtem a templomba? Biztosan inkább a pokolba kívántál...

– Ó, hát nem érted? Akárhányszor rád tévedt a szemem, ahogy ott ültél az első sorban, azt gondoltam magamban: harminc évvel ezelőtt ez elképzelhetetlen lett volna: a helytartó az Úr Házában! És amikor néztem, hogy feláll a gyülekezet, és velük együtt, dohogva, te is, és kezemben tartottam a Szentírást, azt gondoltam: harminc évvel ezelőtt a helytartó a Szentírást a tűzbe, a gyülekezetet pedig az oroszlánok elé vettette volna. Ugyanaz a helytartó. Az Úr útjai valóban kiszámíthatatlanok. De lehet, hogy tévedtem, amikor azt gondoltam, hogy ugyanaz a helytartó lett volna. Utóvégtül a régi menthetetlenül átkozott volt, míg te az áldottak közül való vagy, még ha nem is hiszel Krisztusban.

Az új generációnak, amelyet te fafejűnek szoktál nevezni, nagy előnyei vannak: nekik már bölcsőjükben megadatott a megváltás ajándéka. Ezt az olyan embereknek köszönhetjük, mint te, aki templomba jársz, holott nem vagy keresz-

tény; a gyülekezet azon tagjainak, akiket a régi, hóbortos társaságnak szoktam nevezni, mely tituluszért, kedves Sextus Aureliusom, ünnepélyesen bocsánato-dért esedezem. Te és a hozzád hasonlók segítettek, vonakodva, de azért nem kevésbé hatékonyan, felszámolni a régi világot, melyet képviseltek, és felépíteni az újat, amely minket képvisel. Az Úr Egyházát sohasem tudtuk volna a te támogatásod nélkül megalapítani. Ebből az okból nem kívántalak sohasem a pokolba, még legtitkosabb gondolataimban sem, ellenkezőleg, mindig is azt reméltem, hogy sohasem kerülsz oda. De be kell vallanom, hogy nem mindig voltam meggyőződve róla. Mindennap belefoglaltalak imáimba, mióta először megláttalak, a császár diadalmenetén. Mindennap, kivéve a csütörtököt, mert azon a napon mindig annyira feldühítettél, hogy nem bíztam benne, hogy megfelelő őszinteséggel tudok imádkozni a lelkedért. De – tette hozzá kis gondolkodás után – ez a csütörtök kivétel lesz. És most megkérhetem méltóságodat, Egyiptom helytartóját, hogy légy oly kedves, és közöld velem a császár parancsait?

– Hát legyen – válaszolta Sebastianus egy kis sóhajjal. – Ablavius azt írja, hogy Ariust nagy tiszteletadással fogadták a palotában. A császár eltökélt szándéka, hogy beiktassa alexandriai püspöknek. Ablavius megkért, hogy biztosítsalak arról, hogy bár ezek az intézkedések Arius javára történnek, még véletlenül sem irányulnak ellened, aki magad is alexandriai püspök maradsz. A császár nem óhajtja, hogy Konstantinápolyba menj. Ellenkezőleg, arra kér, hogy feltétlenül tartózkodj ezen szándékodtól. Amennyiben nem értesz egyet, a légio tribunusa segítene neked... Végül pedig arra kér őfelsége, hogy minden fenntartás nélkül vesd alá magadat a döntésének, és ígérd meg, hogy békés egyetértésben fogsz élni Arius püspökkel. Eme ígéreted nagy örömet és vigaszt nyújtana a császárnak, öregségére. Továbbá arra kér, hogy közöljem veled: állásfoglalásodtól függetlenül a helyzet megváltoztathatatlan. Azt a parancsot kaptam, hogy holnap induljak Konstantinápolyba a jelentéssel.

A helytartó kérdőleg nézett a püspökre.

– A válaszom: nem. Jelentsd a császárnak, hogy térden állva könyörgök neki, ne engedje visszatérni az Antikrisztust, azt a főeretneket, azt a vadállatot, azt a veszett kutyát Alexandriába. Ha pedig őfelségének eltökélt szándéka, hogy hajthatatlan maradjon, kénytelen leszek megakadályozni annak a búzának az elszállítását, amire szüksége van. Magyarázd meg neki, hogy elegendő hatalommal rendelkezem ahhoz, hogy ezt megtegyem. Ha idejön Arius, nem lesz többé búza. Ez az én válaszom.

Hosszú csend következett.

– Fiam – fordult Sebastianus Niphetodeshez –, úgy látom, a mai csevegésünk érzékenyen érintett. Meglehetősen sápadt vagy. Eredj ki a kertbe, és szívjál egy kis friss levegőt.

– A helytartó jóindulatú javaslata a diakónusoknak is szól – tette hozzá Athanasius.

X.

A hosszú, keskeny, magas várószoba, magas ablakaival olyan volt, mint egy túlméretezett folyosó. Sebastianus mindig úgy érezte magát ezen a helyen, mint

egy falusi fajankó, bár nem tudta megállni, hogy ne mosolyogjon vidékies fényűzésén: a rikító mozaikok és a rémes freskók, amelyek túl magasan álltak a falon és túl nagyok voltak, és melyek Konstantint ábrázolták, amint győzelemre vezeti légióit Saxa Rubránál és Khrisopolis alatt.

Csak a szoba két végében lévő karmazsinvörös függönyök voltak ízlésesek. Azon a reggelen, első látogatásuk alkalmával, ahogy beléptek a szoba egyik felén, Arius épp a másik felén ment ki, útban a császárhoz, kihallgatásra. Csak egyenes hátát és merev tarkóját látták, ahogy emelt fővel lépkedett. Azt is csak egy pillanatra. Nehezen ismerték volna meg, ha nem lett volna rajta örök fehér köntöse, amelyet még a régi időkől ismertek.

Most, ebéd után, csak maguk voltak a váróteremben. Azt hallották, hogy a császár néhány napja az ariánus püspökökkel tanácskozik, és senki mást nem fogadott. De az ő kedvükért kivételt fog tenni. Niphetodes úgy találta, hogy nyomasztó ezen a helyen időzni. Nem voltak se székek, se zsámolyok, azzal az előre megfontolt szándékkal, hogy az emberek kényelmetlenül és megalázva érezzék magukat. De ezúttal nyugodtnak érezte magát. Egyenesen állt; az utóbbi négy napban tíz évvel fiatalabbnak érezte magát.

Sebastianus éles szemeivel rögtön észrevette a változást.

– Aggódtam érted – jegyezte meg, mikor Athanasiustól való távozásuk után megérkeztek a helytartói palotába –, de úgy látom, hogy most, hogy megszabadultunk a nagy embertől, virulsz. Örvendek, hogy nem búsulsz túlságosan az események miatt. Milyen pirosposzgás az orcád! Maradj jóval a hátam mögött. Most Lolla Paulinánál vagyok soros.

„Éreztem, ahogy fülig elpirulok, mert igaza volt. Szerettem volna azt válaszolni: »Hát persze, hogy kivirultam. Mennyivel jobb rossz lelkiismerettel élni, mint lelkiismeret nélkül!« De Sebastianusnak, ennek a jó embernek, fogalma sincs az ilyen dolgokról. Senkinek sem tudom elmagyarázni, hogy mi történik velem. Elmehetek-e régi barátaimhoz? Mindenütt zárt ajtókat találok. És új barátaim? Az ő kapui nyitva állnak, az igaz, de érdemes-e belépni rajtuk?

Ó, pedig eleinte nem úgy volt. Amikor Sebastianus tapintatosan a kertbe küldött, szörnyen kétségbe voltam esve, arcom mézsfehér volt, testem pedig meggörnyedt a keserű izgalomtól. Majd bevallottam magamnak, hogy csak bohóckodtam. Miért görnyedeznék tovább? Rég nem voltak ilyen rugalmasak az izmaim, mint most. A vihar elvonult mellettünk, mennydörgött ugyan, de egy csepp eső sem esett. Gyarló testem csodálatosan formában volt. A forróság tikkasztó volt. De én kellemesen hűvösnek éreztem magam. Hová lett mellkasomról a verejték? A télen-nyáron gyöngyöző katolikus enyv? Már nem volt ott. Tizenkét év után végre kiegyenesíthettem a gerincemet.

Gyermekkoromban egyszer széttiportam egy hangyabolyt, mert nem bírtam elviselni a körülötte végbemenő ostoba, rendszertelen rohangálást. A hangyák találomra köröztek, mellőzve bármely törvényt vagy szabályszerűséget. Mivel nem tudtam alárendelni őket a Szent Rendnek, elpusztítottam őket. Ugyanez a lelkiület készítetett arra is, hogy Athanasius rendjéhez csatlakozzak. Nem azért, mert történetesen ő volt a győző. Hanem mert azt hittem, hogy intoleranciájá-

val, erőszakosságával és kegyetlenségével Athanasius azon a nyílegyenes úton haladt, amely a keresztény Birodalomhoz vezet. Míg az ariánus, donatista, valentiniánus, meletianus, pauliánus és egyéb hangyák ostobán jártak fel-alá, céltalan körökben. Tévedtem. Ma biztos vagyok benne, hogy Arius fogja megkoronázni a keresztény egyház építményét, és bölcsességével, toleranciájával és higgadtságával a helyes úton fogja vezetni. Miközben Athanasius továbbra is hiábavaló, dühös köreit rója, melyek sehová sem vezetnek.

Zsenge ifjúkoromtól kezdve az volt a vágyam, hogy felkapaszkodhassak a Mennysorság Fáján. Mindenáron mártír akartam lenni, mert úgy éreztem, hogy az üldözés, és vele együtt a mártíromság többet ér a győzelemnél és egy zsíros állás jutalmánál. Éreztem, de nem tudtam. Én is az egyház győzedelmeskedését kívántam, mert azt gondoltam, hogy én meg fogok szabadulni attól a győzelemtől. Most legalább tudom, hogy mitől akartam szabadulni. De Isten nem engedte, hogy a mártíromságot válasszam. Helyette a felekezetek között kellett választanom.

Először Ariust választottam, aztán Athanasiuszt, és most ismét Arius mellé szeretnék állni. De az emberek csupán árulónak gondolnának, aki elhagyja a legyőzötteket, és megint a győzteshez rohan. Úgyhogy nem hagyhatom el Athanasiuszt. Azt hiszem, hogy egyedül Jézus Krisztus előtt tudom megindokolni tetteim.

Fenekig kell innom a szenvedés keserű poharát. Nem marad más hátra. Harmincéves koromig Ariust szolgáltam: az igaz ügyet, igaz hittel. Azután Athanasiuszt: a hamis ügyet, igaz hittel. És most tovább kell szolgálnom a hamis ügyet, minden hit nélkül. És ha ezt megteszem, néhány év bűnhődés után talán Arius elé állhatok és elmondhatok neki mindent. Talán meg is bocsát nekem.

Aznap este, a nagy beszélgetés után, visszamentem Athanasiuszhoz. A püspöki palota kapujában Severusszal, a diakónussal találkoztam, aki egy batyut cipelt a hátán. »Itt hagyom ezt a viperát – mondta. – Míg Konstantin Diocletianus törvényeit alkalmazta az eretneknek kikiáltott felekezetek ellen, buzgón küldte neki a búzáat. Most viszont szakad meg a szíve, mert többé nem perzselheti föl a meletianusok templomait, és nem korbácsoltathatja halálra félszemű püspökeiket. Még hogy keresztény pap! Ha-ha-ha!«

Bementem és szembesültem Athanasiuszsal. Biztosítottam afelől, hogy kitartok mellette, ha törik, ha szakad. Hogy a helytartónál minden befolyásmat bevetem, abban az esetben, ha az újból beiktatott ariánusok meg akarják torolni az őket ért múltbeli sértéseket. Azt kérdezte: tisztában vagyok, hogy milyen vakmerő feladatra vállalkozom? Hogy az értelmiség alig várja, hogy visszatérjen Arius, mert akkor újra kinyitják a Nagy Könyvtár kapuit. Hogy a pogányok azért imádkoztak bálványaikhoz, hogy visszatérjen Arius, mert akkor feléleszthetik oltáraikon a lángokat. Hogy az egész zsidónegyed táncra perdült és énekelt, amikor meghallották, hogy Arius visszatér, mert sohasem próbálta őket erőszakkal megtéríteni.

És megkérdezte azt is, gondoltam-e arra, hogy követőinek jelenlegi száma egyötödére fog csökkenni? Hogy ötvenezer igaz kereszténynek százezer meletianussal és háromszázötvenezer ariánus sátánfajzattal kell felvennie a harcot?

Válaszul ünnepélyesen megígértem, hogy hetente jelentést fogok küldeni neki, száműzetési helyére. Azt válaszolta, megtörténhet, hogy erre nem lesz szükség, a császár még a fejét is vétetheti, amiért nem hajlandó elküldeni a bűzát.

És én azt gondoltam: »Adná az Isten, hogy úgy legyen!«

Végül kikísért a kapuhoz, és áldását adta. Látszott az arcán, hogy egyáltalán nem számított látogatásomra.

Mikor kijöttem, azt gondoltam, hogy a legrosszabbján túlestem. Holott csak alig kezdődött el.

Aznap éjjel visszatért régi álmom. Ilyenkor a Szentháromság három koncentrikus, vakítóan fényes, forgó karika alakjában jelenik meg. És én azt mondom álmomban: »Niphetodes, ezt elfelejtet! Felejtsd el azonnal!« És mindig sikerül elfelejteni.

Az álombéli fényes karikák hajnalban jelentek meg, és nyomban egy földi hang költött fel álmomból: »Légy szíves felkelni, kegyelmes uram, a hajó mindjárt indul Bizáncba.«

A hajó orrában álltam, hogy minél vadabbul csapjon arcomba a szél. Micsoda érzés! A megtisztulásé. Ó, de megtisztulásom még mindig oly messze van!

Beismertem, hogy természetemtől fogva engem sem érdekel jobban a teológia, mint Alexiast. De ezt nem hozhatom fel saját mentségemre, mert másokat teológiai nézeteik alapján ítélt meg és ítélt el. Állandó félelemben éltem, mert szívem mélyén tudtam, hogy Ariusnak van igaza, de sohasem mertem beismerni az igazat. A Szentírás Ariust igazolja. Csak egy valódi Isten van.

És Ariusnak van igaza, még gyakorlati szempontból is. Kértem én, kit tudnék ilyen ostobaságról meggyőzni: a Fiú mindig létezett, és sohasem volt olyan, hogy ne létezett volna, ennek ellenére az Atya teremtette? És ha az Atya, a Fiú és a Szentlélek egyenlők lennének, korban, rangban és elsőbbségben, akkor miért mondjuk mindig azt, hogy: Atya, Fiú, Szentlélek, és miért nem merészelte soha senki azt mondani, hogy: »a Szentlélek, a Fiú és az Atya?« Ezt az ostobaságot csak azzal lehet elhíttetni, akit már bölcsőjében megkereszteltek, és gyermekkorából a fejébe verték.

Hogy téríthetnénk meg a gótokat vagy az etiópokat, hogy egy olyan Krisztusban higgyenek, akit Athanasius teológiája balzsamozott be és merevített bálvánnyá. Athanasius egy csikorgó Szentháromságot talált ki, míg Arius egy lázadó, fiatal Krisztusban hisz, akinek a kezében nyugszik a győzelem. Krisztusban, Isten első teremtményében, az első Istenben, aki az emberek között élt és járt.

Ha Athanasius komolyan veszi hitét, akkor miért nem következetes? Miért nem tartott ki abbéli szándékában, hogy indítványozza Nikeában Szent János Evangéliuma tizennegyedik fejezetének kihagyását, ahol Jézus azt mondja: »az Atya nagyobb nálam«. Miért nem küszködött azért, hogy az Újtestamentumból Szent Péter minden levele kimaradjon, mivel egyszer sem említi a Szentháromságot. És miért nem dobatta ki Origenész csontjait a templomból? És miért nem tiltakozott, amikor antiokhiai Lukianosz drepanoni sírja fölé katedrális emeltek? Origenész és Szent Lukianosz ugyanazt hirdették, mint Arius. Lukianosz összes tanítványa arianus: Jeruzsálem, Antiokhia,

Thesszaloniké, Pergamon, Korinthosz, Kalkedonia, Ephesus, Ptolemais, Nikea, Nikomedia, Marmarika és Heraklion püspökei. Mindannyian a kereszténység büszkeségei.

És most mind ott ülnek Konstantin palotájában. És ott van Caesarea püspöke is. Tegnap még gúnyiratokat körmölt az ariánusok ellen. Eusebius, az álszent képmutató, a gyáva szarházi titokban mindig is ariánus volt.

Igen, gyáva szarházi, akárcsak én.

Kréta szigete magasságában, szombat délután, családomra gondoltam. Két nap óta először. Az ő számukra igazi áldás vagyok! És a többiek? Zonas és Alkestis Persepolisban vannak. Heléna és Alexias örökre bezárták előttem az ajtót. A jó öreg Istoth a rabszolgájától üzent, hogy ha megbetegednék, nyugodtan fordulhatok a vele szemben lakó orvoshoz. Justinus kiköp, amikor meglát, mert meg akartam győzni, hogy írjon egy gúnyiratot, amelyben leleplezi Homérosz erkölcstelenségét. De Sankhuniathon, mivel kifinomult ember, egyszerűen csak átsétál az utca másik oldalára.

Amint elhagytuk Astipalaiát, az éjszaka közepén, rohamot kaptam. Két órán keresztül zokogtam és remegtem, és végig arra gondoltam, hogy nem éreztem ilyen jól magam a nikeai zsinat óta.

Miközben áthaladtunk a szoroson, Ikária és Számosz között, azon tűnődtem, hogy mikor is kezdtem el gyűlölni Athanasziust? És pontosan eszembe jutott a pillanat. Nem amikor a búzával akarta zsarolni a császárt (minő ironia: ismét a búza!). Hanem akkor, midőn Ariust vadállatnak és veszett kutyának nevezte. Én is így neveztem. Az én körömben minden keresztény így nevezte. Könnyedén, természetesen. Athanasius már tizenkét évvel ezelőtt így nevezte Ariust. Én is. De nekem nehezemre esett. Azzal vigasztaltam magam mindez idő alatt, hogy nem árthat neki. Kétségkívül volt némi demagógia és túlzott leegyszerűsítés a gyalázás fegyverként való használatában, de sajnos nem lehet másképp bánni az eretnekekkel – hittem.

Ma reggel, mikor megérkeztünk a fogadóba, megtudtam, hogy Arius is ott van elszállásolva. Nem fogadta el a palotában felajánlott lakrészt. Azt mondják, még most is ő maga mossa ki a ruháját.

Mit fog mondani, amikor meglát? Szóba áll majd velem? Vagy hátat fordít? Vagy még csak annyi fáradságot sem vesz, hogy elforduljon?

Amikor beléptünk a palota kapuján, kihánytam az ebédemet.

Reszket a térdem. Arcom vidám, érzem, hogy az. Mi fog történni itt, Bizáncban?

Hát otthon?

Reszketek, mert félek a büntetéstől.

És örömmel vállalom.”

Ablavius, a főminiszter sovány volt, és valamivel fiatalabb, mint Sebastianus. A bőre sötét volt, és még sötétebb szeplői voltak, melyek sűrűsödtek a homloka felé és fejének kopasz búbján. Ritkás, fekete szemöldökei belekunkorodtak a szemgödrébe, fogai feketék voltak, szemei szűrósak és ajkai sötétlilák. Azt pletykálták róla, hogy olyan gonosz, hogy még a magja is fekete.

Szenvedélyesen oltalmazta veterán bajtársait. Szinte sírva fakadt, valahányszor találkozott velük. Úgy gondolta, hogy csak ők méltányolják rendkívüli vitézségét. Életének óriási titka – melyet vele együtt fognak eltemetni, mert ő biztos volt abban, hogy az lesz a sorsa, a történészek szájalomra méltó tudatlanságának köszönhetően – az volt, hogy Konstantin semmit sem ért volna el nélküle. De a barátai tanúi voltak életének; ezért szíve olvadozott az örömtől, akárhányszor találkozott velük. Mindannyiuk közül Sebastianust szerette a legjobban.

– Drága, drága barátom – suttogetta. Egyik karjával átölelte. Másik kezében az elmaradhatatlan sós mogyorós aranydobozt tartotta. – Hol ebédeltél? Legnagyobb szégyenemre nem hívhattalak meg ide. Gondold el, tizenöt püspök! Ariusszal a tiszteletbeli helyen. Semmit sem akart elfogadni, egy tál kölesen kívül. De ugye itt maradsz vacsorára? Ez a legkevesebb, amivel a császár tartozik neked. És ne is halljam többet azt az ostobaságot, hogy a fogadóban szállsz meg. Természetesen itt fogsz maradni a palotában! Ennyivel tartozol a császárnak. Jelenleg Arius van nála. Egy röpké órára, azt mondták. De egyedül. El tudod képzelni? Még az én jelenlétem sem kívánatos. Jegyezd meg jól, hamarosan rám fog kerülni a sor, hogy félrelökjenek, mint a többieket. Tudsz egy kicsit várni, ugye? Évek óta ez az első szabad órám, és hogyan tölthetném jobban, mint veled? Hadd mutassam meg a kertet. Az építkezést. Azután iszunk valamit. De összevissza fecsegek, és elfelejtem a legfontosabb dolgot. Tudod, száműzzük Athanasiust. Valahová messzire, azt hiszem, Illíriába. És végre lesz egy kis nyugalom. Majd beavatlak mindenbe.

Azt a kezét, amelyikben a sós mogyorós dobozt tartotta, átfűzte Sebastianus karján, a másikkal pedig megragadta Niphetodes csuklóját, és a terem közepe felé húzta őket, míg legalább hatvan láb távolságra nem értek a karmazsinvörös függönyöktől.

– Amióta őfelsége maga mögött hagyta férfiasságának nyarát – suttogetta –, egyre jobban megnyilvánul rendkívüli sokoldalúsága. Azelőtt tehetségét főképp a stratégiára összpontosította – tette hozzá megilletődve. A freskóra mutatott. Az előtérben Konstantin lovasságával kergette az ellenséget, a háttérben az ellenség, Maxentiusszal az élen, a Tiberis sodrában fuldokolt. – Hát nem felháborító? Nézzétek csak meg! Számoljátok meg annak a két lónak a lábait! Kilenc van, ugye? Két ló, kilenc láb. Biztos vagyok benne, hogy az alexandriai sokkal jobb munkát végzett volna. Hogy is hívják? Diomenes, Diotimos, valami ilyesmi.

– Diadumenus – válaszolta Niphetodes.

– Persze, persze! A te tanácsodat kértem ebben az ügyben, most már emlékszem, hogy az erkölcsös keresztény mázoltó vagy a zseniális pogány örömiút válasszam-e. És mint mindig, te akkor is az erkölcsiség mellett döntöttél...

De kell még valamit mondanom a császár tehetségéről. Igazán, egyre sokoldalúbbá válik. A múlt vasárnap egy olyan beszédet tartott nekünk, hogy egy püspök is megirigyelte volna. És érdekli a görög filozófia. Talán túlságosan is érdekli. Emlékszel arra a hitvány Sopaterre? A császár régebb megengedte, hogy minden étkezéskor ott henyéljen mellette. A gazfickónak volt képe azzal dicsekedni, hogy csodákat tud tenni. Ő tanácsolta azt is, hogy a császár emeltessen egy szentélyt Kastor és Pollux tiszteletére, és hogy hozza el Rómából a

capitoliumi Jupiter szobrát. És ez az egyiptomi búzaügy is felmerült megint, mint huszonöt évvel ezelőtt... Pontosan emlékszem, napra pontosan huszonöt éve történt – mondta merengve, és Niphetodes felé fordult. – Igazi hősként cselekedtél, fiam. És ráadásul Daia uralkodása alatt!

Niphetodesnek leesett az álla a csodálkozástól. Ez volt a legnagyobb kegy, amiben részesülhetett. Ablavius három mogyorót tett a szájába, és adott egy párat Sebastianusnak is.

– Menjünk innen. Nem lehet elviselni ezt a forróságot. Apro-pó, emlékeztek, hogy végezte Sabinus, Daia főminisztere? Megsütötték nyárson. Kérlek, fáradjatok előre!

– Csak utánad.

– Nem, te vagy a vendég.

– Mi egy vendég Konstantinápoly főminiszteréhez képest?

– Mit ér Konstantinápoly Egyiptom búzája nélkül?

– Kérlek, ne hozz zavarba.

– Csak utánad.

– Ha szeretsz, kérlek menj előre.

– De csak azért, mert ragaszkodsz hozzá. Szóval, ahogy mondtam, élve megsütötték. Kellett volna halljátok, hogy tiltakozott: „Nem süthettek meg nyárson egy római patríciumot!” Nos, bebizonyították neki, hogy bizony megsüthetnek. Erre, a kert felé... Megkenték szalonnával, és egy koszorú hagymát akasztottak a nyakába. Meglátjátok milyen szép a kert. Erre!

Égy kézlegyintéssel elküldte az ott ácsorgó prétoriánusokat.

– Ezúttal te menj elöl!

– Nem, kérlek.

– Ragaszkodom hozzá. Nos, hol is tartottam? Jaj, igen. A búza nem érkezett meg. A császár örjögött. Emlékszel? Nem volt kedvező a szél. Nézd csak meg azt a lugast! Nos, valahogy meg kellett szabadulnunk Sopatertől. Sétáljunk le a tengerhez. Erre, jobbra. Akkor történt, amikor a kertnek készítették elő a talajt. Éjjel-nappal máglya égett, hogy a föld termékeny legyen. Pont itt, ahol most állunk. Valaki titokban azt sugalmazta a császárnak, hogy Sopater megállította a szelet, és a hajók nem tudtak haladni. Hát nem édesek ezek a kagylók? Nem, nem a tenger fényesítette ki őket, vásároltuk. Minden este vízbe tesszük őket, hogy ne kopjon a színük. Aztán egy nap, ebéd közben, a császár megkérdezte Sopatertől, hogy valóban varázsló-e. A szofista állat azt válaszolta, hogy mind a négy elemet uralja: a földet, a tüzet, a vizet és a levegőt. Vigyétek, kiáltotta a császár. Úgyhogy Sopatert hozzákötötték egy farönkhöz, és a máglyára dobták. Érzitek a virágok illatát?

Sebastianus hosszasan fürkészte a főminisztert.

– Ki mondta a császárnak, hogy Sopater állította el a szelet?

Ablavius mélyen elgondolkozott, mintha emlékei között kotorászott volna. Ki lehetett?

– Azt hiszem, én voltam az – állapította meg nagy sokára. – És most nézzük meg az építkezést. Nem, kedves barátom, nincs különösebb jelentősége ennek a történetnek. Csupán arra szolgál, hogy megmutassa, milyen hamar kijön a

császár a sodrából, ha szent növényéről, a búzáról van szó... Ezen az ösvényen, balra. Nem olyan, mintha egy kőbányába ereszkednénk le? Azért kellett eszébe juttatnom a császárnak a fogadalmát, mielőtt bármit is jelentettem neki Athanasiusról. Nem akartam, hogy valami meggondolatlanságot kövessen el. Hihetetlen látvány, igaz? Kétszáz láb hosszú. A palotának két pincéje lesz. Ez a legmélyebb. A tetejére jön a másik pince, és arra az építmény többi része. Olyan lesz, mint a jobb szárny, érted? Nos, azután a császár megbánta a Sopater-ügyet, mint ahogy sok más hasonló apróságot is. Nézd, az egész palota ekkora kövekből épült. Mindegyik akkora, mint egy szarkofág, igazán. Mit is mondtam? Igen, megfontoltságot tanácsoltam. Egy püspököt nem lehet kivégezni. Huszonöt láb mély, igazi látványosság. És nagyon hűvös. De a császár egészen higgadt volt. Csak annyit mondott: száműzzük Athanasiuszt, és... Hé, te! – odahívott egy prétoriánust, és súgott valamit a fülébe. – Most lemegyünk a létrán, és megnézzük. Csak utánad...

Sebastianus lenézett a tátongó mélységbe. Arca hirtelen tehetetlen, gyermekes kifejezést öltött.

– Jog szerint téged illet az elsőbbség – motyogta.

– Tudod mit? Egyszer én mentem előre, aztán te. Most hadd menjen előre a titkárod.

Niphetodes elindult a létrán lefelé. Amikor már nem látszott a feje, körül nézett. Valóban csodálatos volt ez a pince. A frissen faragott építőkövek matt ragyogást kölcsönöztek a falaknak. Ahol összeértek az óriási kövek, világosszürke vonalak látszottak, a sötét vonalokból pedig vajsárga víz szivárgott.

„Milyen ostoba vagyok, hogy azt hittem, hogy ma este találkozom Ariusszal a császár asztalánál. Csak akkor kezdtem érteni, amikor megláttam az öreg bele-törődött, terpeszkedő patáit lejönni a létrán. Bár mindig is sejtettem, hogy csúfos lesz a vég. Már azóta sejtem, amióta meghallottam Zonas búcsúszavait Marcus Antonius szobra mellett: „El fogsz rohadni, Niphetodes!” Gyakran gondoltam erre; de nem ezen a héten.

Lelépek a létráról. Ellenállhatatlan készletet érzek, hogy vizeljek. Mellkasom hangos szívem dobogásától. A gyönyörű fehér falak megbarnulnak, majd megfeketednek. Ezeréves barázdás sztalaktitbarlang. Minden fekete benne, kivéve az öreg ragyogó, hófehér csontjait. És az enyémeiket. Ezer év. Fölöttünk még mindig a császárok uralkodnak, mulatnak és parancsolnak.

Kinyitom a szemem. Ablavius jön lefelé, megállás nélkül magyaráz. Milyen hosszú és milyen széles az üreg. Vajon őt is befalazzák velünk együtt? Katonák jönnek lefelé. Építőkövek hevernek körülöttünk: az építkezésből maradtak. Ablavius int, hogy ülünk a kövekre. A prétoriánusok párnákat löknek aláink. Tévedtem volna? Két borral teli amforát hoznak. Miért kettőt? És három gyönyörű ezüstkupát is. A katonák töltenek, majd némán eltűnnek a szemünk elől. Ott hagyják a létrát. Sebastianus megkérdi:

– Mire igyunk?

– Nehéz kérdéseket teszel – sóhajt a másik. – Valóban, mire igyunk egy ilyen helyzetben? A feltámadásra. Csakis a feltámadásra.

Éppen csak megérintem ajkaimmal a bort. Az öreg egy szuszra kiüríti a kupát. Feláll és odalép Ablaviushoz.

Azt hiszem, meg fogja fojtani.

A főminiszter fel sem néz.

– Elöntöttem könnyeimmel a császár lábát az érdekedben. De hiába.

– Csapdába ejtettél minket.

– Hogy mondhatasz ilyet, édes barátom? Nem nézhettem az ablakból, hogy a prétoriánusok rád vetik magukat és lehurcolnak ide. Inkább magamra vállaltam a fájdalmas feladatot. Azt akartam, hogy egy kellemes félórát töltsünk együtt. Gyönyörködj a kertben. Képet nyerjél arról, milyen gyönyörű lesz Konstantinápoly. És aztán én is el akartam kísérni barátomat nyugvóhelyére. Jusson eszedbe Szókratész, midőn a siralomházban a tanítványaival beszélt. Vagy Arbiter Petronius, amikor felvágta az ereit. Nekünk jó borunk van, bürök helyett, és nyalánkságaink tör helyett. Vedd el a kicsi aranydobozomat. Neked adom.

– Miért hazudtál a császár díszvacsorájával kapcsolatban?

– Igazat mondtam, kedves Sextusom. Azt mondtam, hogy a palotában fogsz vacsorázni, a császár tartozik neked ennyivel. És hogy itt fogsz maradni a palotában, tartozol ennyivel a császárnak. Először mindenképpen élve akart elégetni. Belenézett a rólad szóló iratcsomóba: semmi sincs benne, ami a javadra szolgálna.

Remeg a hangja. A jó öreg Sebastianus saját tógájának sarkával törli le Ablavius randa arcáról a könnyeket.

Milyen vacak színészkedés. És milyen unalmas.

– Miféle iratcsomóról beszélsz?

– Hát a rólad szóló kémjelentésekről.

– Ne mondd! És ugyan mit mondott rólam a rendőrfőnököm?

– Már százszor megmondtam: a kém sohasem az a személy, akire gyanakszol. A végén mindig az lesz, akire nem is gondolsz.

– Figyelmeztethetnél volna – amikor elkészültek a jelentések –, hogy miről szólnak.

– Sohasem olvastam azokat a jelentéseket. Senki sem olvas ilyesmit. Egyszerűen összegyűjtjük őket. Csak akkor kerülnek elő, amikor a szóban forgó személy bajban van. Ez az új rendszer.

– És ki az az elvetemült?

– Hát nem furcsa? Mindenki ugyanazt kérdezi, senkit sem a vád érdekel, hanem a besúgó kiléte. Annyira fontos neked? Hát most már megmondhatom, ha tényleg tudni akarod: a postamester.

– Mi? A postamester? Az a nyomorult csirkefogó, aki azt állította, hogy a császár anyja...

– Igen, tudom. Mind a százhusz postamester külön parancsot kapott, hogy helytartóik jelenlétében kigyót-békát mondjanak Szent Heléna erkölcsösségére. Te azt válaszoltad, hogy nem érdekel a császár anyja. Hogy felőled akár szarral is megrakhatják a sírját. De hogy a fia viszont nagyon is zavar: Konstantin, a hitehagyott. Drága Sextusom! Hát tényleg nem vetted észre, mennyire jól szervezett ez az állam? De hadd folytassam! A császár feldühödött a hitehagyotton,

de nem annyira, mint gondolnád. De amikor a jelentés már a népszerűségedről és makulátlan becsületességedről szólt, elvesztette a türelmét. »Nehezebb egy tisztességes hivatali embert kordában tartani – mondta –, mint egy romlottat. Egy tolvaj csak tolvaj marad, de egy népszerű állami hivatalnok, az már egy összeesküvő.«

– Összeesküvő?

Nem értem a jó öreg Sebastianust. Miért nem küldi el a pokolba ezt a kéjgyilkos gazembert? Nem látja, hogy csak kárörvendeni jött ide?

– Elismerem, hogy túlzás összeesküvőnek nevezni téged. De az volt a jelentés lényege, hogy Athanasiuszal szövetségél. Hogy valójában támogattad. Végül is elnézted a többi keresztény elleni erőszakoskodását. És őfelsége szerint a te támogatásod nélkül sohasem vette volna a bátorságot, hogy éhhalállal fenyegetsen minket.

– De hát nem emlékszel, Ablavius, hogy elhallgattattál, valahányszor Athanasius miatt panaszkodtam leveleimben? Hogy mindig azt mondtad, ő is a császár embere, ugyanúgy, mint mi.

– Ó, drága jó barátom! Semmit sem tanultál harminc év alatt, mialatt az államot szolgáltad? Egy helytartó nem panaszkodik. Egy helytartó taktikázik. Mindenki tudta, hogy Athanasius után Arius fog következni.

Milyen rettenetesen visszataszító, és milyen unalmas. Mikor arra gondolok, hogy egész életemben ezeket az embereket szolgáltam. És még ráadásul lelkesedéssel.

– Mondd csak Ablavius, mit gondolsz, meddig él még a császár?

– Ha Isten is úgy akarja, akkor az átlagos emberi élettartam legvégső határáig – mondja, lopva körülnézve. – De ha egészségének állapotával is számolnék, azt mondanám, hogy egy-két év múlva, végtelen szomorúságunkra, nélküle maradunk.

– És milyen taktikát szándékszol majd abban az esetben használni? Miután egész életemet a Birodalom egyesítésével töltöttem, azt hallom, hogy Konstantin végrendeletében megint öt felé osztotta. Bölcs döntés. Konstantin örökösei közül kettő pogány és kettő katolikus. Csak egy ariánus. Négy az egyhez, hogy te is idelelni végzed. Vagy megöleted a másik négyet?

– Nem – mondja Ablavius. – Nincs akkora hatalmam.

Szomorúan lehajtja fejét, és megtölti a kupákat.

– De hadd folytassuk! A legutolsó jelentés a gyaloghintóval történt szerencsétlen balesetéről szólt: hogy ott álltál fényes nappal az Akhilleon előtt, pucér seggedet a császár képmása felé fordítva.

Csend.

– Ez, amit most veled tesznek, szerinted igazságtalanság? – kérdi Ablavius.

– Nem – feleli meggyőződéssel Sebastianus. – De azt igazságtalannak találom, hogy titkárommal is ugyanezt teszik.

Drága, ártatlan öreg!

Kezdem már érteni: miattam ment bele ebbe a cinikus, kegyetlen játékba. Meg akar menteni. Nem érti, hogy menthetetlen vagyok.

Ablavius megrázza a fejét. Felállok. Nem akarom tovább hallgatni egy percig sem. Az öreg rosszallóan néz rám. A régi időkben azt mondta volna: »Maradj itt, fiam! Még tanulhatsz valamit.«

Mintegy húsz lépés után a pince falához érek. Ez olyan, mint Dionüszosz füle: mindenhol minden szót lehet hallani.

– A legendyhebb vád ellene az, hogy Júdasként viselkedett Ariusszal.

– Igazságosabb lenne azt mondani róla, hogy keresztény hősből becsületes állami hivatalnokká vált. Lehet-e ennél többet kívánni?

– Óriási! Ha-ha-ha! Athanasius bábja megbújik széles hátad mögött...

Átmegyek a pince másik felébe. Ugyanaz: nem tudok a szavak elől szabadulni.

– ...egy rohadt kis törtető, nem egyéb! Nevetségessé tett minket és magát is a túlbuzgóságával...

– Nem érdekel. Szólnod kell Ariusnak. Ő meg fogja menteni. Menj és mondd meg neki! Azonnal.

– Most lehetetlen négyszemközt beszélni vele. Inkább a díszvacsorán.

– Ígérd meg!

Izgatottságomban nem hallom a választ.

Egy centurio és néhány katona jön lefelé a létrán. Két priccset, egy olajlámpát, egy üveg olajat, néhány cipőt és egy Bibliát hoznak.

– Látod? Igaz keresztények vagyunk – mondja büszkén a főminiszter.

Megparancsolja a katonának, hogy ne torlaszolja el az építőkövel a pincébe vezető nyílást, csak abban az esetben, ha kiabálnánk, vagy ha üzenetet akarunk küldeni. Vár, amíg eltűnnek szemünk elől a katonák.

– Kár, hogy nem ejtettük meg a gyönyörű eszközökről és célokról szóló szókratészi vitát – mondja keserűen.

– Remélem, nem is lesz rá alkalom – válaszolja vidáman a jó öreg Sebastianus.

Megölelik egymást.

Ablavius távozik.

Felhúzzák a létrát.

– Beszél Ariusszal. Meglátod. Arius kiszabadít.

– Nélküled nem mennék – mondom neki.

De egész lényemmel érzem, hogy Ablavius nem fog Ariusszal beszélni. Ami viszont Ariust illeti, tudom, hogy sohasem hagyna cserben.

Odaállok a nyílás alá, hogy az eget nézhessem, amíg még lehet.

Az öreg a priccset az árnyékba húzza, és kényelembe helyezi magát. Egyik oldalán a kenyér, a sós mogyoró, a bor. A másikon az olajlámpa. Olvasni kezdi a Bibliát.

– Pompásan érzem magam – kacag.

A pincét nem torlaszolja el odafenn.

Kék ég, napsütés.

– Mit állsz ott, fiam? Csak kifárasztod magad.

Ezután nem lesz csak pihenés.

Kék ég, napsütés.

– Gyere, igyunk egy-két kortyot. Jobban csúszik, ha van társaság.

– Idd meg az én részemet is!

Kék ég, napsütés.

Egyáltalán nem tudok gondolkozni. Nem tudok mást, csak felfelé nézni.

Sötétedik.

Most vacsoráznak.

Sötétedik.

Gyors számvetés. A vöröshangyák. Gedeon megrontása. Az üvegkészítő műhely csődbe vitele. A tulajdonos öngyilkossága. A búza tönkretétele. Gedeon halála. Ha nem írtam volna Rómából, húséget ígérve a katolikusoknak, nem lett volna verekedés a védőgáton, és Gedeont nem taszították volna a tengerbe. Elárulom Ariust. Elárulom a barátaimat. Elárulom saját magamat. Athanasius megkorbácsoltatja a félszemű meletiánus püspököket, és én csendben maradok. Nikeában kiátkozzák az ariánusokat, és én éljenek. Konstantin megöleti a fiát, megfőzeti a feleségét egy katlanban, és én Konstantint szolgálom. Athanasziust szolgálom. Elárulom Athanasziust. A mérleg másik felén: a Daia képébe hajított áldozati liba.

Nem nagy dolog.

Csillagok. Holdfény.

Időnként úgy tűnik, mintha Arius arcát látnám ott fenn, a nyílásban. És minden alkalommal elfordítom a fejem, és megnézem a lábamnál fekvő négyszögű holdfényfoltot. Keretében egy katona. Karddal az oldalán.

Csillagok. Holdfény.

Várom, hogy az angyalok leengedjék Jákob lajtorját. A földre szeretnék jutni rajta, nem az égbe. De ha eljutok a földre, onnan még mindig van rá remény, hogy a mennybe jussak.

Innen, soha.

Csillagok, holdfény.

Imádkozom.

De az angyalok nem hallják a hozzám hasonlókat.”

Fordította: Orbán János Dénes

Maurits Ferenc

Szürkület, szürkületben

Csendéletek az ötvenes évekből

*„venczel antal bácsi
alig fér
a gangon át
hatalmas
pocakjával”*

•
*venczel antal bácsi
oly szépen nevetett
oly melegen*

*este
a virágoskertben
a fapadon*

*sokszor álmodtam
nagy
illatozó
liliomok között
nevetve
hajnalig*

•
*venczel antal bácsi
a szabónk
forró nyári napokon
meztelen
fekete kötényben
szabott varrt*

*óriási
izzadástól csillogó
pocakján
úgy lengett
a kötény*

*mint egy kis
fekete vitorla*

•

*venczel antal bácsi
bélcsavarodásban
halt meg*

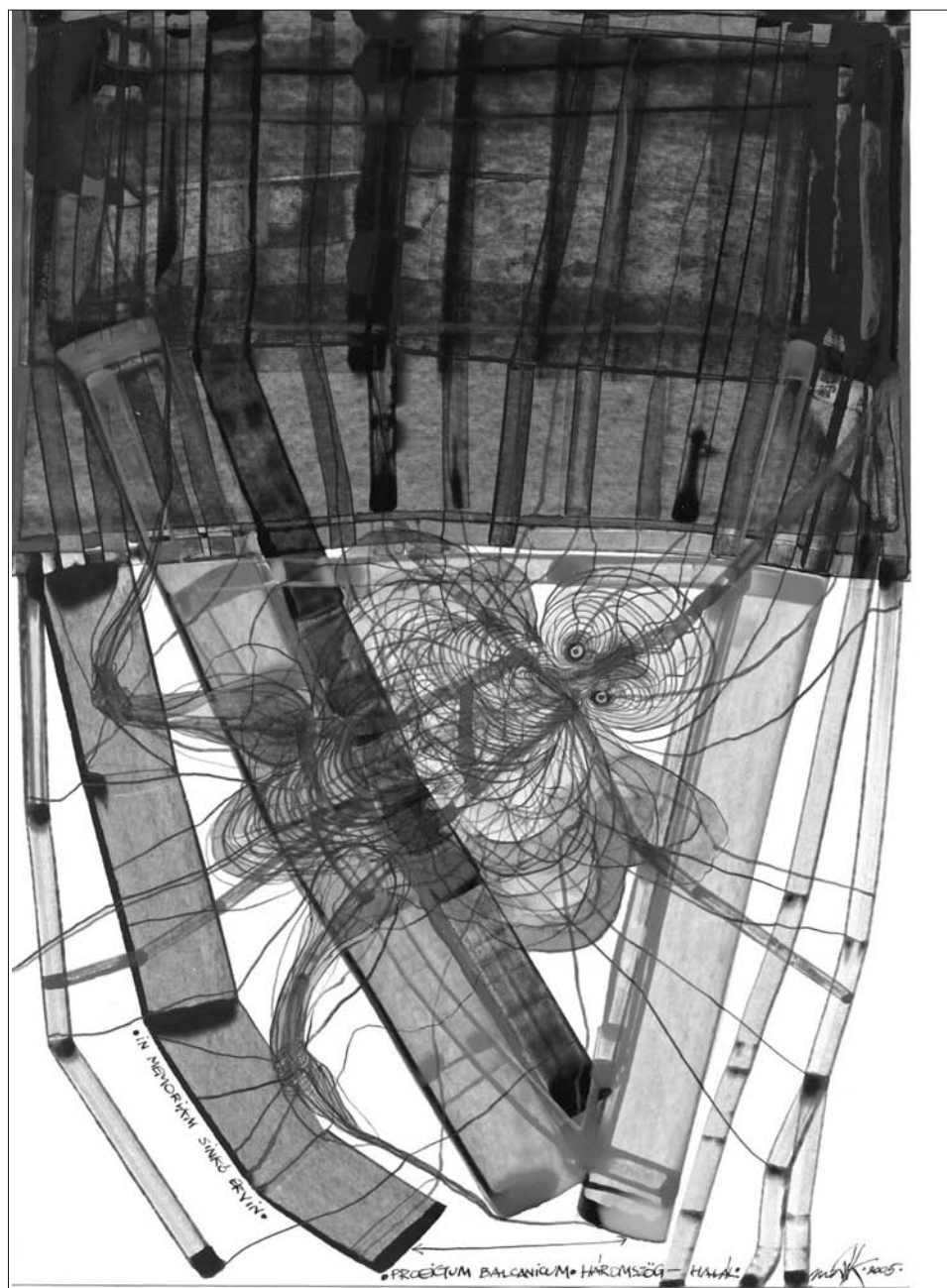
*a kőkerítés mögül
hallottuk
belei durrogását*

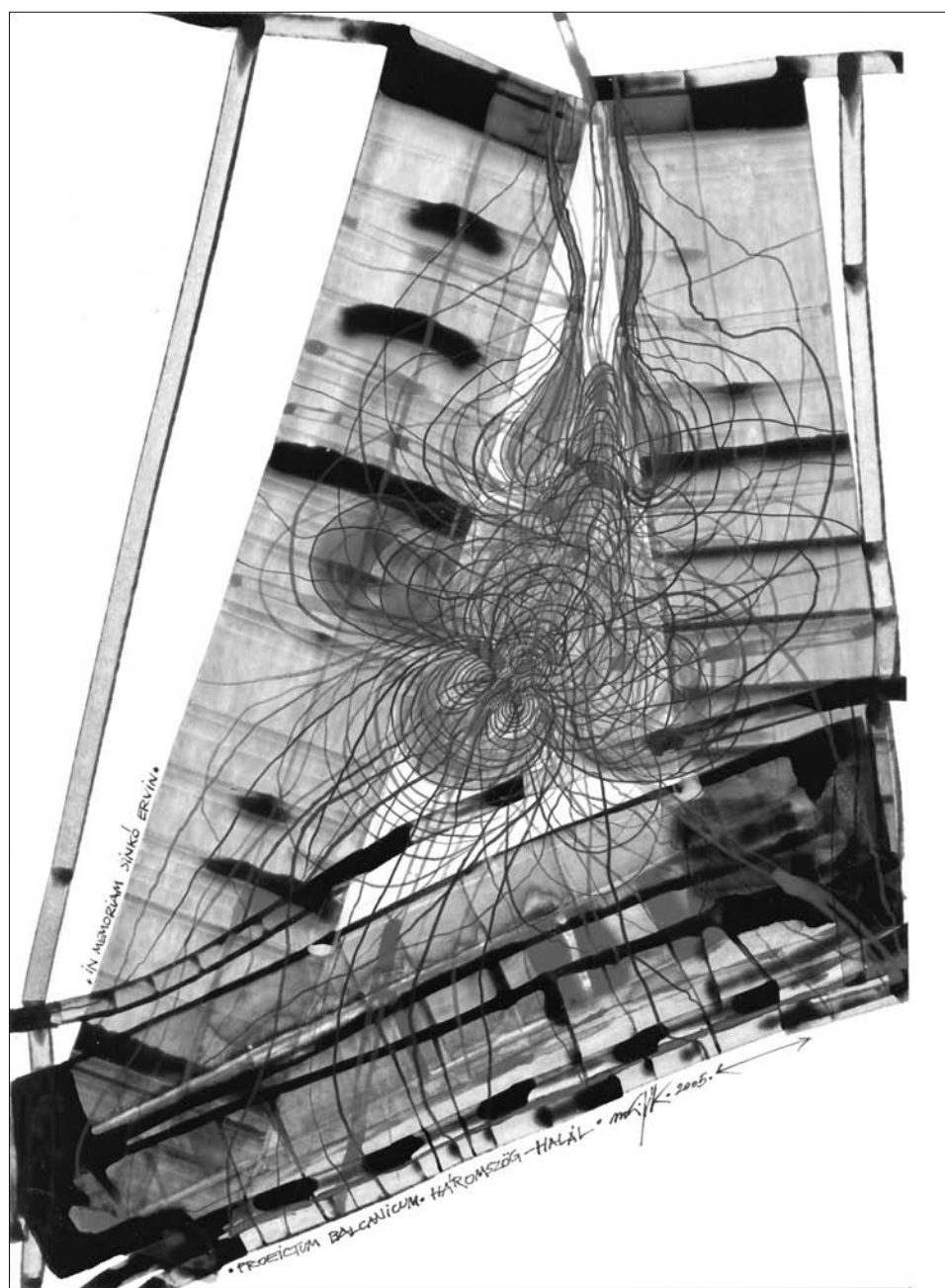
•

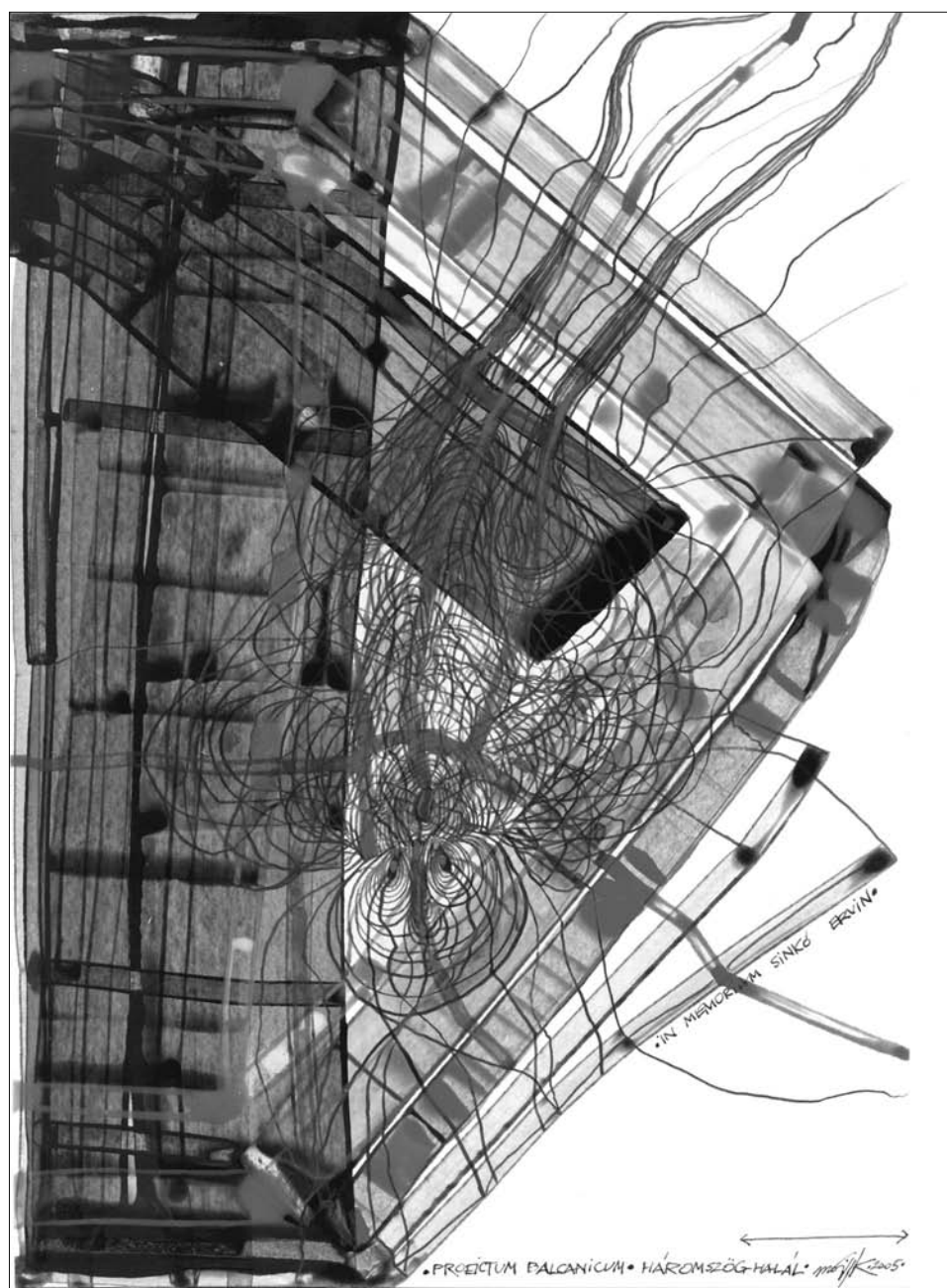
*venczel antal bácsi
fekete öltönyben
a ravatalon*

*komolyan
nyugodtan
lesoványodva
feküdt*

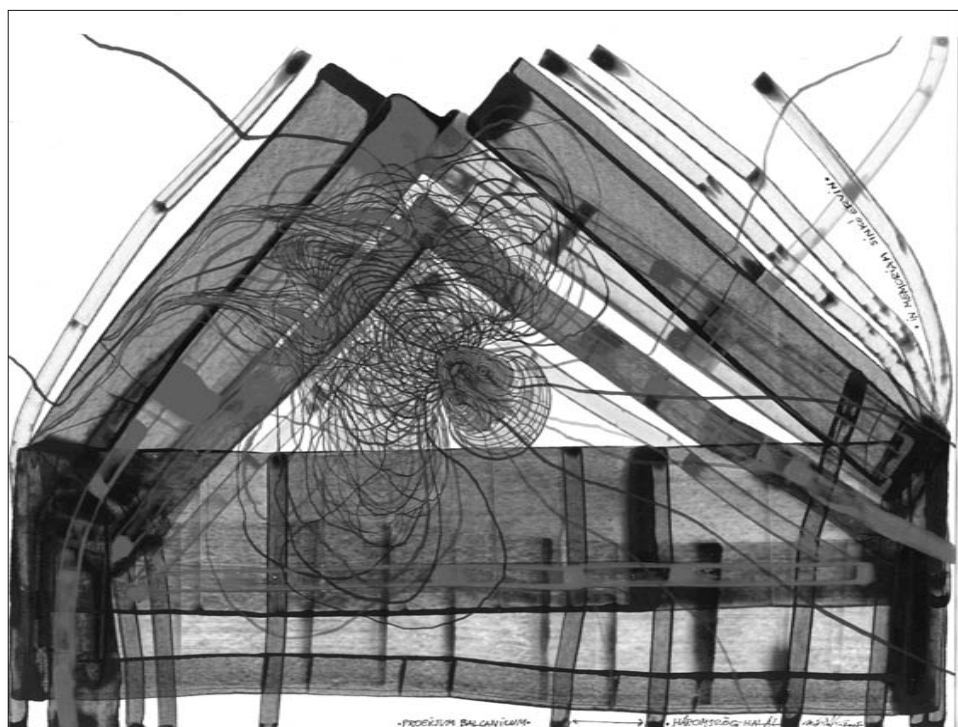
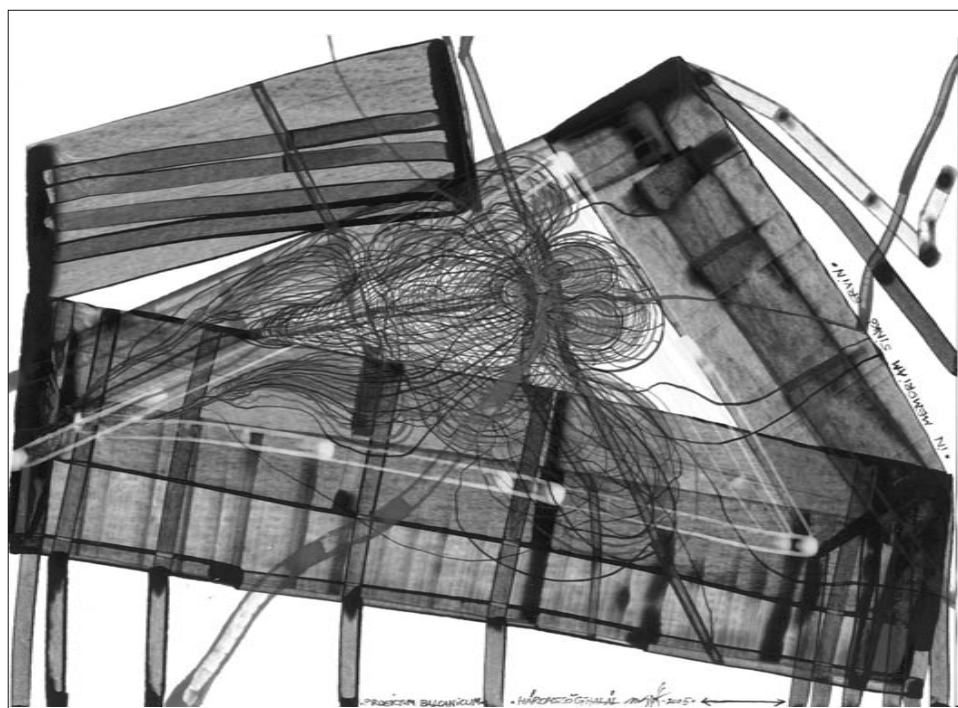
*el sem hittük
hogy ő az*

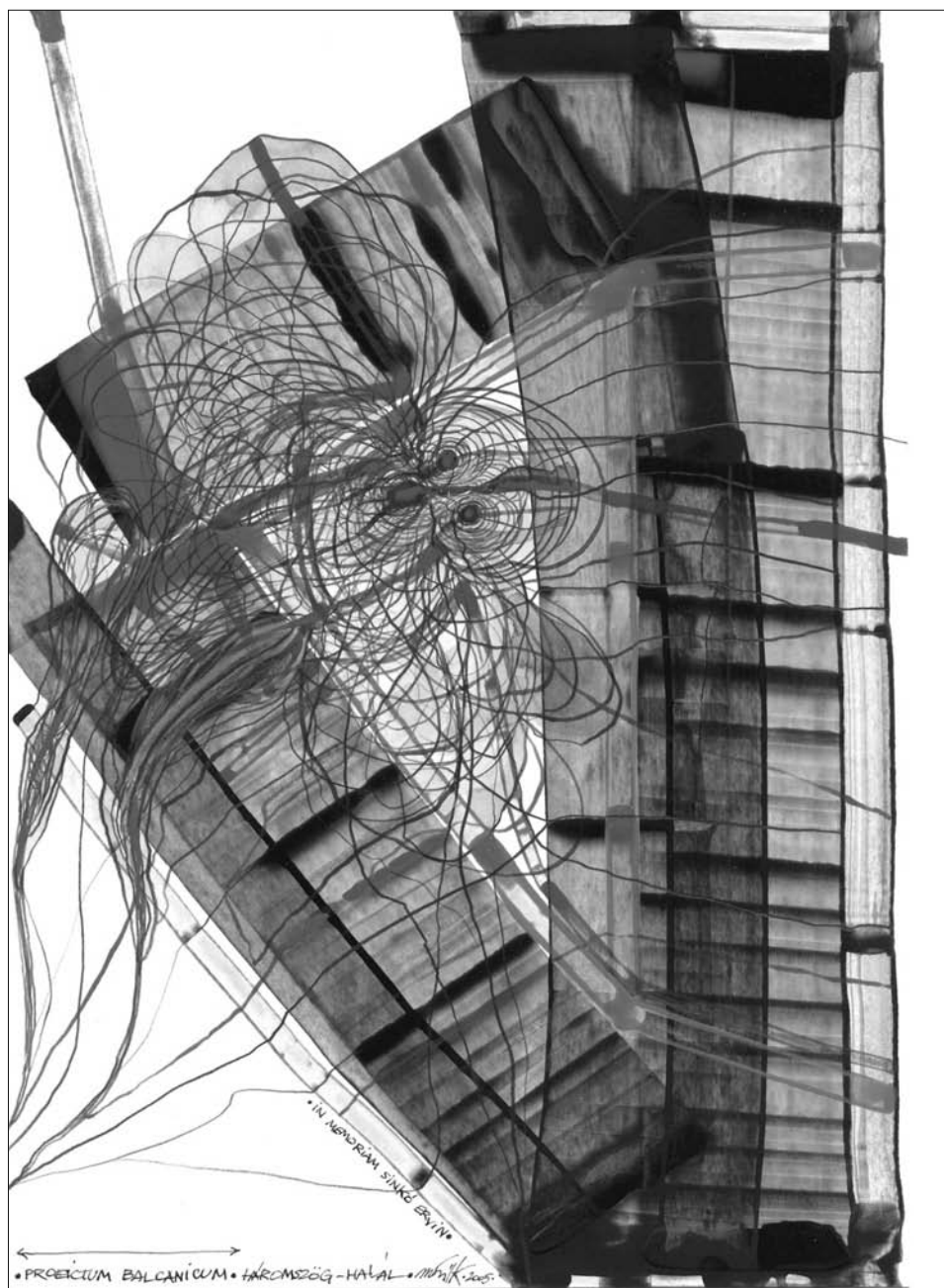

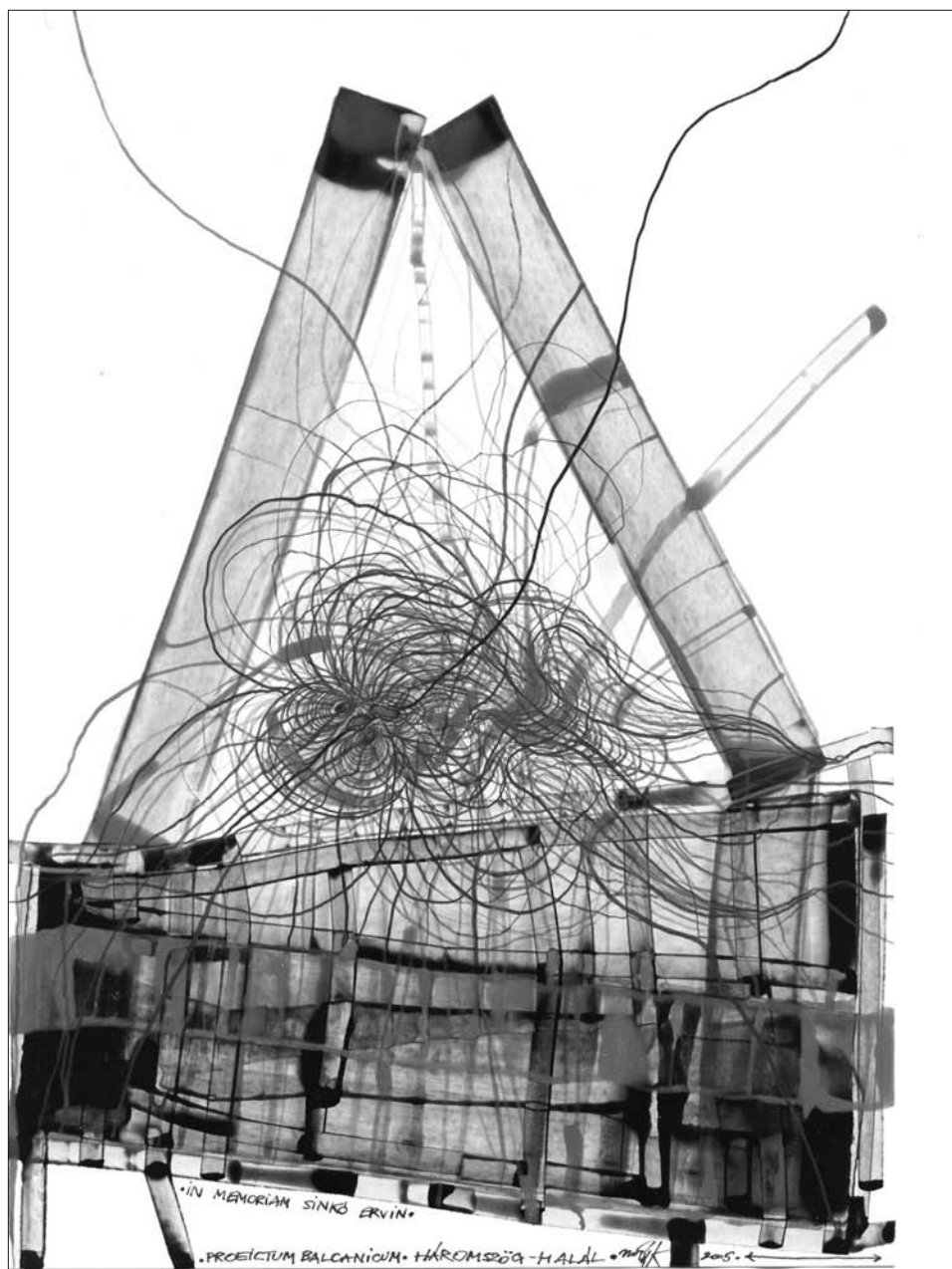

Lackfi János

Különös egyensúlyok

*Különös egyensúlyokat hozok létre,
amerre járok.
Az egyetemi vécé porcelánpolcán,
a tükör alatt s a mosdó felett
egyensúlyoz egy pakli előadásjegyzet,
rajta tolltartóm, többnyire semmi sem lesz vizes.
Asztalomon egy digitális fényképezőgép
billeg papírhalom tetején,
melynek közeiben itt-ott
ceruzák, tollak próbálnak le nem gurulni.
A földön könyvkupacok, egyikre rátéve bögre kávé,
nincs kellemetlenebb, mint mikor összetapadt
lapok közül, gerincekből, borítófülek mögül
törölgetné az ember a feketét.
Fűtőtesten adag tiszta ruha,
talán nem esik be a részbe
egy zokni sem megpörkölni.
Polcok peremén mindenütt
könnyen lesodorható gyufásdobozok,
játékok, hajkarikák, melyeket nem
volt idő, erő sebtében helyrerakni,
lehullnak időnként, szeméthez vegyülnek,
kiemeltetnek máskor, fel a deszkaperemre.
Családot alapítottam a semmi fölé,
hét csónak ringatózik kötelékben,
alattuk lemérhetetlen súlyú, örvénylő
vízmassza. Hitet alapoztam, légből kapott,
vaskos deszkákat fektetve át pallónak törékeny
érzékeléseim között. Most meg egy verset feszíték ki,
kötelén imbolyogva egyensúlyozok feléd.*

Fénycérna

*Stoppolni legjobb fénycérnával.
Remegő kézzel is egy-kettőre
belefűződ a tűbe.
A lyuk peremét el nem eresztve,
ki sem szakítva
villog a szálak keresztje.
Meglehet, ez a legtartósabb.
Nem árt neki az idő.
A sósav.*

Ritmikus panaszok

*Most csak a genny dől
arcüregemből,
sapka az éjszaka,
fekete, kötött,
dunszt-melegével a
koponya-harangra
bocsát feledést le,
kósza ködöt,
elnyel a kis szoba
langyos genny-tava,
élet után vagy az
élet előtt.*

*A masszáj sanda,
bársony a talpa,
fineszes a lépte,
ide beoson,
íj a kezében,
suhan a nyíla,
a lián közt tova
fut kecsesen,
ha mire keresném,
nincs nyoma sem.*

*Bordakosárba
nyíla beleállva,*

*a hegyin a méreg
tovagyűrűzik,
görcsben a hörgők,
rángat az ördög,
a tüdőm zakatol,
lepedőn görgők:
fulladok, és
ráz köhögés.*

Bogdán László

Borka

*Borkának hívták. Lehetett vagy hetven kiló.
Azt sem lehetett megállapítani, hogy milyen fajta,
de ő volt a falkavezér, ez biztos. Mielőtt
figyelmeztették volna,
hogy ne érjen hozzá, évek óta nem érintette meg
élő ember, már meg is simogatta a fejét.
Két kockacukor és a barátság megkötetett.
Nyögve, kéjesen eltorzuló poszával tűrte, hogy
Vakargassam a füle tövét és úgy nézett rám, ahogyan
Szerelmeim a mézeshetekben. Föltétlen bizalommal.
A falka /hetven-nyolcvan dög/ félköralakban fogtak
körül,
Elkísértek az ex-KGB üdülő illemhelyére is. A
nemzetközi
költőtálalkozó résztvevői irigyen bámészkodtak az
ablakokból,
ők vederben végezték szükségüket, mert nem állottak
Borka védelme alatt. Hát ennyit az egyenlőségről!*

2003. május 30.

Az ötszögletű szoba

– Kavafisz első szerelmére gondol

*Szerette. Pénze nem volt. Így kellett lennie.
Elváltak és elforgott néhány körhinta év.
Szédülten bolyongott. Vadonban. Sivatagban.
Jöttek még hírek róla. De már nem érdekelték.
Mesélték, egyre szebb lesz. Hogy hízott is pár kilót.
Hogy milyen elegáns lett. Öltözteti a másik.
Megtanulta vezetni piros sportkocsiját.
Verset nem mond. Nem is fest. A társaság központja.*

*Hogy néha még fölnevet, de legtöbbször komor.
Hogy a teliholdat nézgeli elveszetten.
Hogy templomokba járkal. Nincs kedve semmihez.
Hogy megunta életét. Lehet, hogy meg is nősül?
Talán megkereshetné. Meg is vigasztalhatná.
Szerelmük színterén az ötszögletű szobában.*

2003. június 1.

A tükörlidérc I.

Ferenczes Istvának

*Ellebegnek a szép poéziák, valamerre Istenmezeje felé,
elsüllyednek bennünk végérvényesen, elátkozott hajók.
Furcsa, hogy tegnap még éreztük jelenlétüket s azóta
már
lidércfényként pulzálnak az erdélyi mocsár felett.
Elhagyott szeretőink szemében lobbánhatnának fel,
gúnyosan mutatva fityiszt: „Ezt neked!...”
de mire utánuk kaphatnánk (mégis lenne még mit
megbeszélni,
nem végeztük el dolgunkat, félig sem, még nem lehet
vége!) gúnyosan vihogva tűnnek el. Voltak? Nincsenek?
Lidércként alakoskodnak. Ott okvetetlenkednek az
ablaküvegen,
tükörből lesik mikor villan meg kezünkben a beretva,
hogy megzavarjanak – gonosz manók! – hátha megvágjuk
magunk.
Szeretik a vért! Szerencse, hogy 23 esztendeje nem
beretválóozunk, de akkor is, megalázó, hogy annyit se
mondanak: „agyó, agyó!...”*

2003. június 18.

Találkozás /VI./

jégcsap kisasszony –

*„Jó lenne élni veled! Megöregedni veled!
Jó lenne beléd halni. Hiányod átjár!
Azt álmodtam Mercédesz vagyok, piros Mercédesz.
Bennem ültél. Remegtél, mintha fáznál.”
„Honnan tudod, hogy fázom? Benned ülve is fázom.
Vacogányi Vacognak. Didergőkének,
Fagyos pityókának, jégcsapnak csúfoltak,
Hókirálykisasszonynak, fagyaltknőnek.”
„Ringasd el magad. Én is ringatlak. Megmelegítlek.”
„Tudnál szeretni? Ki vagy?” „Kártyában makk ász. A
végzet!”
Csend lesz azután. Csak a tű karcol. A lemez lejár.
Nevét se tudja. Utcán szedte fel. Éledeleg. Kivár.
Csatakosan, feszülten, ólmos hajnali fényben,
Örökké őt öleli ma is. Vadul időtlen.*

2003. július 5.

A vistai asszonyok

– vonaton,nyolcvanas évek –

*19 nulla 4 perckor indul a Gara de Nordról. A vistai
asszonyok
már a kupékban ülnek. Integetnek a vistai asszonyok.
„Vino domnu Loti! Tinem locul!” – kiabálnak a vistai
asszonyok.
Három és fél órát velük utazom. Pálinkával kínálnak a
vistai asszonyok.
„Lesz-e olyan idő, amikor Vistán is lesz kenyér?” –
kérdezik konokul a vistai asszonyok.
Zsákjaikat mutogatják büszkén a vistai asszonyok.
Zsákjaikban húsz-huszonöt fekete kenyér. A vistai
asszonyok
hétfőn reggel érkeznek Bukarestbe. A vistai asszonyok*

*hétfőn egész nap a városban kóvályognak. A vistai
asszonyok
hétfő éjszaka az állomáson, a padon alszanak. A vistai
asszonyok
semmi más nem vásárolnak csak kenyeret. A vistai
asszonyok
ötszáz kilométert utaznak húsz fekete kenyérért. A
vistai asszonyok
kedden is, délután hatig üzletről üzletre járnak. A
vistai asszonyok
kirakják a vistai mezőn a nagy, fekete kenyereket. És
boldogok*

2003. augusztus 30.

Katonazenészek az erdőben

Bódy Gábor: Amerikai anziks

*Hull a levél, hull, körülfognak a haldokló erdő
árnyai. Titkok közé vész az elveszett haza.
Csak néha sajog még, mint régi csontsebek és ilyenkor
emlékezel egy női arcra, egy házra, a Dunára. Vonulnak
mályvaszín egyenruhás katonazenészek. Nagy égi kertek
lombja hervadoz, de a trombitások nem is figyelnek,
vereslik a kürtösök arca, hetykén jár a dobosok
kezeiben
a dobverő. Vezényli a délutánt. Megremegnek a bokrok,
az évszázados fák, mint vétkező hölgyek. Vonul
a katonazenekar és te azon töprengesz, kortyolva
boros-
flaskádból, hogy helyesen döntöttél-e amikor,
kiszakadva
bezáruló sorsod csapdáiból, ide jöttél?!? Tűnik
Branyiszkó,
Világos, szétesnek a szevasztopoli sáncok s nem marad
más
csak a trombitaszóló és a tisztáson ott vár az
óriáskerék.*

2004. február 19.

Onagy Zoltán

Gasztro-szerelem

Külön hasáb (*kis döntés*)

Megtesszük, amit tehetünk a gyorsítás érdekében: felhívjuk otthon, anyjánál pihenget hét elején, ami tervezhetetlen.

Ez már a szombat érdekében történő előkészület.

Szokja a lány a gondolatot, hogy ő utazik, nem hozzá utaznak, szokja a rossz-kedvű medvét, szokja, hogy az apró szoba két nyikorgó forgószekén, vagy hason a laticelen készülnek majd Kaya Radio Sex Appeal bizonyos rádióműsorai. Lassan kezdje racionalizálni a zsenge húsba ereszkedő új embert.

Az izzadók/a (*közös paplan alatt*)

Nyári reggeleken, amikor a nap büszkén nyomul a Galga fölé, ébresztet az alvót. Föle hajolsz, megfújogatod a hasát, annak környékét. Vagy ő kelteget téged, hajol föled. Ekkor kötelező tudnotok, az éjszakai verejtéktermelés – bizonyos kar- és lábhajlatok, valamint emésztő- és szaporítószervi kontextusban – mirigyeink számára nélkülözhetetlen élettani mechanizmus. De a dolog fontos szerepet játszik a két egymás közelében (egymáson) ébredők életében is. A sóháztartás. A vízháztartás. A bakteriális védelem. A savankás védőruha a bőrön, tartozék. Ráadásul nem sokkal kellemetlenebb, mint a savankás nagyfröccs, bár kimutatható némi kapcsolódás a verejtékmirigyek savankása, valamint a tegnapok savankás olaszrizlingje közt. Az olaszrizlinggel szándékosan elhumorizáljuk a bűzt, ha akarjuk. Akarjuk, na.

Adott nyári reggelen a nap sudarasan és büszkén nyomul, kerüli a nyárfasort, te keltegeted, téged költögetnek, ott ez a savankás, ez a különösen izgató illat a mozduló takaró és a ráncos lepedő között, a huzatok enyhe mosószer-, a ruhaszáritó kötélén gyűjtött napfényszagával összegombócolva. Különös és izgató ez a könnyű, hajnalhabos nyári reggelszag.

Félő, nem világos: reggelre törvény szerint kiderül, a vágy, aminek pontos iránya vagyon, hatékonysági köre, ideje és vége, meddig ér. Benne meddig ring a rizling. Ha lejárt felület a lötyögő maligánnal, vigyázz magadra, te, aki most ébredsz, vigyázz a másikra, aki most ébred. Különös szagok, különös gondolatok, különös hajnali perc ez. Vigyázni vele, óvni őt.

A szappanról, a kerti csapból fröcsögő vízről, a négyrőzsás szépségshalonról, ezek együttes szociometriás hatásáról majd később, és vonatkozólag.

(Részlet a megjelenés előtt álló *A bulvárkurva halála* című regényből)

Külön hasáb (*tárgyi szféra*)

Végre itt van. Puha, mint a csecsemő. Tiszta raktárillat, szöszök, csodálatos. A holnap reggel érkezőnek nem kell más után a viktoriánus kor rongyos pokrócai közé feküdnie. Soha nem szerettem az ilyet. Ha az ágy, a laticel, a négyrózsás zuhany nem is cserélhető minden esetben – bár amennyi cserére az elmúlt hat évben kényszerültem, jó szervezéssel belefért volna –, az ágyneműt mégis illendő, ha az egész ilyen rövid időn belül vagy.

Végre meghozta a fickó, akinek előlegeztem, a hónapokkal korábban ígért két darab vastag plédet. A legjobbkor. Mélykék, négy bordó tulipánnal. Ezer forintot fizettem előre, azt mondja, mert késett, nem kér semmit, a kötbér hozzá, és rendben vagyunk.

Ezer forint így a két hatalmas pléd, ami nem a pléd minőségét jelenti kizárólag, hogy a fogalmakat ne keverjük össze semmiképpen.

Azt jelenti, hogy a korábbi, a véreset, és idegen testtől szaglót kidobhatom. Éppen időben. Megteszem. Ha a körülményeket jól vizsgálom, és persze, ha nem tévedek, a hevesi árvizes segélyszállítmányból nyúlta le, amit a két évvel korábbi bosnyákból nem sikerült. De nem érdekel. Nehezen jutott el a tudatig: én, én, én. Semmi más és senki más.

Péntek volt egész nap. Egy új péntek, egy új rend nyitónapja, egy új korszak lépdel a zsámboki éjszakában. Este telefon, minden rendben van-e. Minden rendben, csak én aggódom. Mint mindig.

Antiviktoriánus alapvetés (*a KB-döntés pillanata*)

Tegnap hajnalban központi bizottsági határozattal véget vetettünk a hamis erkölcsiségű, szemforgató viktoriánus kornak, a Puttó-érának. Korábban nem volt szükség hasonlóra. A kor- és kórvégek, a dolgok, a dolgok jelentősége elkopott, mint a nátha, a hátfájás. Most pedig vulkanikus természete miatt nyakunkon maradt. Több ok is felsorolható a szokatlanul goromba határozat időszűrőségének bizonyítására.

Az első és legfontosabb: nyomasztólag hat, mint az új mocsárban vándorló új Marxista Gondolat (Mysl Marksistowvka). A második, nem kevésbé első: a viktorianizmus puttói oeuvrje letúrta a hagyományosan palóc monogám alapállást. A viktorianizmus olyan, a Bánomi Központi Bizottság előtt eleddig ismeretlen szerkezetű monogámia, mely az alkalmi poligámiát a szakmai-baráti viszonyrendszerek közönséges tartozékaként fogadja el. Mennydörgéshez rendeli a zivatart, s ez ismereteink szerint hamisítja a természet fennálló rendjét. A monogámiáról, mely a jövőtudat nélkül vegetálók mindennapjaiból suhanó derűvel csusszan a poligámiába, később szólunk. Ha értelmét látjuk.

Latens poézis (*veszélyérzet*)

És ha elhúzódik? Kellő életösztönrel rendelkező férfiú kormánya úgy irányítja nemi külpolitikáját, hogy soha ne kerüljön kiszolgáltatott helyzetbe. Úgy intézi, soha ne kerüljön az előkelő idegen főnévi meghatározás hatálya alá. Ha

van, ott van. Ha nincs, nincs ott. Ha platános gangra nyíló konyhaablak, nem mennyezeti freskó. Kéretik a dolgokat nem összekavarni.

Az angol hagyomány szerint másod- és harmadrangú szalonokban igen nagyon keresik az angol földön szabadságukat, emigrációjukat, menekültstátusukat töltő idegen hercegeket, közép-európai pártfőtitkárokat, szerb mészárosokat, egzotikus orosz herceget, hazavesztett tudóst és a többi, Európa törvényen kívül szorult barbár belsejéből származó extrémistát.

Talán e királyi kapcsolat hatásából vezethető le a viktorianizmus túlzásokra hajló mellékterméke a köznép által tisztán elfogadott melléktermékek mellett: a diktátor maga is kedvelte a futó nemi különlegességeket, úgy vélte, ha a királyt nyugtatja az abnormis, legyen, jusson neki is (Bella-tánc az avaron), hátha titkos gyógyír. Ezek a szálguldo történetek ellentmondtak a királyi család századokon átívelő önértelmezésének: Isten adta nekünk ezt a nyugalmat (deus nobis haec otia fecit), mert a márványba vésett feliratok ellenére nyugalom az soha nincs. Nyugalmat játszani tehetségnek is nehéz, ha nem ismeri a hitelesített részarányokat.

Nem érteni. Érteni, de nem érthető. Értelmezhető ugyan, stilizálható bármiféle klasszikus teória szerint, de mi van, ha érintetten toporog ott valaki (egy testületileg – testileg – érintett pasi), aki a kérdés lényegét sem érti? „Hogyan mondd? Ismételd, légy szíves!”

És ha nem érti a kérdés lényegét, a magyarázatot hogyan is fogná fel, szegény. A pillanat jellegzetesen Tarkovszkij, elnyújtott, sötét, árnyas, bár nem annyira absztrakciós, mert remeg benne a gyomor. A nyersfordítás, amelyet magának, fejben a következőképpen vet papírra, első változatban imigyen néz ki:

Édesem, mégis hogyan lehet barátilag, a pillanat hatása alatt mással baszni annak, aki az én kedvesem? (A költői kérdés palócföldi modorban zeng, alig süllyedve a szittyá poézisbe: „úszik más levében?”.)

Nem válaszol, néz, tekinteten látszik, és nem is érti (miért nem érti?), ha elhúzódom. A bánatba. Hogyan diagnosztizálja az elhúzódot, aki barátilag, a pillanat boros vonzatainak hatására mással baszik, miközben várja őtet a kedvese? Kérdés. Kérdőjel.

Mondjuk azt, nem akarunk mondani semmit. Mondjuk azt: nem hiszem, hogy ez így rendjén lett volna. Ha nem hiszem, hogy rendjén volna, ne is legyen rendjén. Mit állít egy kérdés megint: hát nincs is rendjén.

Gyepi hangya – 4. *(a szilárdan menekülő gyepi)*

Alszol, nem ébredsz fel, kóborolsz a gumibugyiban, kivezető ösvényre nem találva; mit teszel, ha nem ébredsz fel? Mikor fogod fel, az egész egy elszabott, szorongásaid keltette álom, félelmeid jókor érkező álma a gyepi hangyával?

Meddig juthat el akár a lehető legnagyobb erőfeszítések árán Puttó gumibugyijában – fizikai adottságok figyelembevételével – egy bármilyen szilárd elhatározású gyepi hangya?

Az egyik vonatkozó Galga-parti alapelv szerint a gyepi hangya is megírhatja magát menekülés közben, ha írástudó, ha emocionálisan fogékony, ha megmaradt az írókarja, mert ugyanis: „amikor Puttó bevadulva kotort utánam a szoros gumibugyiban, az egyik karom odaveszett, nézem, nem vérzik.”

De nem tudni a forró sötétben, az írástudó kéz hiányzik, az analfabéta hiányzik, nem tudni a forró sötétben, miféle hiányt regisztrált Puttó a forró sötétben, mit tépett, mit szaggaott, visszaadja-e, vagy elrakja a többi letépett szerv közé sajátos archívumába.

Házunk tája (*a borzongató másik én*)

Az ember bizonyos elmebetegségektől nem szabadulhat. Ezek egy része nem is nevezhető rigolyának, titkolhatatlan, beszorult szokásnak, hiszen nem tartozik, és nem követel, nem igényel semmit, és nem is határoz meg semmit eredendően. A másik végtére is az elkerülhető rossz. A másik az én egyben. Az én kezelhetősége, figurálitása. Mennyire vagy egyben, egy-ben. Amikor a kérdés elhangzik, marhaság. Mit akarsz attól, aki jellegében, jellemében te vagy. Egyszerűen, profánul, kérlelhetetlenül.

A másik rendszerint emlékeztet a kölyökkor almaillatára, a tél végi kruppliválogatásra. De az égerszag, az égerneszezés, a kamra befőttes üvegei közt guruló egérszar gyomorfordító fiziológiájára is.

De egyben a karácsony ölelésére, a ragyogó májusokra, a színekben tobzódó ősz illatai is, a másik. Elegendő végigsuhannia a szobán.

A nyomás, amit a másik okoz, meghatároz minden házunk táját.

De a borzongató nyomást, amit a másik okoz, te okozod magadnak. Tudva ezt, erővel el lehet nézni mellette. De folyamatos és agresszív jelenléte a házunk tájában kétségtelen. Nem szabad figyelmen kívül hagyni akkor sem, ha esetenként üdvös figyelmen kívül hagyni. Nélküle légüres tér.

Külön hasáb (*hospitáló levélke*)

Jó tudni, hogy az élet nem véges, hogy minden elhagyott meleg hely mögött ott a sorban a másik, nem kevésbé meleg, nem kevésbé érzelmmel teli. Az ember azt gondolná, remélné, azt vágyja, hogy a viktoriánus kor utáni kor legyen szárazabb, de legalább félszáraz. Ehelyett: íme, levél.

„Édesem, Uracsám!

Végtelen a Te türelmed, csak sajnós a sör, mi mellett az időt múlatni lehetett, míg vártalak, fogyott el hamar. Hamarabb, mintsem az ünnepség az iskolákban véget ért volna. Végtelen az idő, mely úgy múlik el, hogy nem érinthetjük egymást, egyetlen négyzetcentiméternyit sem tudok megnyalni a bőrödön. Megint egy teljes hét, mit lehetne tenni, hogy ha nem vagy itt, a hét rövidebb legyen, s a három nap, amikor igen, végtelen?

Végtelen a hülyeségem, ami állandóan arra készlet: telefonáljak, írjak: LÉTEZEM! Közben érzem, hogy tudod, mégis, tudni nem tudom, hogy tudod. Tudod-e, hogy tudod-e?

Nagyon várlak: Kaya

PS: vasárnap éjszaka elsétáltam felétek, láttam, ég a kis villany, dolgozol tehát. De azért én várlak. Minek annyit dolgozni? Szeretni, szeretve lenni nem jobb, mint a munka a munka utánban?”

Házunk tája (*Varietas delectat*)

Euripidész fogalmazza meg az Oresztészben, azóta működik az a fajta manipulatív értelmezés, mely sem a szocialista, sem a keresztényi erkölccsel nem mutat legcsekélyebb azonosságot sem. De alaposabb vizsgálat alá véve az én palóc erkölcsiségemmel is inverz, amennyiben a birtokban lévő, fogalmazzuk így, időről időre birtokba vett nőkkal kapcsolatos.

Nem szeretem, nem szeretném, nagyon nem szeretném, ha egy nő, aki aktuálisan az enyém, így válaszolna felháborodott seggbe rúgásaimra, miután kirángatom egy idegen ágy idegen férfija alól: Édesem, te mondtad mindig boldog derűvel, hogy a változatosság gyönyörködtet, valamire rosszul emlékeznék (Puttó)?

Téged elméletben gyönyörködtessen, mondanám hirtelen haragomban, a gyakorlat kínjait hagyd meg nekem. Egy nő lelki berendezkedése egyébként sem alkalmas arra, hogy ilyen kettősséggel megküzdjön.

És itt van megint, gyönyörködtet újra.

Szép az élet.

Külön hasáb (*Kaya Radio Sex Appeal* zsámboki megszületése)

Testünk titkai: a vajúdást, magát a születési fázist már elég régen keresem, de amikor nem találtam autentikus válaszra, magam képzeltem el magamnak a szülést, a kísérő fájdalokat, a ritmikus összehúzóódásokat, melyek a méhcsatorna megnyílását segítik elő.

Öszintén be kell vallani, a képzelet meg se közelíti a tényleges fizikai fájdalmat. Talán ha szülök néhány örököst a jövődőben, ha gyakorlati tapasztalatokkal rendelkezem a gyerekszülést illetően, amire persze nem sok esély van, teszek még egy kísérletet, hogy hitelesre szabjam a Csecsemőgyilkosság vonatkozó fejezeteit.

Mondom a vajúdást, mondok csak, mert a vajúdásnak eredetileg semmi köze nem volna sem a Csecsemőgyilkossághoz, sem Kaya Radio Sex Appeal-hez. Most azonban minden csalfán gyógyerejű (placebojelleg?) behatolás (átfedés, fedeztetés) ugyanazt jelenti: nem tudni még, mit szül a váratlanul felbukkanó Kaya Radio Sex Appeal. Nem tudhatni, az agy felső része mégis folytatja a ritmikus összehúzóódásokat, tompul és élesedik. Egyúttal az alsó rész (kisagy?) passzív és irányíthatatlan módon kitágul, hogy a magzat önállóan, és külön kifejezett szándék nélkül átpréselhesse magát rajta.

Itt tartunk most.

Nézem, Kaya Radio Sex Appeal lábbal lóg kifelé, a feje még bennem van. De még nem tudni, mi ez, ki ez? Hogyan nevezzetek?

Egyszerű barna leves (*a kis konyhában*)

Engedd, a külön hasábot még egyszer kifuttassam a gasztronómia tájaira, ha úgy esne veled is, mint velem, ha úgy volna veled is, mint velem. Egy nap szünet után rád omol a méz (a harmadik hó méze), és egyszerűsíteni a dolgokat, nehogy elszállj, hogy megnyugodj, hogy ott veled a te Kaya Radio Sex Appeal-ed, és nem tudsz betelni vele. De vigyázol. Nem is akarnál még egy ideig betelni vele.

Úgy kezded (ill. kezd úgy), hogy amikor délelőtt kelsz, gyengéden, semmi vadulás, vadulásra ott volt tegnap kora délutántól ma hajnalig az alkalom, amikor végre elaludtatok, tehát gyengéden kitakargatod a mellét, amelyik feléd esik, és ha volt neki tegnap jókedve, ma is megcsinálod. De ne úgy értsd.

A kedvet a barna leveshez. Amit ketten főztök, és amit már kéthetekkel korábban megbeszéltek.

Ha ezzel készen vagy, megvan a kedve, mert kedve nélkül ne akarj egyszerű barna leveskét, menj ki a konyhába, gyűjtsd meg mindkét gázt, mert kurva hideg van, és így.

Ezután pakolj el az egyik asztalról, és szedd le a tetőlépcső polcáról a barna leves adalékanyagait, a hozzávalókat.

Indiánbarnára füstölt szalonnát vékony szeletekre vágtok, és te, aki jobban vagy öltözve, kiszaladsz vele a konyhába, és egy kasszerol fenekén kis lángon elhelyezed. Kaya Radio Sex Appeal ezalatt pucolja a negyed zellert, fehér- és sárgarépát, vöröshagymát. Megmossa, szeletekre vagdossa, te pedig hol a darabka marhahúst és a darabka májat vágod fel, hol kirobogsz és forgatod a vékony, friss szalonnát. Végül a zöldséggel együtt odarakod párolódni. De jövőben is, menetben is, futtoddan, odacsücsörítesz egy csolkért, az sose árt. Erről meg is feledkezhetsz, de ha jól érzed magad, miért feledkeznél meg, a dolog nem feladat, mint hogy kezeld a jegyed a villanyoson.

Bors, szegfűbors, só, és lefeded a kasszerolt.

A fedő alatt minden illatos és szép pirosbarna, ha kinyitod az edényt (időnként, önts alá kis húslevest, lehet kockából, nehogy odakapjon a hús, de legfőképpen a máj, őneki van ilyen rossz szokása, kivált a fehérmáj, hogy oda kap, ahova nem köllene kapnia, Puttó hord ilyen jellegű májat magával, hogy el ne felejtsem magyarázatát adni ennek a májdolognak), az adalékok színéig töltsd fel.

Tálalás előtt szűrd le. A lé rotytanjon még egyet, apróra szedett csipetkét főzz benne. Van, aki szerint ilyenkor lisztízűvé tesszük a levest, de ez marhaság. Az egyszerű barna levesnek külön használ, ha egy kis csipetkét főzöl benne.

Amikor Bella kutya odapofátlankodik a fenséges illatokra, mordulj rá, ha nem használ, rúgd oldalba. Tekints most el minden líraian állatbarát megfontolástól. Ne engeddd, hogy elrontsa a hangulatodat, ez egyszer, másodszor pedig ne adj a kurvájának esélyt, hogy szemet vessen Kaya Radio Sex Appeal-re, mert van neki hajlama, mint egy korábbi melléklet bizonyítja.

Fehér asztalterítőt használj, fehér tányérokat. A húst, a zöldségeket két külön barna kistálban helyezd el. Az elrendezés olyan szép legyen, hogy mutasson is valamit abból, ahogyan érzitek magatokat, ahogyan vagy, ahogyan vagytok a barna leves elkészítése előtt, közben, után.

Mellék-kérdés: amikor kint a hideg konyhában, amikor együtt szagoltok bele a már illatozó egyszerű barna levesbe, szorítsd magadhoz Kaya Radio Sex Appeal, ill. mindenki szorítsa a magáét, ő az enyémet, én az övét, s amikor úgy jó, finoman, gyengéden fogd meg a fenekét, puhán érintsd az ott szundikáló, ám ugrásra kész zónákat.

Részletkérdés: ha tele mind a két kezed, mondjuk éppen szűröd a lét, különválasztod a májtól és a gezemicéktől, és Kaya Radio Sex Appeal markol a heré-

idbe, hörög a füledbe, azanyád, ne ugorj túl nagyot, mert az összes forrásban lévő egyszerű barna leves a hasadra ömlik. Vagy a nyakadba. Vagy az öledbe, ahol a lehető legproblematiszabb helyet találná. Tehát: ne rémülj, ne lepődj, a közös konyhai akciók meglepő figurákat produkálhatnak, ha egyébiránt minden rendben, ha mára elfelejtette az egy héttel korábbi telefonos cirkuszt, amikor azt bömbölted, azt, haraggal, mert nem találtad, nem akarod látni többé.

És persze, ha elfelejtetted te is.

Antiviktoriánus alapvetés (*dialektikus zsinórmérték*)

Ma már látszik a viktorianizmus. Látható, mennyire bonyolult, áttekinthetetlenül kusza belső rendszer vezényli a szivárványos látszatok ellenére. Óriási lila területek, feltáratlan ásványkincs, kalandorszellem. Ismered. Folyamatosan regisztrált hamis lokalitása és hazug globalitása kényszerít rá, hogy elvagdosd a kampókhoz kötött zsinórnyalábot. A nyájas, zöld Palócföld ritkán túri a zsinórpaddás direkcióit. Nehezen dönt, kinnal határoz, de ha igen, nem vitázik.

Ez az. Erről van szó. Találkozol magaddal, véged. De nem lehet másképpen. Csak azok különböznek, akik maradnak, akinek nem szólt senki, hogy találkozniuk kellene magukkal. Vissza a rezervátumba, gondolod, amikor már hetek esnek ki, korábban a napokat is soknak találtál, és közben szinte nem mozdul semmi. Lesz rá néhány nap, hogy eldöntsd, melyik lábad vágd le, hogy ne indulj egy darabig.

A struktúrájának kötelező változnia. Tehát megbillented valahogyan. Itt tartasz. Átgondolod az alapokat. A kambriumi kőületeket. A szembetegségek karát, melyek közös, zenekari rendjük szerint önállóan képesek ellenséget alkotni. A szem (és a farok) hajlik rá, hogy egyedül döntsön, ne kérjen tanácsot, ne csak közvetítse, ami a dolga volna.

Ez az ezredforduló előtti századik este minden bizonnyal a viktoriánus kor utolsó pillanata. Visszatolatsz egy kellemesebb, lágyabb, lazább világba, mely kevesebb gyilkolással fűszerezelt.

Annak ellenére, hogy sohasem ártalmas, ha az alany leölése előtt megnyúztatik, mert csak miután veszteségeit veszi számba (szájba), akkor ébred rá, onnan, a polcra hiányzik valami.

De mi?

Gasztro (*a számba vett érintés*)

Nem is tudom, mondjam-e, mondhatom-e, nem esik jól mondani, többféle jelentéssel bír, ha eltökélten végiggondolom. Két karakteres jelentéssel feltétlenül bír a dolog.

Mondom: senkivel nem bírok enni az utóbbi tizenöt évben. Ha igen, amikor rákényszerülök, nem emelem fel a fejem, nem nézhetem a szemben étkező személy arcát, nem a kanalat, ahogyan szájához emeli, ahogyan morzsál a kenyérrel, csörrenti a salátás tál peremén a kisvillát.

Ez van. Nem öröm, ha van, de van, lényegében tönkre is tesz, mert nem mondhatom, ahol ennem kell, hogy nem bírom látni, ahogyan zabáltok. Most pedig, most: tálalok vigyorogva, tele táncos érzélemmel.

Beszélgetünk a módszerről. Miképpen készítem a pácot. Ez itt egy nyúl, pácban. És nem zavar a kérdés. És beszélgetünk. És nincs idő, nem csodálkozom. Egy ideje nem, semmin, de ez most meglep, csodálkozhatnék, ez így túlságosan nyitott.

Nem félek ránézni, érinteni. Nem idegen. A mindig idegen Puttó után ezen is csodálkozhatnék, mert nem tudtam, ott, akkor sem, ha kicentiztem mindent, miért kerülnek időről időre olyan távol egymástól a rétegek. Rétegeink. Itt mintha nem okozna gondot. Vagy tán mintha nem volnának elkülönítő külön rétegek.

Sarokasztal. Kicsi hely. Balkezes, először látom, balkezes. Először látom, méteres haja lófarokban, az ebédhez összefogta. Amikor egyszerre nyúlunk a savanyúért, karunk hűvösen összeér. Van ebben valami nehezen követhető egyszerű banalitás. Mondhatnék bármit, jól szólna. Kérdezhetnék, ha akarnék.

Beljebb a piros telefon, a fax, tálnyi narancssárga hamutartó frissen pucolva, fehér, új asztalkendő. Gondos voltam. Készültem Kaya Radio Sex Appeal első ittlétére. Szép ez, jó benne, elvlaszt, lenullázza a tegnapi keservest.

Latens poézis (*a ház árnyékában*)

Az élet bizonyítottan nehéz a ház árnyékában. Kiszökni alóla, az is nehéz. Visszatérni is.

Aki szünet nélkül árnyék és árnyék, ő sokat gondol a házra, a vasalatlan tömegre, a kimeríthetetlen árnyéktartalékra, s ez zavarja menetben, jövetben, nem akar még egy ekkora árnyékot elkövetni.

De. És még egyszer: de azért annyira hülyének tán mégsem kellene lennie, ha árnyékban az ember rutintalan fia, ha napfényben, hogy egy ilyen figura, mint az Isten, pofátlanul és önelégülten odaüzengethessen, hogy így meg úgy, azt remélve, micsoda pánikot kelt üzenetével a fiúk körében „Leszállni a nőmről, mert hozom a Kalasnyikovomat!”. És nem lehet pofán verni, mert ha igen, akkor végül még belőle kel ki a szabadságharc csibéje, egy zászlós hős a demokrata mezőn, és ha kell, akár még mártír is leszen, miként tette azt Petőfi Sándor hatvan kilóval könnyebben.

Ki érti ezt? Ki érti? Ha odavernek, durranjon.

Legyen hamis tanú hús, hamis fénykép hatvan, filmfelvétel, hangkazetta, akkor legyen minden, amivel alátámasztható, hogy disznó, mert az.

A ház árnyékában semmi nem működik úgy, mint az árnyékon kívül. De élvezet. Másféle élvezet.

Ryszard Kapuściński

Utazások Hérodotoszal

X.

Örjögés és higgadtság

Legjobb lenne kiülni este a teraszra egy lámpával megvilágított kis asztal mellé, hallgatni a tenger mindenütt jelenvaló susogását, és közben Hérodotoszt olvasni. Csakhogy ez itt reménytelen vállalkozás, elég ugyanis meggyújtani a lámpát, a sötétség azonnal megelevenedik, nyüzsögni kezd, s a fény felé kavargó rovarfelhők közelednek. A legizgatottabb, legerőszakosabb egyedek, amint megpillantják a fényt, eszeveszett elszántsággal indulnak feléje, nekiverődnek a forró izzónak, és holtan pottyannak le a földre. Más, alighogy ébredező rovarok óvatosan, viszont annál kitartóbban, fáradhatatlanul köröznek, mintha a fény valamilyen kimeríthetetlen energiával töltené fel őket. Valóságos kínszenvedést okoz egy apró légyfajta – ezek olyan vakmerők és elszántak, hogy rá se hederítenek, ha az ember hessegeti, agyontapossa őket: az elpusztultak helyében máris ott gomolyog a következő türelmetlen, ütközetre kész raj. S ugyanilyen buzgalommal támad a többi bogár, féreg, általam nem ismert különféle pimasz és gonosz rovar. Az olvasni vágyó embert azonban egy különleges éjjeli lepke akadályozza leginkább az olvasásban, ezt ugyanis észrevehetően bosszantja és nyugtalanítja valami, amit az emberi pupillában lát, mert állandóan a szememre száll, megpróbálja eltakarni, sötétszürke, húsos szárnyaival lefedni.

Néha segítségemre siet Abdou. Hoz magával egy ócska füstölőt, alján kevéske izzó parázssal, arra gyantából, különféle gyökerekből, héjából, magvakból álló keveréket szór egy zacskóból, majd hatalmas tüdeje egész erejével fújni kezdi a sistergő parazsat. Lassacskán szűrős, nehéz, fojtogató bűz tölti meg a levegőt. A támadó sereg nagyobbik része mintegy vezényszóra, kétségbeesetten menekülni kezd, a többiek, akik elbambultak és helyben maradtak, egy darabig kábultan araszolnak rajtam és az asztalon, mígnem hirtelen megdermednek, és élettelenül a földre zuhannak.

Abdou elégedett ábrázattal távozik, én pedig egy ideig békében olvashatok. Hérodotosz lassacskán befejezi nagyszabású művét. Négy jelenet zárja a könyvet:

I. Csatajelenet (az utolsó, műkaléi ütközet):

Ugyanazon a napon, amikor a görögök Plataiai mellett megverték a perzsákat, akiknek maradéka elindult hazafelé, az Égei-tenger másik, keleti partjainál fekvő

Mükalé alatt a görög flotta szétverte a perzsa hadsereg másik részét, s ezzel Görögország (és Európa) győztesen került ki a perzsákkal (vagyis Ázsiával) vívott harcból. A mükaléi ütközet rövid ideig tartott. A két sereg egymással szemben áll fel. *A hellének a harci előkészületek befejeztével megindultak a barbárok ellen.* Egyszer csak híre terjed, hogy Plataiai alatt honfitársaik legyőzték a perzsákat!

Hogy miként jutott el hozzájuk a hír, erről Hérodotosz semmit sem ír. Rejtélyes az ügy, hiszen Plataiai és Mükalé többnapig fekszik egymástól. Manapság vannak, akik úgy vélik, hogy a győztesek alighanem tűzjelekkel továbbították a hírt szigetről szigetre – aki észrevette a távoli tábornözet, fölélesztette a saját tüzeit, hogy a hozzá legközelebb fekvő szigeten észrevegyék azt, s ugyanilyen módon továbbítsák ők is a hírt. Elég az hozzá, hogy *a híre mégis eljutott a hellénekhez, és bátorságot öntött a szívükbe, úgyhogy még elszántabban vállalták a veszélyt.* Nekikeseredett harc folyik, a perzsák keményen ellenállnak, végül azonban mégiscsak a görögök győznek. *A hellének tehát a legtöbb barbárt lemészárolták, részben a harcban, részben menekülés közben, majd felgyújtották a sáncot és a hajókat, lehordták a partra a zsákmányt...*

II. Szerelmi jelenet (love story és pokoli féltékenység):

Miközben a perzsák vérüket ontják Plataiai és Mükalé alatt, az a néhány bárbar pedig, *akinek sikerült elmenekülnie és feljutnia a mükaléi magaslatokra, elindult Szardisz felé, az ott rejtőzködő Xerxész, mit sem törődve a háborúval, az Athén alóli szegyetlenes futással és a birodalom teljes vereségével, kockázatos és viszsza-szerelmi játékokba merül.* A pszichológia ismeri az emlékezetből történő kitörlés fogalmát – ha valakinek kellemetlen élményei, emlékei vannak, kitörli, kiradírozza azokat az emlékezetéből, s így visszanyeri nyugalma, lelki egyensúlyát. Alighanem ilyen folyamat játszódott le Xerxész lelkében is. Az egyik évben még felfuvalkodott, uralomra törő hadvezérként a világ legnagyobb hadseregét vezeti a görögök ellen, rá egy évre, miután vereséget szenvedett, mindenről megfeledkezik, s ettől kezdve egyetlen dolog érdekli, vonzza – a nők.

Amióta a király elvesztette a tengeri ütközetet és elmenekült Athénból, folyvást Szardiszban időzött. Beleszeretett Maszisztész feleségébe, aki ugyancsak abban a városban volt. Üzeneteket küldözgetett az asszonynak, de nem tudta megnyerni,... ezért elhatározta, hogy fiát, Dareioszt összeházasítja ennek az asszonynak és Maszisztésznek a leányával, mert azt hitte, így majd közelebb juthat céljához. A király tehát eleinte nem a fiatal lányra vadászik (Artaunte volt a neve), hanem annak anyjára, vagyis saját sógornőjére, akit Szardiszban még vonzóbbnak talált a saját lányánál.

Csakhogy Xerxész ízlése megváltozik, amikor Szardiszból visszatér birodalma fővárosába, Szuszába, s ottani palotájába. *Miután pedig megérkezett, és befogadta a palotájába Dareiosz fiatal feleségét, nem törődött többé Maszisztész feleségével, hanem új szenvedély kerítette hatalmába, s beleszeretett Artauntéba,... és nála aztán sikerrel járt.*

Idő múltán azonban lelepleződött az ügy, mégpedig a következő módon. Amésztrisz, Xerxész felesége egy nagy, tarka palástot szőtt a királynak, amelyre ránézni is bűvölet volt. Xerxész megörült az ajándéknak, magára öltötte, s abban kereste fel Artauntét. És mert nagyon meg volt elégedve, felszólította az asszonyt, hogy a gyönyör fejében kővönjön tőle bármit, amit csak akar, mert ő meg fogja adni.

Xerxész menyee, Artaunte gondolkodás nélkül rávágja – a palástot kérem. A megriadt király próbálja lebeszélni menyét a palástról, mert attól tart, hogy így majd a felesége, Amésztrisz bizonyoságot szerez a házasságtöréséről. *Ígért neki városokat, aranyhegyeket, egy egész hadsereget, amellyel csak ő rendelkezne.* A szélsőyes asszonyka azonban makacs, és azt válaszolja – nem! A palástot akarom, csakis a palástot, semmi mászt.

És a világ legnagyobb birodalmának királya, élet és halál ura engedni kényyszerül: *így hát kénytelen-kelletlen odaajándékozta neki a palástot. Artaunte nagyon megörült az ajándéknak, magára öltötte és büszkélkedett vele.*

Amésztrisz hamarosan megtudta, hogy a palást Artauntehoz került. Amikor azonban tudomást szerzett az ügy előzményeiről, gyűlölete Artauntéről az anyjára fordult, és mert szentül hitte, hogy mindenről Maszisztész felesége tehet, elhatározta, hogy tönkreteszi az asszonyt. Megvárta a díszlakomát, amelyet évente egyszer rendeznek, a király születésnapján... Ezen a napon a király balzsammal megkeni a fejét és ajándékot oszt a nép között. Ezt a napot várta meg hát Amésztrisz, és akkor arra kérte Xerxészt, hogy ajándékozza neki Maszisztész feleségét. A király szörnyű véteknek tartotta volna, hogy kiszolgáltatassa testvére feleségét, aki ebben az ügyben különben is teljesen ártatlan volt. Világosan látta ugyanis, hogy mi a célja az asszonynak ezzel a kéréssel.

Amésztrisz azonban makacsul kitartott a kívánsága mellett, úgyhogy a király végül, nagyon kellenlül bár, de teljesítette az asszony óhaját, mert a perzsáknál az a törvény, hogy a király ezen a születésnap i lakomán egyetlen kérést sem utasíthat vissza, s kiszolgáltatatta neki Maszisztész feleségét, mondván, hogy tegyen vele, amit akar. Majd magához hívatta a testvérét, és így szólt hozzá: „Maszisztész, te Dareiosz fia és az én testvérem vagy, s még azonkívül is derék ember. Nem élhetsz együtt ezután azzal az asszonnyal, aki a feleséged, de helyette feleségül adom hozzád a leányomat, s legyen ő a te asszonyod. És ne tartsd meg magad mellett a mostani feleségedet, mert én nem helyeslem”. Maszisztész elképedt a hallottakon, és így válaszolt: „De uram, hogyan parancsolhatsz nekem olyan kegyetlenséget, hogy így bánjak a feleségemmel... akit szívből szeretek? Hiszen ő nekem fiúkat szült – mind ifjúvá értek már – és leányokat... engedd meg, hogy továbbra is feleségem mellett éljek.”

Erre Xerxész haragra gerjedt, s így szólt:

„Márpedig, Maszisztész, minden úgy fog történni, ahogy én akarom! Csakhogy most már nem kapod meg a leányomat, de az asszonyoddal sem élhetsz tovább együtt. Majd megtanítalak rá, hogy elfogadd, amit kívánok!” Maszisztész erre csak ennyit válaszolt: „Még nem semmisítettél meg, uram!”, és eltávozott a palotából.

Miközben Xerxész a testvérével beszélt, Amésztrisz magához rendelte a király testőreit, és megparancsolta nekik, hogy csonkítsák meg Maszisztész feleségét. Levágatta és a kutyák elé dobatta az asszony két mellét, az orrát, a fülét és az ajkát úgyszintén, kivágatta a nyelvét is, majd hazaküldte az iszonyú módon megkínzott asszonyt.

Vajon mond-e valamit Amésztrisz a sógornőjének, amikor elfogatja? Miközben kis darabonként levágatja a mellét (az éles acélt ekkor még nem ismerték), ócsárolja-e az asszonyt? Hadonászik-e a véres késsel? Vagy csak sziszeg, liheg a gyűlöletből? Hogyan viselkedtek az örök, akiknek fogniuk kellett, erősen, az áldozatot? Hiszen bizonyára üvöltött, hánykolódott a fájdalomtól, próbálta magát kiszabadítani. Bámulták-e az örök a női mellett? Döbbsenten hallgattak,

vagy lopva vihogtak? De az is lehet, hogy a sógornő, amikor az arcát szabdalták, el-elájult, s ilyenkor föl kellett mosni. És mi lett a szemével? Vajon azt is kivájtatta Amésztrisz? Hérodotosz erről nem tesz említést. Elfelejtette volna? Vagy talán Amésztrisz feledkezett meg róla?

A mit sem sejtő Maszisztész valami nagy csapás rossz előérzetével rohant haza. Mikor meglátta a megcsonkított feleségét (aki, minthogy kivágták a nyelvét, semmit sem tudott mondani, egyébként is kérdés, hogy egyáltalán eszméleténél volt-e), tanácskozott a fiaival, majd ezekkel – és nyilván másokkal is – elindult Baktriába (az Amu-darja mentén fekvő nagy tartomány), hogy fellátsa a tartományt és nagy bajt hozzon a királyra. Azt hiszem, el is érte volna a célját, ha idejében eljut a baktrioszok és a szakák közé, akik körében nagy népszerűségnek örvendett, mert egykor helytartó volt Baktriában. Xerxész azonban tudomást szerzett szándékáról, és utánakiüldött egy csapatot, amely fiaival és kísérével együtt lemészárolta. Ez Xerxész szerelmének és Maszisztész halálának a története.

Történik mindez a birodalmi vezetés csúcsein. A csúcsokon, vagyis a legbiztonságosabb helyen, ahol néha azért vér is folyik. A király a menyével hál, az őrző királyné föl szabdaltatja ártatlan sógornőjét. Az áldozat mindezek után, minthogy kivágták a nyelvét, még panaszkodni sem tud. A jóságot megbüntetik, a jóság vereséget szenved: a jó embert – Maszisztészt – fivére parancsára megölik, fiait lemészárolják, feleségét a legkegyetlenebb módon megcsonkítják. Végül, évekkel később, magát Xerxészt is leszúrók. Mi történt a királynéval? Bosszút álltak rajta, megölték Maszisztész lányai? A bűn és bűnhődés kereke forgott tovább. Olvasta-e vajon Hérodotosz művét Shakespeare? Hiszen Hérodotosz a legvadabb szenvedélyeket és királygyilkosságokat már kétezer évvel a *Hamlet* és a *VIII. Henrik* szerzője előtt megírta.

III. Bosszújelenet (megfeszítés):

Szétozban és környékén ez idő tájt a Xerxész által kinevezett Artauktész kormányozott, *aki kegyetlen és elvetemült ember volt. A tulajdon királyát is becsapta, amikor Xerxész Athén ellen vonult.* Hérodotosz azt veti szemére, hogy rengeteg aranyat, ezüstöt és mindenféle kincseket lopott össze, ráadásul *szentélyben asz-szonyokkal közöszlött.*

Nos, a görögök, miközben a perzsa sereg maradékát üldözték, s le akarták rombolni a Helléspontoszon lévő hidat, amelyen Xerxész hada átkelt Hellászba, eljutottak a perzsáknak az európai oldalon lévő, legjobban megerősített városához, Szétozshoz, s úgy döntöttek, hogy megostromolják. Csakhogy az ostrom alaposan elhúzódtott. A görög katonák már azon voltak, hogy hazatérnek, vezéreik azonban nem engedték őket. Közben a falak mögött az ostromlottakat a legszörnyűbb éhínség sanyargatta, megfőzték az ágyaik bőrszíjfonadékait, és azt ették meg. Végül abból is kifogytak, s ekkor Artauktész meg a többi perzsa leereszkedett a hátsó falon, ahol az ostromlók gyűréje a leggyengébb volt, és elmenekült.

A görögök üldözőbe vették őket. Artauktészt és társait az athéniaiak utolérték... Sokáig védekeztek, egy részük elesett, de a többit élve elfogták. A hellének megkötözve Szétozba vitték foglyaikat, akik között ott volt Artauktész és a fia is.... Elvitték hát Artauktészt arra a földnyelvre, ahonnan Xerxész hidat veretett (mások szerint a

Madütosz városa felett emelkedő dombra), és ott egy deszkára szögezve felfeszítették, fiát pedig a szeme láttára halálra kövezték.

Hérodotosz nem szól arról, hogy a megfeszített apa él-e még, amikor a kövek széthasogatják fia fejét. A „szeme láttára” fordulat vajon szó szerint értendő vagy csak metaforaként? Lehet, hogy Hérodotosz nem faggatta a tanúkat erről a komor, felkavaró részletről? Vagy lehet, hogy a tanúk sem tudták neki megmondani, mert a történetet ők is csak hallomásból ismerték?

IV. Retrospektív jelenet (érdemes-e jobb országot keresni?):

Hérodotosz említést tesz arról, hogy a megfeszített Artauktésznek bizonyos Artembarész volt az őse, aki egyszer Nagy Kürosz perzsa királynak a következő, honfitársai körében nagy tetszést arató javaslatot tette: *„Mivel Zeusz – mondta – a fő hatalmat a perzsáknak, az emberek feletti uralmat pedig (...) neked adta, Kürosz, egyezz bele, hogy elhagyjuk ezt a szűkös és zord vidéket, ahol most lakunk, s valami kellemesebb hazát keressünk magunknak.... S mikor kínálkozna erre jobb alkalom, mint most, amikor hatalmunk oly sok népre, egész Ázsiára kiterjed?”* Kürosz végighallgatta a javaslatot, és meg sem lepődött rajta, csak annyit mondott, hogy tegyék meg. De arra is figyelmeztette őket, hogy csak akkor kezdjenek hozzá, ha tudomásul veszik, hogy azontúl nem ők fognak uralkodni másokon, hanem mások őrajtuk. Mert puha földön puha emberek teremnek, s nincs a világon olyan föld, amely egyszerre hozna pompás gyümölcsöket meg jó katonákat is. A perzsák pedig belátták, hogy Kürosznak igaza van, és elálltak a tervtől, mert inkább akartak urak lenni egy természetlen földön, semmint termékeny síkságokon mások szolgái.

Elolvastam Hérodotosz utolsó mondatát is, a könyvet pedig letettem a kis asztalra. Abdou füstölös mutatóványának hatása régen elmúlt, csak úgy rajzottak újra mindenütt a különféle legyek, moszkitók, éjjeli lepkék. Most még nyugtalanabbak, még tolakodóbbak voltak. Feladtam a harcot, bemenekültem a teraszról.

Reggel elmentem a postára, hogy föladjam a Lengyelországba szánt anyagot. A kisablakban egy távirat várt. Gondoskodó, jóságos főnököm, Michał Hofman kért benne, hogy ha Afrikában semmi rendkívüli sem történik, menjek haza megbeszélésre. Néhány napot még Dakarban töltöttem, aztán elbúcsúztam Mariemtől és Abdoutól, végigsétáltam Gorée keskeny, kanyargós utcáin, és hazarepültem Lengyelországba.

Hérodotosz felfedezése

Még mielőtt elhagytam volna Goréet, egy este fölkeresett cseh tudósító kollégám, Jarda, akivel Kairóban ismerkedtem össze valamikor régen. Ő is a Feketék Nemzetközi Művészeti Fesztiváljára érkezett Dakarba. Órákat töltöttünk kiállításokon, próbáltuk megfejteni a banbarai, makondei vagy ifei maszkok, szobrok értelmét és rendeltetését. Mi mindegyiket ijesztőnek találtuk. Éjszaka, tábortüzek és fáklyák imbolygó fényében bizonyára izgalmat, félelmet, rémületet kelthettek.

Arról beszélgettünk Jardával, hogy milyen nehéz dolog rövid cikkben, néhány szóval írni az afrikai művészetről. Idegen, előttünk addig ismeretlen világba pottyantunk, saját fogalmainkkal, szavainkkal – s kizárólag ezek álltak rendelkezésünkre – képtelenek voltunk kifejezni mindazt, ami szemünk elé tárult. Tisztában lévén mindezzel, tanácstalanul álltunk a nehézségek előtt.

Ha Hérodotosz idejében éltünk volna, Jardával mindketten szküthák lettünk volna, minthogy ők lakták akkoriban Európának azt a részét, ahol mi, csehek és lengyelek élünk. Hérodotoszt is elbűvölő fürge lovakon száguldoztunk volna erdőn-mezőn át nyilakat lövöldözve, kumiszt kortyolgatva. Hérodotosz élénken érdeklődött volna irántunk, faggatott volna szokásainkról, hiedelmeinkről, arról, hogy mit eszünk, milyen öltözképet viselünk. Aztán részletesen leírta volna, hogyan győztük le, a havas tél és a csikorgó fagy kelepcéjébe csalva, a perzsa hadsereget, hogy még a hatalmas Dareiosz király is csak alig menekült meg.

Beszélgetés közben Jarda észrevette a kis asztalon fekvő Hérodotosz-kötetet. Megkérdezte, hogyan bukkantam rá. Elmeséltem neki a történetet, hogy úti olvasmányként kaptam a főnöknőmtől, s azt is, hogy Hérodotosz olvasása közben egyszer csak azt vettem észre, hogy párhuzamosan két utazáson veszek részt. Az egyik út során riporter munkámat végeztem, a másik út során Hérodotosz barangolását követtem nyomon. Hozzátettem mindjárt azt is, hogy szerintem sem a *Történelem*, sem a *Történeti könyvek* cím nem adja vissza a lényegét. Azokban az időkben a görög *historia* szó inkább „kutatást”, „ismeretszerzést” jelentett, s ez a meghatározás jobban is tükrözi a szerző szándékait, ambícióit. Hiszen Hérodotosz nem levéltárakban csücsült komoly értekezéseket fabrikálva, miként azt később évszázadokon keresztül tették a tudósok, ő megismerni, feltárni akart, leírni azt, miként születik napról napra a történelem, hogyan alkotják az emberek, hogyan van az, hogy a történelem iránya gyakran az emberek törekvéseivel, szándékaival ellentétesen alakul. Az istenek döntenek-e ebben, vagy inkább arról van szó, hogy a korlátozott lehetőségű, gyarló ember nem tudja bölcsen és racionálisan alakítani a sorsát?

– Amikor elkezdtem olvasni a könyvet – magyaráztam Jardának –, föltettem magamnak a kérdést: hogyan gyűjtött anyagot a szerző? Hiszen akkoriban nem voltak még könyvtárak, terjedelmes archívumok, újságkivágásokat tartalmazó dossziék, és nem volt megszámlálhatatlan mennyiségű adatbázis. Hérodotosz azonban már könyve legelején választ ad erre, amikor például ezt írja: *A perzsa történet ismerői azt állítják... vagy: A fonikiaiak viszont másképpen adják elő... és hozzáfűzi: Így adják tehát elő a dolgokat a perzsák és a fonikiaiak. Én magam azonban nem kívánok állást foglalni, hogy így vagy amúgy estek-e a dolgok. Hanem legelőbb arról a személyről szólnék, aki az én tudomásom szerint is először követett el jogtalanságot a hellénekkel szemben, majd elbeszélésem során szeretnék kitérni az emberek kisebb és nagyobb városaira. Mert sok, egykor hatalmas város lett jelentéktelenné, amelyek pedig az én időmben virágoztak, azok régebben voltak jelentéktelenek. S mivel tudom, hogy az emberi boldogság nem állandó, mindkét sorslehetőségről meg fogok emlékezni.*

De hát honnan tudhatta a görög Hérodotosz, hogy mit állítanak a távol élő perzsák vagy fonikiaiak, Egyiptom vagy Libüa lakói? Onnan, hogy elment oda,

kérdősködött, figyelt, s abból, amit mások mondtak neki, s amit maga látott, jókora tudást halmozott fel. Vagyis Hérodotosz első tevékenysége az utazás volt. De hát nem így van-e ezzel minden riporter? Nem az-e a mi első gondolatunk is, leghőbb vágyunk, hogy útra keljünk? Az út számunkra forrás, kincsesbánya, gazdagság. A riporter útközben érzi magát igazán jól, igazán otthonosan.

Ahogy elmélyedtem Hérodotosz olvasásában, egyre inkább éreztem, hogy rokonlelkek vagyunk. Mi készítette Hérodotoszt mozgásra, tevékenységre? Mi ösztönözte arra, hogy vállalja az utazás nehézségeit, az újabb és újabb út kockázatát? Gondolom, a világ iránti kíváncsiság. Az a vágy, hogy ott legyen egy adott helyen, hogy bármi áron is, de lássa, átélje azt a valamit.

Alapjában véve ritka szenvedélyről van itt szó. Az ember, természeténél fogva, egy helyben ülő fajta, mióta áttért a földművelésre, és szakított a kockázatos és nyomorúságos gyűjtögető, halász-vadász életformával. Letelepedett, boldogan élt darabka földjén, fallal vagy mezsgyével elhatárolta magát a többiektől, s kész volt vérét is ontani, életét is föláldozni azért az elkerített helyért. Ha el is mozgult onnan, csak kényszerből tette, ha éhség, járvány, háború hajtotta, vagy jobb munkalehetőség, esetleg a foglalkozása, mert hajós volt, vándorkereskedő vagy karavánvezető. De hogy önként, saját akaratából éveken át kószáljon a világban, csak azért, hogy megismerje, föltárja, megértse? S hogy mindezt később még meg is írja? Ilyen emberből mindig csak néhány akadt.

Honnan volt Hérodotoszban ez a szenvedély? Talán akkor született meg benne, amikor gyerekkorában föltette a kérdést: honnan jönnek a hajók? Mert az öböl homokjában játszadozó gyerekek látják, hogy messze, a látóhatár szélén egyszer csak fölbukkan egy hajó, s ahogy közeledik, egyre nagyobb lesz. De honnan bukkant fel? A legtöbb gyerek bizonyára nem teszi fel magának ezt a kérdést. De lám, akadt egy fiúcska, aki homokvár építése közben megkérdezi: honnan került ide ez a hajó? Hiszen az a nagyon távoli vonal a világ végét jelzi, vagy nem? Lehet, hogy a látóhatár mögött is van valamilyen világ? A mögött pedig újabb világ? De milyen? És a gyermek keresi a választ. Amikor pedig megnő, még elszántabban, még nagyobb, még csillapíthatatlanabb kíváncsisággal keresi.

Részleges választ már maga az út is ad. A mozgás. Az utazás. Igen, Hérodotosz könyve az utazás szülötte, ez a világirodalom első nagy riportkönyve. Szerzőjének riporteri intuíciója, riporter füle és szeme van. Fáradhatatlan ember, hol tengeren kell hajóznia, hol sztyeppén, sivatagon átkelnie – minderről beszámol nekünk. Megdöbönt minket kitartásával, azzal, hogy sosem panaszkodik fáradtságra, semmi sem szegi kedvét, egyszer sem mondja, hogy fél valamitől.

Vajon mi vezérli, hogy ilyen rettenthetetlenül és fáradhatatlanul veti bele magát élete nagy kalandjába? Gondolom, az a mai emberből már rég kiveszett optimista hit, hogy a világ megismerhető, leírható.

Hérodotosz kezdettől fogva erősen vonzott. Gyakran elővettem a könyvét, vissza-visszatértem hozzá, a benne leírt szereplőkhöz, jelenetekhez, a számtalan különálló történethez, kitérők tucatjaihoz. Megpróbáltam behatolni Hérodotosz világába, igyekeztem eligazodni benne, megbarátkozni vele.

Nem is volt ez olyan nehéz. Abból, ahogyan Hérodotosz látta és láttatta az embereket, a világot, arra lehet következtetni, hogy megértő, jóindulatú, békés, közvetlen, szívélyes férfi lehetett. Nincs benne düh, nincs benne gyűlölet. Igyekszik mindent megérteni, kideríteni, hogy valaki miért éppen úgy, és nem másként cselekszik. Nem az egyes embert kárhoztatja, hanem a rendszert, nem az egyén az, aki természeténél fogva rossz, züllött, hitvány, hanem a rendszer, amelyben élni kénytelen. Ezért olyan elkötelezett híve Hérodotosz a szabadságnak, a demokráciának, és ellensége az önkénynek, az egyeduradalomnak, a zsarnokságnak, mert úgy véli, hogy csak a szabadság és a demokrácia teremti esélyt arra, hogy az ember emberhez méltóan viselkedjék, önmagát adja, emberséges legyen. Mintha ezt mondaná: nézzétek, maréknyi kis görög államocskát legyőzte a hatalmas keleti birodalmat, pusztán azért, mert a görögök úgy érezték, hogy szabadon élnek, s ezért a szabadságért készek voltak mindent föláldozni.

A mi görögünk azonban, miközben elismeri honfitársai felsőbbségét, a kritikáját sem hallgatja el. Látja, hogy a vitatkozás és a szabad véleménynyilvánítás helyes alapelve milyen könnyen változhat meddő és pusztító marakodássá. Elénk tárja, hogy a görögök akár a csatamezőn is képesek veszekedni egymással, miközben az ellenséges csapatok már megindultak ellenük. Jóllehet, látják, hogy közelednek Xerxész katonái, hogy már kilőtték első nyilaikat, hogy már kardjuk után nyúlnak, ők elkezdenek azon vitatkozni, hogy melyik perzsával szálljanak szembe elsőként – azzal, aki a bal oldalon közeleg, vagy azzal, aki jobbról támad? Nem lehet, hogy emiatt a civakodó hajlamuk miatt nem voltak képesek a görögök soha egyetlen közös államot sem létrehozni?

A rovarsereg, amely eleddig csak engem ostromolt, most, hogy Jarda is itt van, szétvált, és két zizegő, ellenséges gomolyagot hozott létre. Minthogy nem tudunk velük megbirkózni, s már nagyon unjuk tolakodó pimaszságukat, Abdout hívjuk segítségül, aki mint holmi ókori pap, riogatja illatos füstölőivel a gonosz erőket, amelyek jelen esetben agresszív moszkitók és csípős legyek alakját vették fel.

Egyre csak halogatva az aktuális afrikai események megbeszélését (ezekkel a kérdésekkel úgyis naponta foglalkozunk), Hérodotosznál maradunk. Jarda, aki nagyon régen olvasta a könyvet, s azt állítja, hogy nem sok mindenre emlékszik belőle, arról faggat, hogy mi volt az, ami Hérodotosz művében a legjobban megragadott.

Azt válaszolom, hogy a mű megrendítő tragikum. Ne feledjük, hogy Hérodotosz kortársa volt a legnagyobb tragédiaszerzőknek – Aiszkülosznak, Szophoklésznek (akivel talán még barátkozott is) és Euripidésznek. A színház az aranykorát éli, a színpadi műveket áthatja a vallási misztériumok, a népi rítusok, a fesztiválok, a Dionüszosz-ünnepek szelleme. Mindez hatással van arra, ahogyan a görögök írnak, ahogyan Hérodotosz is ír. A világ történelmét az egyes ember sorsán keresztül mutatja be, könyve lapjain, jóllehet az emberiség történelmét akarja megörökíteni, mindig konkrét személyek, néven nevezett emberek szerepelnek – remek vagy silány, nagylelkű vagy kegyetlen, diadalmas vagy szerencsétlen személyek. Különbféle neveken, más-más környezetben és helyzetben, de jelen van itt megannyi Antigoné, Médeia, Kasszandra, itt vannak

Klütaimnésztra szolgálói, Dareiosz szelleme és Aigiszthosz lándzsásai. Mítosz keveredik valósággal, legenda tényekkel. Hérodotosz megpróbálja ezeket szétválasztani, egyikkel sem bánik lekezelően, nem rangsorolja őket. Tudja, hogy az ember gondolkodását és döntéseit mennyire befolyásolják a belsejében gomolygó szellemek, álmok, félelmek, jóslatok. Tudja, hogy a jelenés, amelyet álmában lát a király, egy állam sorsát, milliányi alattvaló sorsát döntheti el. Tudja, mennyire gyöngé az emberi lény, mennyire védtelen a saját képzeletében születő félelemmel szemben.

Ugyanakkor Hérodotosz igen becsvágyó célt tűz ki maga elé: meg akarja örökíteni a világ történetét. Előtte soha senki nem próbálkozott ilyesmivel. Ő az első, akinek ilyen ötlete támadt. Miközben gyűjti művéhez az anyagot, faggatja a szemtanúkat, költőket és papokat, azt veszi észre, hogy ezek mind más-más dologra és más-más módon emlékeznek. Ráadásul sok évszázaddal előttünk fölfedezi az emberi emlékezetnek azt a meghatározó, fonák és álnok tulajdonságát, hogy csak arra emlékszünk, amire emlékezni *akarunk*, nem pedig arra, ami valójában történt. Mindenki a maga módján színezi ki emlékeit, a saját olvasztótégelyében készít belőlük egyedi keveréket. Lehetetlen tehát ábrázolni a múltat a maga valóságában, olyannak, amilyen igazán volt, csupán a múlt különféle változatait, hiteles vagy kevésbé hiteles, elvárásainknak többé vagy kevésbé megfelelő változatait tárhatjuk fel. A múlt nem létezik. Csak végeláthatatlanul sok változata létezik.

*

Hérodotosz tisztában van mindezzel, de nem adja fel a harcot, folytatja kutatásait, különféle véleményeket sorakoztat fel egy-egy eseményről, vagy mindet elveti, mert a józan észnek ellentmondó abszurditásnak tartja azokat, nem akar passzív hallgató, passzív krónikás lenni, aktívan szeretne részt venni olyan nagyszerű művészet létrehozásában, mint amilyen a történelem – a mai, a tegnapi, a még régebbi történelem.

Egyébként a ránk hagyományozott hérodotoszi világ megalkotására nemcsak a megtörtént eseményekről beszámoló szemtanúk voltak hatással, hanem a kortársak is. Azokban az időkben az alkotó közeli, közvetlen kapcsolatban állt a közönségével. Nem voltak ugyanis könyvek, a szerző egyszerűen előadta, amit írt, az emberek hallgatták az előadást, s ott helyben reagáltak is, kommentálták a hallottakat. A közönség viselkedése fontos jelzés lehetett a szerző számára, hogy az irányt, amelyet követ, a módot, ahogyan ír, elfogadja-e, elismeri-e hallgatósága.

Hérodotosz utazásai elképzelhetetlenek lettek volna, ha nem létezik ekkoriban a proxénosz – a vendég-barát – intézménye. A proxénosz, röviden proxén egyfajta konzuli szerepet töltött be. Önként vagy fizetség fejében foglalkozott minden jövevényvel, aki abból a városból érkezett, ahol ő maga is született. Minthogy ő már megtelepedett, megállapodott az új helyen, védőszárnyai alá vette újonnan jött honfitársát, segített ügyei intézésében, lehetővé tette az illető számára, hogy információkhoz jusson, kapcsolatokat teremtsen. A proxénosznak egyébként egészen

különleges szerepe volt abban a furcsa világban, amelyben az istenek az emberek között laktak, s gyakran nem is lehetett őket megkülönböztetni. A jövevényt mindig őszinte vendégszeretettel kellett fogadni, mert sosem lehetett biztosan tudni, hogy az ételt, szállást kérő vándor ember-e vagy emberi alakot öltött isten.

Értékes és kimeríthetetlen forrásul szolgáltak Hérodotosznak az akkoriban mindenütt fellelhető különféle emlékezet-örök, önjelölt históriások, vándor dalnokok. Nyugat-Afrikában a mai napig találkozhatunk griottal. A griot faluról falura, vásárról vásárra jár, és legendákat, mítoszokat, különféle történeteket mesél népéről, törzséről, klánjáról. Kicsi fizetségért, sőt szerény ételért és egy bögre hideg vízért az öreg griot, ez a nagy tudású és buja fantáziájú ember, elmeséli az adott vidék történetét, hogy mikor milyen események, kalandok, csodás történések estek meg arrafelé. Hogy aztán mindez igaz volt-e vagy nem, azt senki sem tudja megmondani, de jobb is, ha nem firtatjuk.

Hérodotosz rengeteget utazik, hogy választ adhasson a gyerekkori kérdésre: hogyan kerülnek hajók a láthatárra? Honnan bukkannak föl? Honnan jönnek? Az tehát, amit a két szemünkkel látunk, az még nem a világ határa? Vannak más világok is? Milyenek? Ha majd felnő, meg akarja ismerni mindet. De jobb lenne, ha nem nőne fel teljesen, ha egy kicsit gyermek maradna. Mert csak a gyermekek tesznek föl lényeges kérdéseket, csak ők akarnak igazán megtudni bármit is.

És Hérodotosz gyermeki lelkesedéssel és elragadtatással ismerkedik a maga világával. Legfontosabb felfedezése az, hogy sok világ létezik. És hogy mindegyik másmilyen.

Mindegyik fontos.

És hogy meg kell őket ismerni, mert ezek a másmilyen világok, másmilyen kultúrák valójában tükrök, amelyekben megláthatjuk magunkat és a kultúránkat. Általuk önmagunkat is jobban megérthetjük, minthogy addig nem határozzhatjuk meg önazonosságunkat, amíg nem szembesítjük azt másokéval.

Így aztán Hérodotosz, miután fölfedezte, hogy csakis mások kultúrájának tükrében láthatjuk meg magunkat, s érthetjük meg ezáltal jobban önmagunkat, minden hajnalban fáradhatatlanul, újra és újra nekivág a maga fölfedező útjának.

Állunk a sötétben, fénnel körülvéve

Hérodotosz azonban nem volt mindig velem. Néha olyan hirtelen kellett útra kelnem, hogy sem időm, sem figyelmem nem volt arra, hogy az én görögömre is gondoljak. Aztán az is előfordult nemegyszer, hogy bár magammal vittem a könyvet, annyi munka szakadt a nyakamba, ráadásul a trópusi hőség is annyira kimerített, hogy nem volt erőm, de kedvem se újra elolvasni az Otanész, Megabüosz és Dareiosz között a hatalomról zajló rendkívül fontos beszélgetést, vagy fölidézni, milyenek is voltak az etiópok, akikkel Xerxész Görögország meghódítására indult. *Az etiópok viselete leopárd- és oroszlánbőr volt, fegyverzetük négy pékhiusz hosszú, pálmaágából készült, hajlított íjból és rövid nád nyílvevesszőkből állt, amelyeknek a hegye nem vasból, hanem abból a fajta kőből volt, amelyenből a pecsétgyűrűket készítik. Lándzsájuk végére hegyesre csiszolt gazellaszarvat illesztettek, s fegyverzetüket*

szegekkel kiveret buzogány egészítette ki. Az volt a szokásuk, hogy amikor csatába indulnak, testük egyik felét bemázolták krétával, a másik felét míniummal.

De ha nem vettem is elő a könyvet, könnyen fölidéztem magamban például azt az oly sokszor olvasott epizódot, amely a görögök és az amazónok között zajló háború végkifejletét meséli el. Amikor a hellének (...) a Thermódón mellett egy ütközetben legyőzték őket (...) a győzelem után elhajóztak, három tele hajó elfogott amazónnal. Ezek azonban a tengeren megrohamozták a férfiakat és lemészárolták őket. De nem értettek a hajózáshoz, nem tudták, hogyan kell használni az evezőt, a vitorlát meg a kormánylapátot. Így aztán, hogy a férfiakat megölték, ide-oda sodródtak a szelek és a hullámok hátán, míg végül elvetődtek a Maiétisz-tó partján fekvő Krémnoiba. Ez a Krémnoi a szabad szküthák területén van. Kiszálltak a hajóból, és beljebb mentek a lakott vidékre. Megszerezték az útjukba kerülő első ménest, aztán lóháton végigrabolták a szkütha földet.

Megjelenésük váratlanul érte a szküthákat. Mivel nem ismerték az amazónok nyelvét, ruháját és származását, nem tudták elképzelni, honnan jöhettek, és magukkal egykorú férfiaknak gondolták őket. Mikor aztán megütköztek, és kezükre került néhány holttest, akkor nézték csak meg jobban, és jöttek rá, hogy nők.

Úgy döntenek, hogy több amazónt már nem ölnek meg, hanem ugyanannyi fiatal szkütha férfit küldenek hozzájuk, amennyien az amazónok lehetnek, s ezek majd táborot ütnek a nők közelében. Azért határoztak így a szküthák, mert szívesen nemzettek volna gyermekeket az amazónoknak.

A kijelölt ifjak pedig a parancs szerint jártak el. Amikor az amazónok látták, hogy az ifjak nem akarnak ártani, maguk is megbékéltek, s a két tábor napról napra közelebb került egymáshoz Déltájban az amazónok általában szétszéledtek, s egyesével-kettesével félrevonultak szükségüket végezni. A szkütha ifjak megismerték ezt a szokásukat, és ők is így csináltak. Amikor egyszer az asszonyok szétszéledtek, egy ifjú odament az egyikhez. Az amazón pedig nem kergette el az ifjút, hanem hagyta, hogy a kedvét töltsse vele. Nem tudván vele szót érteni – hiszen nem ismerték egymás nyelvét –, kézzel-lábbal adta tudtára, hogy másnap legyen ott azon a helyen, de hozza magával valamelyik társát, mert – mutogatta – ő sem lesz egyedül. Visszatért az ifjú társaihoz, elbeszélte a történetet, másnap megjelent ugyanazon a helyen egy társával, s az amazón már várt rá egy barátnőjével. Mikor a dolog kitudódott, a többi ifjú is meghitt viszonyba került a többi amazónnal. Végül is egyesítették a két tábor, együtt laktak, és mindenkinek az a nő lett a párja, akivel először közösült.

*

Még ha évekig nem vettem is kezembe *A görög-perzsa háborút*, a szerzőről nem feledkeztem meg. Valamikor élő, valóságos személy volt, aztán kétezer évre elfeledkeztek róla, most pedig, annyi évszázad után, újra élő alak lett – legalábbis számomra. Olyan külsőt, olyan tulajdonságokat kölcsönöztem neki, amilyeneket akartam. Ez már az én Hérodotoszom volt, s ettől különösen közel állt hozzám, azonos nyelven beszéltünk, fél szavakból is megértettük egymást.

Elképzeltem, hogy odajön hozzám, amikor a tengerparton bámészkodom, leteszi a botját, kirázza szandáljából a homokot, s máris belefog a mondókájába.

Biztosan azok közé a bőbeszédű emberek közé tartozik, akik vadásznak a hallgatóságra, mert nem lehetnek meg közönség nélkül, kiszikkadnak, ha nincs, aki hallgassa őket. Az ilyen ember állandóan izgalomban él, fáradhatatlan közvetítő – ha valahol lát vagy hall valamit, azt azonnal tovább kell adnia, egy percig sem képes azt magában tartani. A közvetítésben véli felfedezni a küldetését, ez a szenvedélye. Elmenni, elutazni valahova, megtudni valamit és azt azonnal közhírré tenni!

Ilyen lelkes közvetítők azonban ritkán születnek. Az átlagembert olyan nagyon nem érdekli a világ. Él, van, ezt a tényt tudomásul kell vennie, s minél kevesebb erőfeszítésbe kerül mindez, annál jobb. Márpedig a világ megismerése nem kevés erőfeszítésbe kerül, egész embert követel. Az emberek többsége inkább ezzel ellentétes képességeket igyekszik magában kifejleszteni – nézni, de semmit sem látni, hallgatni, de semmit sem hallani. Ha tehát felbukkan olyan valaki – mint például Hérodotosz –, akit hatalmába kerített, megbolondított a tudásszomj, aki ráadásul jó eszű, és még írói vénája is van, az ilyen személy azonnal bevonul a világtörténelembe!

Az ilyen egyéneknek közös tulajdonságuk, hogy olyanok, mint a telhetetlen tömlőstestűek, szivacsfélék, amelyek bármit könnyen magukba szívnak, de ugyanolyan könnyen ki is eresztik magukból. Semmit sem tartanak magukban sokáig, mivel pedig a természet nem tűri az ürességet, állandóan szükségük van valami újra, állandóan arra törekszenek, hogy valamit elnyeljenek, magukba szívjanak, hogy bővítsenek, kiegészítsenek, megsokszorozzanak. Hérodotosz elméje nem képes egyetlen eseménynél, egyetlen országnál megmaradni. Valami állandóan hajtja, nyugtalanítja, kergeti. Az, amit ma fölfedezett, leírt, holnap már nem izgatja, holnap már máshova, messzebbre kell mennie (utaznia).

Az ilyen, másoknak hasznos ember alapvetően boldogtalan, merthogy nagyon magányos. Keres ő, hogyne, társakat magának, néha már úgy is érzi, hogy adott országban vagy városban rokonlelkekre bukkant, már megismerte őket, mindent tud róluk, ám egy szép napon hirtelen arra ébred, hogy semmi sem fűzi őt azokhoz az emberekhez, hogy bármelyik pillanatban elutazhatna, mert váratlanul új ország, új emberek kezdik izgatni, már ők lebegnek szeme előtt, s az az esemény, amely előző nap még izgalommal töltötte el, mára kifakult, értelmét veszítette.

Ezek az emberek semmihez sem kötődnek szorosan, sehol nem eresztenek gyökeret. Empátiájuk őszinte, de felszínes. Ha megkérdezik tőlük, hogy az általuk ismert országok közül melyik tetszik nekik leginkább, zavarba jönnek – nem tudják, mit válaszoljanak. Hogy melyik? Bizonyos értelemben mindegyik, mert mindegyikben van valami érdekes. Melyik országba szeretnének még visszatérni? Megint gondban vannak – sosem tettek még föl maguknak ilyen kérdéseket. Ha valahova, akkor bizonyára valamelyik korábbi útvonalra térnének vissza. Újra úton lenni – ez az, amire vágyanak.

Igazából nem is tudjuk, mi hajtja az embert, hogy világot lásson. A kíváncsiság? A kalandvágy? Az állandó ámuldozás belső szükséglete? Aki már semmire sem kíváncsi, annak üres a lelke, annak kiégett a szíve. Aki úgy véli, hogy vele

már minden megtörtént, őt már semmi sem lepheti meg, abból kihalt az, ami a leggyönyörűbb – az élet szépsége. Hérodotosz ennek pont az ellenkezőjét testesíti meg – mozgékony, állandóan elfoglalt, fáradhatatlan nomád, tele tervekkel, elképzelésekkel, feltételezésekkel. Állandóan úton van. Még amikor otthon tartózkodik is (de hol az otthona?), akkor is vagy éppen hazatért valamelyik útjáról, vagy már a következőre készül. Az utazás nála erőfeszítés és felfedezés, próbálkozás, hogy mindent megismerjen – az életet, a világot, önmagát.

Fejében ott van a világ térképe, amelyet egyébként ő maga alkot, módosít, gazdagít. Olyan, mint egy élőkép, mozgó kaleidoszkóp, villogó képernyő. Ezerféle dolog zajlik rajta. Egyiptomiak piramist építenek, szküthák ragadozókra vadásznak, fonikiaiak lányokat rabolnak, Küréné királynője, Pheretímé borzalmas halált hal: *nyomorultul pusztult el, mert eleven testét férgek rágták szét.*

Hérodotosz térképén rajta van Görögország és Kréta, Perzsia és a Kaukaszosz, Arábia és a Vörös-tenger. Nincs viszont rajta Kína, sem a két Amerika, sem a Csendes-óceán. Hérodotosz nem tudja biztosan, hogy milyen Európa formája, magán az elnevezésen is eltöpreng. *Hogy Európa keleti és északi részét tenger veszi-e körül, azt azonban senki sem tudja biztosan. Csak annyit tudunk, hogy olyan hosszú, mint a másik két világrész együtt. ... Nem tudom kideríteni, hogy hogyan hívták a határok megállapítóit, és azt sem, hogy honnan vették az egyes elnevezéseket.*

A jövővel nem foglalkozik, a holnap nem más, mint a következő ma; Hérodotoszt a tegnap érdekli, a tünékeny múlt. Attól fél, hogy ez a múlt elpárolog emlékezetünkéből, s így elveszítjük azt. Márpedig attól vagyunk emberek, hogy történeteket, mítoszokat mesélünk, ebben különbözünk az állatoktól; a közös történetek és legendák erősítik a közösséget, az ember viszont csak közösségben, a közösség által létezhet. Ekkoriban még ismeretlen volt az individualizmus, az egocentrizmus, a freudizmus, ezeket majd csak kétezer év múlva találják ki. Hérodotosz korában az emberek esténként összegyűlnek egy közös asztal mellett, egy tábortűz körül, egy terebélyes fa alatt, lehetőleg közel a tengerhez, falatoznak, bort iszogatnak, beszélgetnek. Beszélgetéseikbe a legkülönbébb történeteket, eseményeket szövik bele. Ha felbukkan egy-egy alkalmi vendég, utazó, meghívják asztalukhoz. Az illető leül, hallgatja a beszélgetést. Másnap továbbutazik. Az új helyen megint csak meghívják. A közös esték forgatókönyve ismétlődik. Ha az utazónak jó a memóriája, márpedig Hérodotosznak alighanem egyedülálló memóriája volt, idővel rengeteg történetet halmoz föl. Ez volt az egyik forrás, amelyből a mi görög szerzőnk merített. Újabb forrást jelentett mindaz, amit látott. Még újabbat az, amit kigondolt.

Voltak időszakok, amikor a múltba merülés jobban vonzott, mint az aktuális tudósítói, riporter újtáim. Olyankor fordult ez elő, amikor beleuntam a jelen dolgaiba. A jelenben minden ismétlődött: a politikában a képmutató, tisztátalan játszmák és hazugságok, az egyszerű emberek életében a szegénység és kilátástalanság, ráadásul a világ is változatlanul Keletre és Nyugatra oszlott.

És ahogyan régebben arra vágytam, hogy átlépjem a határt térben, most ugyanannyira izgatott az, hogy i d ő b e n lépjem át a határt.

Attól félttem, hogy a provincializmus csapdájába esem. A provincializmus fogalmát általában a tér fogalmához kötjük. Provinciális az, akinek gondolkodása bizonyos marginális, ám általa túlméretezett, univerzális jelentőségűnek tartott térre korlátozódik. T.S. Eliot azonban egyik, Vergiliusról írt esszéjében másfajta, nem térbeli, hanem időbeli provincializmus veszélyére figyelmeztet, nevezetesen arra, hogy a modern technika korában, amikor összetévesztjük a bölcsességet a tudással, a tudást pedig az információval, kialakulóban van az idő provincializmusa, amely a történelmet pusztán az emberi találmányok történetének tartja, a világot pedig kizárólag az élők tulajdonának, amelyhez a halottaknak semmi közük. Ez a provincializmus azt a veszélyt hordozza magában, hogy az egész emberiség, bolygónk minden lakója, provinciálissá válhat, akinek pedig mindez nem tetszik, legfeljebb a remetesorsot választhatja.

Vannak tehát térbeli, és vannak időbeli provinciálisok. Az első csoportba tartozóknak minden földgömb, minden világtérkép azt mutatja, hogy veszélyesen belesüllyednek szűk látókörű provincializmusukba, a másik csoportnak viszont minden történelem – benne Hérodotosz könyvének minden oldala – azt mutatja, hogy a jelen mindig is létezett, hiszen a történelem nem más, mint a jelen szakadatlan folyama, s a maguk idejében a legrégebbi történetek is az akkor élők szívéhez közelálló hétköznapiak voltak.

Hogy megóvjam magam az időbeli provincializmustól, időről időre Hérodotosz világába kirándultam. A tapasztalt, bölcs görög volt az útikalauzom. Éveken át vándoroltunk együtt. S jóllehet utazni egyedül a legjobb, azt hiszem, nem zavartuk egymást – két és fél ezer év választott el bennünket, s ehhez egy másfajta, tiszteletteljes távolság is társult, mert bár viselkedését tekintve Hérodotosz egyszerű, közvetlen, nyitott ember volt, én mindig úgy éreztem, hogy óriással van dolgom.

Utazásaimnak tehát két kiterjedése volt – egyszerre utaztam időben (az ókori Görögországba, Perzsiába, Szküthiába) és térben (munkámból adódóan Afrikában, Ázsiában, Latin-Amerikában). A múlt a jelenben létezett, a kétféle idő összekapcsolódott, szakadatlanul hömpölygő történelemáradatot alkotott.

De vajon jól tettem-e, hogy a történelemben próbáltam menekülni? Volt-e ennek értelme? Hiszen végül a történelemben is ugyanazt találjuk, amitől el akarunk menekülni, s nagy naivan azt hisszük, hogy ez sikerülhet.

Hérodotosz megoldhatatlannak látszó dilemma foglya: egyfelől egész életét annak szenteli, hogy megörökítse a történelem igazságait, *hogy az emberek között megesett dolgok az idők folyamán feledésbe ne merüljenek*, másfelől viszont vizsgálódásainak legfőbb forrását nem a valós történelem, hanem a mások által elmesélt történelem jelenti, azaz olyan történelem, amelyet az emberek egyéni módon láttak, ezért szelektálva őriztek meg emlékezetükben, később pedig célzatosan adtak tovább. Szó sincs tehát objektív történelemről, sokkal inkább olyanról, amilyennek a mesélők szerették volna azt látni. És ezt az ellentmondást nem lehet feloldani. Megpróbálhatjuk kicsinyíteni, enyhíteni, de a tökéletes állapotot sosem érjük el. A szubjektív tényezőt, annak deformáló jelenlétét nem tudjuk kizárni.

Hérodotosz tisztában van ezzel, ezért ismétli oly gyakran: „amint mondták”, „miként vélik”, „úgy tartják” stb. Ezért nem beszélhetünk soha, ideális értelemben véve, valóságos történelemről, hanem csak mesélt, előadott történelemről, amely olyan, amilyennek valaki gondolta, amilyenben valaki hitt.

Halikarnasszoszba, Hérodotosz szülővárosába egy kis hajóval jutottam el Kósz szigetéről. Az út felénél egy koros, hallgatag matróz levette az árbocról a görög zászlót, és elővett egy török zászlót. Mindkettő gyűrött, kifakult és rongyos volt.

A városka zöldeskék vizű öböl mentén feküdt, amely, ősز lévén, tele volt kikötött jachtokkal. A rendőr, amikor a Halikarnasszoszba vezető út felől érdeklődtem, kijavított – Bodrum, most így hívják törökül a várost. Egyébként megértő és udvarias rendőr volt. A tengerparti olcsó kis szállodában a portásfiúnak arcüreggyulladás volt, s annyira felpuffadt az arca, hogy attól féltem, a genny pillanatokon belül darabokra repeszt. Minden eshetőségre számítva, kissé távolabb álltam meg. Az ócska kis emeleti szobában semmi sem csukódott – sem az ajtó, sem az ablak, sem a szekrény, így aztán mindjárt otthonosan éreztem magam az évek során megszokott környezetben. Reggelire finom török kávét kaptam kardamonnal, mellé pitát, kecskesajtot, hagymát és olajbogyót.

Elindultam a pálmákkal, fikuszokkal, azáleákkal szegélyezett főútcán. Az öböl partján egy helyütt halászok árulták a hajnali fogást. Hosszú, víztől csöpögő asztallapon ügyesen elkapták a ficáncoló halakat, fejbe kólintották, majd villámgyors mozdulatokkal kibeleszték őket, a kiszedett belsőséget pedig határozott mozdulattal visszadobták az öböl vizébe. Azon a helyen szinte forrt a víz a bedobált zsigerekre vadászó halaktól. Hajnalban aztán a halászok könnyedén lehalászták, majd a nyálkás asztalra hajították őket – egyenesen a kés alá. A természet így táplálta – saját farkába harapva – önmagát is, az embereket is.

*

Félúton, egy kiugró, magas partfalon áll a Szent Péterről elnevezett, még a keresztesek által épített vár. Eléggé szokatlan módon víz alatti régészeti leleteket bemutató múzeum található benne. A múzeumban látni lehet mindazt, amit a bűvárok az Égei-tenger alján találtak. Az amforagyűjtemény a leglátványosabb. Amforákat ötezer éve ismer az ember. A finoman kecses, karcsú, hattyúnyakú edények az előkelő formát az anyag – kő és égetett agyag – tartósságával és ellenálló képességével egyesítik. Olajat és bort, mézet és sajtot, gabonát és gyümölcsöt szállítottak bennük az ókori világ egész területén – Héraklész oszlopai-tól Kolkhiszig és Indiáig. Az Égei-tenger fenekét belepik az amfora cserepek, de van ott még rengeteg ép, egész amfora is, esetleg még mindig tele olajjal és mézzel; rejtőznek valahol a tenger alatti sziklapadokon, vagy a homokban lapulnak, mint holmi megkövesedett szörnyek.

Ám az, amit a bűvárok felszínre hoztak, az elsüllyedt világnak csupán töredéke, mert a tengermélyi világ ugyanolyan sokszínű és gazdag, mint ez a mienk, itt, fönt. Vannak benne elsüllyedt szigetek és falvak, hajó- és csónakkikötők. Templomok és szentélyek, oltárok és szobrok. Vannak elsüllyedt hajók és szám-

talán halászcsonak. Kereskedők vitorlás hajói és rájuk leselkedő kalózhajók. Odalenn fekszenek a phonikiaiak gályái, Szalamisznál pedig Xerxész büszkesége – a hatalmas perzsa sereg. Megszámlálhatatlan mennyiségben lovak, kecskék, juhok. Erdők és termőföldek. Szőlők és olajligetek.

Az a világ, amelyet Hérodotosz ismert.

Az egész múzeumban egy titokzatos, barlangra emlékeztető, sötét helyiség tette rám a legnagyobb benyomást. Benne asztalokon, tárlókban, polcokon a tenger mélyéről felhozott, egyenként megvilágított üvegtárgyak – kelyhek, tálkák, vázák, üvegcsék, serlegek – sorakoznak. Először semmit sem látni belőlük, mert a terem még nyitva van, beszűrődik a kinti világosság. Aztán becsukják az ajtót, a terem sötétbe borul, s akkor az idegenvezető elteker egy kapcsolót. Az összes üvegedényben apró izzók gyulladnak meg, a törekeny, mattfényű üveg élettel telik meg, fényleni, vibrálni, lüktetni kezd. Állunk a sűrű, mély sötétben, mint ha a tenger fenekén volnánk, s Poszeidónnál vendégeskednénk, akinek szobrát fejükön olajlámpást tartó istennők világítják meg.

Állunk a sötétben, fénnel körülvéve.

Visszatértem a szállodába. A portán a puffedt arcú fiú helyén fekete szemű fiatal török lány állt. Amikor megpillantott, olyan képet vágott, amelyben a turistáknak szánt csábos, profi mosolyt visszafogottá tette a hagyomány parancsa – idegen férfi előtt komoly és közömbös arccal kell megjelenni.

(A Hérodotosz-idézetek az Európa Könyvkiadó által 1989-ben Muraközy Gyula fordításában kiadott *A görög-perzsa háború* című könyvből valók.)

(Vége)

Fordította: Szenyán Erzsébet

Mózes Huba

Könyörgés csodáért

1928. április 15-én, az aradi *Vasárnap* című folyóiratban jelent meg Dsida Jenő *Könyörgés csodáért* című verse, amelyet Szakolczay Lajos iktatott a költő *Összegyűjtött versek és műfordítások* című kötetébe, 1983-ban.

A vers első szakasza Ézsaiás/Izajás könyve egyik versének, nevezetesen az első rész harmadik versének a parafrázisa. A héber vers fordítása a Kálvin Kiadó magyarázatos Bibliájában (1996) a következő:

*Az ökör ismeri gazdáját,
a szamár is urának jászlát,
de Izráel nem ismer,
népem nem ért meg engem.*

A fenti sorok megfelelői Dsida Jenő parafrázisában, a *Vasárnap* hasábjairól:

*Az ökör ismeri az ő gazdáját,
a szamár is tudja jászla urát,
csak te, Izrael,
nem ismered föl a te Uradat.*

A *Könyörgés csodáért* című versnek a Dsida-hagyaték kolozsvári részében fennmaradt a kéziratos változata is. Ebben a változatban *Az ökör ismeri az ő gazdáját* sorra a kevésbé nyomatékos *nem ismered föl Uradat* felel. A két sor szembenállását a *Vasárnap*-beli változatban a *te* szókapcsolat erősíti.

A kéziratos és a nyomtatott változat között azonban további eltérésekről is számot adhatunk.

A kéziratos változat ötödik sorából a papírra vetés lendületében (?) kimaradt egy szókezdő mássalhangzó. Ez a nyomtatott változatban természetesen a helyére kerül: *Pedig hajnalodik kelet elől* → *Pedig hajnalodik kelet felől*. A kéziratos változat tizennegyedik sorának egyik magánhangzóját pedig a nyomtatott változatban másik magánhangzó váltja fel: *a fölkelő nap üstöke letörli* → *a felkelő nap üstöke letörli*.

A legszembeötlőbb azonban a kéziratos és a nyomtatott változat címe közötti eltérés. A kézirat *Erdélyi népemért* címváltozata Dsida szűkebb pátriabeli sorstársait szólítja meg, míg a nyomtatott változat *Könyörgés csodáért* címe minden megszorítás nélkül fejez ki azonosulást a költő bárhol élő sorstársaival.

Az *Erdélyi népemért* → *Könyörgés csodáért* címváltoztatásban a krisztusi szenvedéstörténettel azonosuló *Nagycsütörtök* variánsokból ismert szövegmodosításának – *mint aki*

Erdély földjén halni készül → mint ki sötétben titkos útnak indult – előképét ismerhetjük fel. Ez a társítás ugyanakkor ismételten a Dsida-versek, köztük a *Könyörgés csodáért* ó- és újszövetségi ihletettségére, bibliai intertextualitására irányítja a figyelmet.

A *Könyörgés csodáért* első szakaszát a *Vasárnapból* idéztem. Természetes tehát, hogy a folytatást is innen citálom (különös tekintettel arra, hogy a vers újraközlése az 1983. évi gyűjteményes kötetben önkényesnek ítélné a „javítást” tartalmaz: *a poklosok szája gyógyulást vonaglik* → *a poklosok szája gyógyulásért vonaglik*).

Íme a folytatás:

*Pedig hajnalodik kelet felől.
A mérhetetlen fény és árnyék
itt áll jobbam felől
s vezeti vérembe mártott tollamat.*

*A siralmak völgyében nyüzsgő tömeg.
A vakok látni akarnak,
a süketek hallani
s a poklosok szája gyógyulást vonaglik.*

*Arcom patakzó könnyét
a felkelő nap üstöke letörli
s az elnémult sokaság fölött
a lángrahasadt egekbe kiáltok:*

Adonai, tégy csodát!

A fenti sorok bibliai összefüggései közül itt kettőre utalnék. Először arra, hogy *A siralmak völgyében nyüzsgő tömeg* sor *siralmak völgyében* szókapcsolata a 84. zsoltár hetedik verséből származik. Folytatólag pedig arra, hogy *A vakok látni akarnak* kezdetű rész a többi közt Ézsaiás/Izajás könyve hatodik részének kilenc-tizedik, Máté evangéliuma tizenharmadik részének tizennégy-tizenötödik és az Apostolok cselekedetei huszonnyolcadik részének huszonhat-huszonhetedik versét visszhangozza.

A zsoltáros hang, az ó- és újszövetségi kötöttség azt is jelzi, hogy a *Könyörgés csodáért* című vers végső soron akár a 137. zsoltárt újszövetségi módon felülíró, nagy ívű rapszódia, a *Psalmus Hungaricus* egyik korai előzményének is tekinthető.

Kakuszi B. Péter

Az anarchista-expresszionista világszemlélettől az értékrendváltásig

Márai Sándor, akit sokan – kissé leegyszerűsítve – a polgárság írójaként tartottak és tartanak számon, németországi tartózkodása alatt többek között Franz Kafka, Thomas Mann, Oswald Spengler műveinek olvasásának, átgondolásának hatására vált a válságban lévő polgári értékrend elkötelezett védelmezőjévé. Nem voltak illúziói a tradicionális polgáreszmény jövőjével kapcsolatosan. Az előbb említett jeles alkotók műveiből is első sorban azt a következtetést vonhatta le, hogy a polgári kreativitásra mint hajtóerőre épülő Európa hanyatlásának végső stádiumába lépett. Ugyanakkor a kultúra dinamizmusát jelentő polgári életszemlélet bizonyos elemeit menthetőnek tartotta. Ezzel kapcsolatos gondolatait – reményeit és kétségeit – rögzíti szinte mindegyik későbbi alkotásában. Ezek közül kettőt külön megemlítek: az egyik *A Garrenek műve* című regényciklusa, amely a legterjedelmesebb vállalkozás, és koncepciójában a hosszú évek alatt, míg készült, többször átalakult. Az igen változó esztétikai minőségű regényciklus a polgári értékrenddel kapcsolatos összefoglaló jellegéért és komplexitásáért éppúgy figyelmet érdemel, mint a regény megújítására tett kísérletéért.¹ A másik az *Egy polgár vallomásai* című önéletrajzi ihletésű regény, melyben többek között „polgáreszmények” melletti elköteleződésének kialakulási folyamatára reflektál.

A fent említett műveinél jóval korábbi írásaiban is megjelennek a későbbi értékvilágának alapjául szolgáló elemek. Az első emigrációjának kezdetén világszemléletét több szempontból is meghatározó anarchista-expresszionista esztétikai és morális értékvilágot fokozatosan feladó Márai, gyermekkorra polgári környezetének – a kevésbé tudatosan vagy éppen öntudatlanul „elsajátított” – hatásaira építve alakítja ki értékrendjét, amely értelemszerűen haláláig módosul, formálódik, de alapjaiban nem változik. Ennek a fiatalkori radikális átalakulásnak a folyamata – az expresszionizmustól való elfordulás és az ún. liberális-konzervatív értékrendhez való közelítés – első sorban a fiatal újságíró-író lapokban megjelent művei alapján jól kitapintható. Azoknak a jeles irodalomároknak is, akiket Márai az expresszionizmus bálványaiként tisztelt első emigrációja kezdetén, hasonló értékváltáson ment egy része keresztül. Többségük (pl. Franz Werfel) életének csak egy rövid periódusa áll az expresszionizmus hatása alatt.

Márai az első emigrációja után néhány évvel írta meg a már említett *Egy polgár vallomásai* című önéletrajzi ihletésű művét, amelyben az expresszionizmus iránti fiatalkori rajongásáról ír ugyan, de már nagyon távolságtartóan, kritikusan, elnéző mosollyal.

¹ Lőrinczy Huba: *Búcsú egy kultúrától* című tanulmánykötetének bevezetője, BÁR könyvek, Szombathely, 1998. 11–12. o.

Regényében bírálja, sőt szégyelli ezeket az irodalmi, szemléletbeli kötődéseit, ugyanakkor elismeri, hogy személyiségének formálódásában igen nagy szerepük volt a német expresszionistáknak.

Újságírói pályájának első éveiben, a forradalmak utáni időkben – elsősorban a német expresszionisták hatására² – igen jelentős számban és nagyon változó minőségben az expresszionizmus befolyását mutató írásokat közöl különböző magyar és német nyelvű napilapokban és folyóiratokban. Kétségtelen, hogy az 1920-as évekre az expresszionizmus már túljutott Németországban a fénykorán, de hatása az európai irodalomra még ekkor is számottevő volt, sőt ekkortájt még igen sok új expresszionista lap indult, viszonylag masszív olvasótáborral.

Az expresszionizmus az irodalmi műnemek közül elsősorban a lírában volt figyelemre méltó, tehát abban a műfajcsoportban, amelyben a fiatal Márai szerény minőségű alkotásokat publikált. Az irodalomtörténészek lényegében egyetértenek abban, hogy az expresszionizmus az irodalom területén csak a lírában alkotott maradandót, és néhány figyelemre méltó drámát hagyott ránk, de az elbeszélő próza – mindenekelőtt a regény – nem volt alkalmas érzéseik és gondolataik kifejezésére. A próza túlságosan behatárolt az érzelmi kitöréseknek rögzítésére, a mozgalom „melléktermékeként” értékelhetjük. Alfred Döblin: *Berlin, Alexanderplatz* című regénye – az expresszionista próza legismertebb reprezentánsa – viszonylagos ismertségét elsősorban megfilmesítésének köszönheti. „Az expresszionizmus lírai kényszer, drámai inger, nem epikai folyamat”.³ Már a korai expresszionista prózában felfedezhetőek ugyan olyan „alapelvek”, amelyek az expresszionista elbeszélő művészetben évtizedeken keresztül hatnak, mára már azonban ezek teljesen ismeretlenek. Ilyen az egyik első expresszionista prózai munka, Einstein 1912-ben megjelent regénye, a *Bebuquin oder Die Dilettanten des Wunders*, melyben négy elv érvényesül: a monologikus reflexió, a fantasztikus allegória, az aforisztikus ironia és a szentbeszédszerű retorika.⁴ Az expresszionista prózastílus sokféleségének az igazolása Max Krell antológiája, amelyet a kötet kiadásakor már huzamosabb ideje Németországban tartózkodó és az expresszionista kiadványoknak figyelmet szentelő Márai Sándor is jól ismert. Az antológia bevezetőjében maga Krell utal a költői nyelv és a képek sokszínűségére, sőt éppen ezt a tényt emeli ki.⁵ A maguk korában igen népszerű prózai próbálkozásoknak az irányzat lelkes és érzelmi elfogultságtól sem mentes hívei sem tulajdonítottak komoly jelentőséget.

Az expresszionista prózai alkotások értékében kételkedőket igazolhatják az a tény is, hogy nemcsak a szépirodalmi prózai művek ismertsége jelentéktelen, hanem – ettől aligha függetlenül – az expresszionista prózával kapcsolatos tanulmányok száma is – legalábbis a lírával foglalkozó írásokhoz képest – elenyésző. Ugyanakkor tény, hogy az expresszionizmus nemcsak a szépprózában, hanem a publicisztikában is kialakította a maga formanyelvét. Az expresszionizmus publicisztikai műfajoktól addig idegen módon egyrészt a tudatalattiból feltörő kontrollálatlan önkifejezés ábrázolására, másrészt a definiálatlan érzelmek elhatalmasodásának rögzítésére törekszik. Igaz, a hagyományos műfaji határokat ignoráló expresszionista alkotók rendszerint a széppróza és a publicisztika jó néhány elemét együttesen alkalmazták írásaikban, vagyis „tisztán” expresszionista publicisztikáról alig-alig beszélhetünk.

² Márai Sándor 1919 ősze és 1923 augusztusa között Németországban élt.

³ *Dichtung und Dichter der Zeit*, Lipcse, 1927. 5. kiadás, 731.

⁴ uo. 10.

⁵ Keller, Max: *Entfaltung (Novellen an die Zeit)*, Rowholt Verlag, Berlin, 1921.

Márai első expresszionista írásai a *Der Drache* című lipcsei lapban jelentek meg, közvetlenül az első emigrációja kezdetén.⁶ Ezek közül az egyik – az expresszionista hatás szempontjából – figyelemre méltó írása az *Innen és túl* címet viseli.⁷ Márai korai írásainak jelentős része publicisztika, de legalábbis a publicisztika és a szépirodalom határterületén van. Ez a rövid alkotás – bár a riport bizonyos műfaji sajátosságait kétségtelenül hordozza – elsősorban szépirodalom, melyben központi szerepe van a narrátornak, aki ebben az esetben maga is szereplője, sőt főszereplője a történetének. Ebben a szövegben a narráció – majdnem megszakítás nélkül – egyes szám első személyű. A szépprózai szövegekben, így ebben is, a szereplők dialógusait is narrátori közlésnek tekintjük, és nem úgy értelmezzük, mintha a narrátor megszakítaná a közléseit és valamelyik szereplő „átvállalná” ezt a szerepét.

Az *Innen és túl* narrációjához újabb szemantikai réteget képezve nagyon heves érzelmek, indulatok kapcsolódnak, amelyek folyamatos feszültséget indukálnak, s ezt az írás szerkesztettségének sajátosságai tovább fokozzák.⁸

A szerkesztettségét tekintve ez az írás az expresszionizmus formanyelvének jól felismerhető sajátosságainak tárháza. A mondatok többsége grammatikailag egyszerű, sok esetben hiányos mondat.

„Persze ital nélkül...

Nem a homártól.”⁹

Márai feszültségteremtő stilisztikai eszközként alkalmazza az új bekezdéseket is, amelyek uralják a szöveget.

„A Volkshausban eszem.

A Volkshaus egy nagy épület a Zeiter Straßén.

A lipcseiek bizonyára jobban ismerik, mint én.

De én ott eszem.”¹⁰

Nem csak ezt az expresszionista alkotását építi fel Márai ily módon. A *Matrjoska* című, amelyet rövid idővel az *Innen és túl* előtt publikált, hasonló szövegszerkesztési elveket mutat:

„Ott, Lipcsében, pl.

A Burgstraßen.

Egy kapu latt.

A Tüünger Hoffal átellenben.”¹¹

Már korai, expresszionista prózai íásaiban is szembetűnő, hogy kitűnő megfigyelő, a legapróbb részletességgel ír le mindent, amit a téma szempontjából fontosnak gondol. Ez a precíz megfigyelés a későbbi Márai-publicisztikának és a szépíró Márainak is nélkülözhetetlen sajátja.

⁶ Márai németül elsősorban a *Der Drache* című lipcsei hetilapban és a *Kassai Napló*ban közölt expresszionista írásokat. Igaz, a felvidéki lapban – az ott megjelent írásaihoz képest – elenyésző mennyiségben.

⁷ Márai Sándor: *Kitépelt noteszlapok* (szerk.: Kakuszi B. Péter), Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2005. 34–35.

⁸ Maár Judit: *A drámai és elbeszélő szöveg szemantikai vizsgálata*, Modern Filológiai Füzetek 53., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995.

⁹ Márai Sándor: *Kitépelt noteszlapok* (szerk.: Kakuszi B. Péter), Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2005. 34. (későbbiekben: KN).

¹⁰ uo.

¹¹ uo. 32. o.

„De ne gondoljon semmi különlegesre. Mind egyszerű, kicsi, közönséges alma, ahogyan az Isten éppen megteremtette, finom tiroli csemegealma, jonatánalma. Ezenkívül van a ládán még egy edény is, melyben 6–8 szózt hering úszkál. És a szózt hering mögött ül Matrijoska, mint már említettem.”¹²

Mint ismert, az expresszionizmus ignorálta a hagyományos műfajokat, így értelemszerűen a műfaji határok betartására sem törekedett. A német expresszionistáknál (is) megfigyelhető, hogy versekben szép számmal vannak prózai elemek, és szépprózai művek gyakran bővelkednek lírai vallomások személyességre utaló sajátságokban.¹³ Márai sem tiszteli a műfaji határokat, ebben az elbeszélésében is vannak önreflexiók, de a mű mégis a publicisztikai hitelességre különös hangsúlyt fektető igényét mutatja.

A szövegben a két különböző helyszín légköre között meglévő opposíció, a népkonyha vonzó és az Astoria taszító világa, feloldhatatlan, amit a narrátori közlés szerkesztettségében is megmutatkozó zaklatottság megerősít. A narráció egyik címzettje ebben az esetben egyrészt a történeten belüli, a szöveg egyik részletében a narrátor által megszólított rendőrbiztos. Másrészt a narráció megszólítottja a történeten kívüli, de nem a szövegben kívüli befogadó, akivel a mindenkori olvasó ebben az esetben is azonosíthatja magát. A szöveg didaktikus jellege, amely a befogadó szociális érzékenységén alapuló érzelmeire akar hatni, folyamatosan jelen van. A szövegnek a problémafelvetés értelmetlenségét közlő lezárása – mintha a szerző maga sem hinne a problémafelvetés célravezetőségében: indulatosan elfordul a problémától lezárva a jóformán még meg sem kezdett diszkussziót – éppen ennek ellenkezőjét provokálja: a felvetett probléma továbbgondolását.

A szöveg narrátori közlésében szereplő pontos adatok (pl. a pontosan felsorolt árak) – amelyek természetszerűleg a fikció részei – azt az illúziót keltik, hogy a fikció az irodalmi szövegben kívüli „tények világához” közelít. Lényegében ez – látszólag – a publicisztika objektivitásra törekvő műfajaihoz közelíti a szöveget. Márai igen gyakran él ezzel az eszközzel, azt az illúziót keltve, mintha alkotása nemcsak szépirodalom lenne, hanem publicisztika is egyben.

Mivel expresszionista írásaiban a narrátori indulat rendszerint összekapcsolódik a szociális érzékenységgel, meghatározza az olvasott szöveg dekódolásának hangulati lehetőségeit. A *Matrijoska* esetében a következőképpen zárja a szöveget:

„Gondolkodjon csak el ezen. Vagy inkább ne is. Mit bánom én.”¹⁴

Meglepően hasonló a zárása az *Innen és túl* című írásnak:

„Ha belegondolunk...

Na, hagyjuk...”¹⁵

A szöveg utolsó mondatai befejezetlenséget sugallnak, s ezzel egyben kitüntetetten a szöveg értelmezésére, a rögzített „tényekből” következő megállapítások, következtetések levonására – de egyszerűsített azok kétséges értelmére – hívják fel a figyelmet.

Németországi emigrációja elején Márai az újságírói szakma „fortélyait” tanulta, lassan formálódott, alakult, és tekintélyes újságíró vált belőle. A szakmai érlelődéséről így ír: „Az újságírás vonzott, de azt hiszem, egyetlen szerkesztőségben sem tudtak volna használni. Az újságírást úgy képzeltem el, hogy az ember jár a világban, számon tart valamit, ami olyan laza, értelmetlen és szétfolyó, mint a napi hírek, mint az élet...”¹⁶

¹² uo. 33.

¹³ Pomogáts Béla: *Változatok az avantgárdra*, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2000. 139.

¹⁴ KN. 34.

¹⁵ KN. 35.

¹⁶ Márai Sándor: *Egy polgár vallomásai*, Helikon Kiadó, Budapest, 1999. 213. o.

„S egy napon felébredtem és észrevettem, hogy a frankfurti év megmunkált bennem valamit.”¹⁷ A szakmai ismeretek elsajátítása és az értékvilágának a formálódása együttesen alakították figyelemre méltó újságíró-íróvá. „Egy napon megtanultam, mi az írott szó felelőssége...”¹⁸

A fiatal Márai publicisztikájának feltárása folyamatban van. Ebben a nehézséget elsősorban az jelenti, hogy fiatalkori írásainak nagy részét nem vette fel a repertóriumába. Bár a későbbiekben megjelent, újságcikkeket tartalmazó gyűjteményei azt igazolják, hogy évekkal később ezek közül az írások közül jónéhányat megjelenésre méltónak és aktuálisnak tartott, de ezek a korai írások kis töredékét alkotják és – sem mennyiségi, sem minőségi értelemben – nem reprezentáló értékűek.

Míg életrajzi ihletésű regényéről – az *Egy polgár vallomásairól* – elmondható, hogy fiatalságára visszatekintve évekkal később egy általa meghatározott szempontú imázs kialakítása döntő szerepet játszott a mű megírásában, fiatalkori írásokról éppen az ellenkezője állítható: itt még nincs szerepe ilyen értelemben a tudatos megkomponáltságnak, kevésbé fedezhető fel imázs-formáló szándék.

A kíváncsi, fiatal újságíró természetes érdeklődésével és a nélkülözhetetlen, részletekre kiterjedő megfigyelőképességgel fordul a látókörébe kerülő helyzetek, lehetséges témák felé, amelyeket több-kevesebb sikerrel feldolgoz: szépirodalmi, publicisztikai vagy éppen a műfajok határterületén mozgó alkotásban.

A klasszikus modernség jegyében írja szinte gyerekként első prózai alkotásait még Magyarországon, amelyeket elsősorban kevésbé neves újságok közölnek. Ugyanakkor, ha csak egy rövid időre is, de elutasítja azokat az értékeket, amelyek őt – már csak neveltetése folytán is – a konzervatív-liberális gondolkörhöz kötötték. Az elutasítás első szakaszában az individuum helyébe a tömeg szerepét felértékelő szocialista-kommunista ideológia vonzásába került, majd Németországban – néhány évig – az anarchizmus és az avantgárd befolyása alá. Ahogyan a rendszeralkotó filozófiák sem adhattak már adekvát vagy adekvátnak tűnő válaszokat lét- és ismeretelméleti kérdésekre, és az antropológiai problémákat a fókuszba állító életfilozófiáknak immáron az egyén egészként történő értelmezéséről is le kellett mondani, a klasszikus modernség individuumszemlélete szintén tarthatatlanná vált. Márai értékválsága nemcsak a természetes ifjúkori lázadásból fakad, hanem abból a krízisből is, amelyet a klasszikus modernségnek abból a tapasztalatából eredeztethetünk, amit az egész elvesztése jelent. Márai az új tendenciák megjelenésekor először nem ahhoz, az individualitást karteziánus alapjaiban megerősítő, újrafogalmazó irányzathoz csatlakozott, amely elutasította az individuum visszavonhatatlan felbomlását, és újragondolt értékfogalmakat rendelt az individualizmushoz, hanem ahhoz az anarchista-avantgárdista gondolkörhöz, amely lényegében az európai kultúrában gyökerező individualitás ignorálása. Ez pedig lényegében az individualitás tagadása, ritkább esetben a „szétesett” én az európai kultúrából kiragadott „felépítésének” sokszor romantikus-idealizmus kísérlete.¹⁹ A polgári-liberális értékvilág tagadása azonban sem időben nem volt jelentékeny tartamú Márainál, sem ezalatt a néhány év alatt létrehozott műveinek a jelentősége nem mérhető azokéhoz, amelyek életének későbbi szakaszában írt.

A polgári-liberális szemlélethez való közeledése – melyben nagy szerepük volt a németországi és franciaországi emigráció során akkor meghatározó jelentőségű műveknek – egybeesett a Nyugat-Európában egyre nagyobb szerepet játszó *Neue Sachlichkeit*

¹⁷ uo. 238. o.

¹⁸ uo. 230. o.

¹⁹ Kulcsár Szabó Ernő: *Klasszikus modernség – karteziánus értéktávtalban*, in: Kulcsár Szabó Ernő: *Beszédmód és horizont*, Argumentum, Budapest, 1996. 211–218.

térhódításával, amely igen radikálisan átalakította az újságírói formanyelvet, s ez az expresszionista stílus háttérbe szorulásával járt. Az expresszionizmusból való fokozatos kiábrándulás – sőt jelentőségének alulértékelése, és ezzel együtt a polgári értékek melletti elköteleződés – Márai figyelmét (írásai tanúsága alapján) a polgári társadalmak aktuális problémái felé terelik. Megjelennek a szépirodalmi, publicisztikai és a műfaji határterületeken mozgó írásaiban is azok a motívumok vagy témák, amelyek egyrészt hosszú ideje a szépirodalom visszatérő elemei, de a publicisztika szépirodalmi sajátossággal rendelkező műfajainak is visszatérő motívumai vagy kérdései. A szemléletváltás egyik példája egy másik – az *Innen és túl* alkotása után alig néhány évvel később született – írása, amelynek a *Tévedés* címet adta. Ez egészen más témát helyez vizsgálódásának fókuszába, mint az *Innen és túl*: egy gyilkosság problémájával foglalkozik, de ami ennél lényegesen figyelemreméltóbb, a sajtó felelősségének a tükrében. Az írott szó felelőssége, mint erre az *Egy polgár vallomásai* című önéletrajzi ihletésű munkájában többször is utal, félelemmel töltötte el Márai Sándort.

Ez az írás sajátos nyomozás, amelyben egy gyilkosság felelőst keresi. A ténszerűség követelményeinek megfelelően az írás – terjedelmét tekintve – jelentős részében szinte jegyzőkönyvszerű: ismerteti a tett körülményeit, okait, a helyszínt. Ez a ténszerűség egyszerre elégíti ki az olvasói kíváncsiságot és az újságíró elfogulatlan és pontos tudósítására való igényt.

Itt már nyoma sincs korábbi írásaira jellemző expresszionista szerkesztési és stilisztikai sajátosságoknak: a rövid, gyakran hiányos mondatoknak, az egymást követő, a szöveget uraló, állandó új bekezdéseknek.

„Mozgalmas, nacionalista színezetű temetés délben a St. Philippe du Roule templom előtt; az »Action Française« pénzárását temetik, akit egy bolond nő, Maria Bonesson gyilkolt meg.”²⁰

Az írás témája tehát egy gyilkosság, mégpedig politikai gyilkosság, amelynek az a momentum ad mehökkentő egyediséget, hogy az elkövető jelentkezik a rendőrségen, és bocsánatot kér a tévedéséért.

A rövid írás első részében a tárgyilagosság igénye szerinti precizitással és távolságtartással írja le a gyilkosságot és az azt követő tényeket, amelyek semmivel sem mutatnak túl az eseménynek egyediségén.

Az írás riportszerűsége azonban megszűnik a következő mondatlall: „Az ember a fejét fogja.”²¹ Az új ténszerűség szabályainak követése és a riportszerűség a háttérbe szorul, sőt a szöveg bizonyos részeiben eltűnik, viszont helyet kap az objektivitásra való törekvést meggátoló érzelmektől egyáltalában nem mentes szerzői megnyilatkozás.

A szövegben, a megközelítését illetően, tehát „Az ember a fejét fogja.” megállapítás jelenti a fordulópontot, hiszen az újságíró egyrészt az objektivitásra való törekvést teljességgel feladja, immáron direkt módon reflektál az eseményekre, másrészt az egyediségen túllépve, a történetben megmutatkozó abszurditást általános, egész Európát érintő problémaként kezeli.

A ténszerűség fontosságának tehát határai vannak, és esetegyediségén túlmutat az irracionális tett igazi felelőseinek megnevezése. Ez a Márai-írás – legalábbis a hagyományos műfaji kereteket alapul véve – megmarad a publicisztika keretei között. A szöveg – ebben az értelemben – nem tekinthető szépirodalmi alkotásnak, fikciónak, sem pedig a szépirodalom és a publicisztika határterületén lévő írásnak. A politikai okokból elkövetett

²⁰ Márai Sándor: *Tévedés*, in: *Kitépett noteszlapok* (szerk.: Kakuszi B. Péter), Lazi Kiadó, Szeged, 2005. 118. o.

²¹ uo.

gyilkosság – amelyről kiderül, hogy tévedés, két személy összekeverésén alapul – sem tekinthető tehát szépirodalmi gyilkosságmotívumnak.

Fiatalkori írásait Márai későbbi szépirodalmi műveinek előtanulmányaként értékelhetjük, nincs ez másként ezzel az írással sem. Márainál a szépirodalmi alkotásaiban jóval később is jelen lesz a gyilkosság vagy a gyilkossági kísérlet motívuma. Az előtanulmányok és a későbbi alkotások között a tudatos kapcsolatjelleg nem feltételezhető.

A tényyszerűsége való törekvéstől, a tényállás ismertetésétől elszakadva a szerzői szubjektivizmus az esemény abszurditását a gúny gazdag eszköztárával támadja. Abszurddá azáltal válik a történet, hogy a politikai indíttatású gyilkosságért a tévedése miatt – az ismert politikus, Maurras helyett egy rá hasonlító hivatalnokot ölt meg – a rendőrségen bocsánatot kérő takarítónő tetteire és viselkedésére mint magától értetődő jelensége reagál a környezet. „Nemrég mikor a bulgáriai eseményeken felháborodtam, csodálkozva mondta egy francia újságíró: »Nem értem, miért izgatja fel magát. Hosszabb ideje élttem ott lent, és biztosíthatom Önt, hogy ezek az eszközök – a pokolgép, a bitó, a tör és a revolver – a háború vége óta ott a politikai agitáció normális és szokásos formái közé tartoznak...« Ha Maurrast találta volna el..., akkor rendben lenne a dolog. A hiba, úgy tűnik, még most sem visszavonhatatlan, egyszerűen figyelmetlenségről van szó, amelyet egy másik alkalommal egy másik takarítónő jóvátehet.”²²

Márai ez alkalommal is – mint több korábbi írásában – a sajtó felelősségét emeli ki. A *Tévedés* című írásban az indulatokat gerjesztő sajtó felelősségét látja az egyén tragédiáján túlmutató eseményben, amely a társadalmi konfliktusok individuumhoz méltatlan megoldását sugallja. Márai a nő elmezavarára utalva írja: „Bolond(nak) nem bolondabb mint a többi, mint maga Daubet és az egész francia jobboldali sajtó... A golyó elvetheti a célt, de a légkör, amely a fegyvert a gyilkosok kezébe nyomja, nem.”²³

Az írás nem tekinthető pszichológiai analízisnek, noha az esemény abnormitása miatt kínálkozik annak lehetősége, hogy akár a gyilkos nő tetteinek pszichés hátterét, vagy még inkább a sajtó embereket, népcsoportokat befolyásoló eszköztárának és hatékonyságának pszichológiai hátterét vizsgáljuk. Márai ebben az írásában – mint oly sokban az elkövetkező hónapokban és években – már a polgári értékvilág kitüntetetten fontos „elemének”, az individuumnak veszélyeztetettségét érzékeli, az individuum leépülésétől, a befolyásolható tömegemberré válásától tart. Ebben a folyamatban a tényfeltárással és indulatoktól sem mentes határozott kijelentéseivel felelősökre mutat. A veszélyben lévő individualitás értékeinek újragondolása, a polgárlétnek karteziánus alapokon történő újraértelmezése Márai számára folyamatos „életprogram”. Ez az, amiről nem hajlandó lemondani sem a két világháború közötti magyar szellemi élet „aktív résztvevőjeként”, sem a második világháborút követő három évben, a nyílt kommunista rémuralom előkészítésének időszakában és a második emigrációja idején sem.

Az eddigi korai Márai-írók részleges feltárása – annak ellenére, hogy az ezekből még átfogó következtetéseket nem tudunk levonni – azt jelzi, hogy Márai a szépirodalom és a publicisztika határán születő írásai, sőt publicisztikái is szép számmal foglalkoznak olyan kérdéskörökkel, megjelennek bennük olyan elemek, amelyek évekkel vagy évtizedekkel később ismételten vagy kisebb változtatással motívumként kapnak funkciót valamely szépirodalmi alkotásában.

²² uo. 118–119. o.

²³ uo. 118. o.

Fried István

Kultúrák közvetítés, hungarológia, bohemisztika

A lipcsei történeti intézet, amely Kelet-Közép-Európa története, kulturális kutatását jelölte meg létezése indokául és céljául, 2004 októberének végén a régió értelmezésének, jellegzetességei leírásának, leírhatóságának, a leírási kísérletek módszertanának tapasztalatcseréjére hívta össze a térség néhány német, lengyel, szlovák, magyar, svájci, amerikai „szakértőjét”, az irodalom- és a művészettörténet, a történelem és a régészet esettanulmányainak tanulságait elméletileg is körvonalazandó. Az Európa három történeti régiójáról érkekező Szűcs Jenő tézisei sokszorosan hangzottak vissza, miközben az előadók részint a lengyel Oskar Halecki munkásságát méltatták (az orosz és a német birodalmak és kultúrák között létező jelenségek „ügyében”), részint felelevenítették azoknak az elődöknek az emlékét, akik íróként, tudósként a régió kultúráit, a regionális kultúrák átérzéséből, egymáshoz közelítéséből fakadó (vagy fakasztható) regionális tudatot igyekeztek „emberközel”-be hozni. Ezt követőleg 2005 novemberében Budapesten két olyan személyiség életműve iránti érdeklődésről tanúskodó értekezet megrendezésére került sor, akik bizvást szerepelhettek volna a régiókutatás alapozói, népszerűsítői, művelői között, nevezetesen a prágai egyetemi tanár Rákos Péter és a budapesti egyetemi tanár Dobossy Lászlóé. Prága, a magyar és a cseh irodalom az a három „hívószó”, amelynek egymásra hallása, amelynek egymásba hallgatása lehetővé teszi, hogy a tudós tanár-kutatók életművét tágabb szöveggörnyezetben helyezhessük el, nevezetesen a cseh–magyar kulturális/irodalmi közelítések „area”-jában. A lipcsei értekezet tudatosította Rákos Péter és Dobossy László nem egy gondolatának időszerűségét, a hungarológia és a bohemisztika közös művelésének célszerűségét. Ennek jegyében adom közre dolgozataimat, mint amelyek emlékezesek jeles tudósokra és diszciplinájuk méltatása...

Dobossy László és a cseh–magyar kapcsolattörténeti kutatás

Jóllehet Dobossy László mint az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Szláv Filológiai Tanszékének tanára vonult be a magyar tudomány- és egyetemtörténetbe, és nevének említésekor leginkább cseh és cseh–magyar tárgyú dolgozatai idéződnek föl, Dobossy pályaképén töprengve azonban kitetszik, semmiképpen sem volt „kijelölve” arra, hogy cseh irodalmat tanítson több évtizeden keresztül egy olyan tanszéken, amelyen „hivatásos” szlavisták hosszú sora működött, és éppen a cseh nyelvnek és irodalomnak jutott talán mellékes szerep a korábbiakban. Dobossy cseh nyelvi tudását minden bizonnyal Prágában, egyetemi éve alatt tökéletesítette, mikor is abban a szerencsében részesülhetett, hogy F. X. Šalda előadásait hallgathatta. Jóllehet, Dobossy romanista

volt „alap”-képzettségét tekintve, és korán Párizsra vetette vigyázó szemeit, már Prágába is a kisebbségi sors és a kisebbségi önszerveződés tapasztalatával érkezett. Egyben azzal az illúzióval is, hogy egy demokratizálódó Európa majd képes lesz megoldani a nemzeti kisebbségeknek még a polgári Csehszlovákiában is megoldatlanul maradt problémáit. S bár az érsekújvári középiskolában Krammer Jenő nem csupán a francia grammatikára oktatta diákjait, hanem közvetíteni igyekezett Romain Rolland humanista ábrándját az európai kiegyenlítődéstről, Dobossy László és szlovákiai magyar sorstársai nemcsak vagy nem elsősorban az első világháborút követő békét elvesztő európai polgári demokráciáktól, hanem a baloldali, illetőleg jó néhányan a szélsőbaloldali eszmék valóra váltásától remélték az igazságos társadalom jövetelét; gyorsan hozzáteszem, számos cseh, francia és más európai értelmiségivel osztozva ebben a hitben. Dobossynak életre szóló élménye volt az a különbség, amely a szlovákiai magyar társadalom és a prágai városi világ között feszült; a cseh szellemi élet két háború közti demokratizmusa megragadta, mégis csak kanyargók után lett bohemistává. Még kandidátusi értekezését is Romain Rolland-ról írta, és francia irodalmi stúdiumai később sem szakadtak meg. Annyit kiegészítésül el kell mondanom, hogy éppen a Čapek-fivérek irodalmi antológiája, majd a poetizmus fordította el erőteljesen a cseh érdeklődést a német (nyelvű) irodalomtól a franciák irányába, kiváltképpen a francia modernség, avantgárd jelentőségét hangsúlyozva.

Dobossy László úgy került vissza a második világháború után a magyar tudományos életbe, illetőleg úgy lett részesévé a cseh bohemisztikának, hogy eladdig viszonylag kevés számú cseh tárgyú értekezést mondhatott a magáénak, valójában el kellett olvasnia vagy újra kellett olvasnia a cseh irodalom évszázadait. A magyar bohemisztika tekintélyes múlttal rendelkezett; hogy ne menjünk nagyon vissza a múltba, Toldy Ferenc prágai útjáról és ez útról készült beszámolóról szólhatnók, Riedl Szendéről, majd ugorva az időben: Sárkány Oszkár munkásságáról. Sárkány Oszkár abban az *Apollóban* publikált alapkutatásokat tartalmazó írásokat, amely részint a közép-európai humanizmusnak volt elkötelezve, és amelyben a magyarral szomszédos kultúrák ifjú magyar szakértői publikáltak, Hadrovics László a déli szláv, Sziklay László a szlovák, Gáldi László a román irodalom egyes jelenségeit, műveit, korszakait mutatta be, megvetvén a később igen sikeres magyar közép-európai komparatiztika alapjait. Dobossy más orgánumokhoz kapcsolódott (a *Nyugat* és a *Korunk* közölte írásait), s a *Sarló* révén 1930 körül ugyanazok között a fiatalok között lelhetjük, akik a közép-európai egymásra utaltság jegyében igyekeztek munkálkodni, Romanisztikai tervei azonban csak részben voltak összhangban (a bohemisztikával). Sárkány Oszkár halála után a bohemisztika Magyarországon lényegében gazdátlanul maradt, és Dobossyra hárult a feladat, hogy a Szláv Filológiai Tanszéken ezt a hiányt betöltse. Méghozzá tudományos szempontból kedvezőtlen időben: az 1950-es esztendőkre kötelezően előírt irodalomtudományos diszciplína nem hagyott teret sem a komparatiztikának (az áttörés 1962 körül történik), sem a cseh irodalom differenciáltabb kutatásainak. Ami Dobossy munkáit illeti, a Čapekról és a Hašekről szóló kismonográfia hézagpótlónak mondható (ilyen lesz a maga nemében jól használható szöveggyűjtemény, *A régi cseh irodalom kistükre* is), de a műfaj sem engedte meg az alaposabb elemzést, a körületekintő érvelést, inkább ötletek villannak föl, néhány jó adat, amelyre a későbbiekben építeni lehet. Dobossy pályája aztán olyképpen alakult, hogy a „hašekológia” munkása lett, magyar nyelvű kötete (*Hašek világa*), magyar és idegen nyelvű tanulmányai bekapcsolódtak a nemzetközi kutatásba, s a magyar vonatkozások feltárásával sikeresen egészítették ki még a cseh kutatást is. A cseh–magyar stúdiumok terén Sárkány Oszkár kezdeményei folytatásra vártak; s nemcsak azért, mert Sárkány mindenekelőtt a reformkorban, a „nemzeti ébredés” romantikus periódusában kereste és találta csehek és a magyarok egymás felé vezető nyomait; Richard Pražák meggyőzően fogja igazolni, hogy a felvilágosodás cseh–magyar kapcsolattörténete legalább oly mértékben lényeges a két kultúra historikumában. Sárkány

– minthogy alapkutatást kellett végeznie – jórészt megmaradt a kontaktológiánál, legföljebb az imagológiának művelését vállalta például a cseh „Janus-arcról” elmélkedve, Dobossynak azonban már reagálnia kellett a felélenkülő összehasonlító irodalomtudományi kutatásokra. Hogy mást ne mondjak, Sziklay László idevágó tevékenységére, továbbá mindarra, ami a tudománytörténetben az 1960-as esztendőkhöz lezajlott. S bár a cseh–szlovák–magyar kapcsolattörténeti kötetben Dobossy csupán egy vázlatot publikált a XX. századi kontaktusok köréből, ez már jelezte munkásságának irányát, amelyet részint a tipológiai analógiák feltárásával lehetne jellemezni, részint a cseh és a magyar kultúra egymáshoz közelítésével. A Cseh Tanszék mindenesetre Dobossy László vezetésével megszilárdult az ELTE-n, és Dobossy tanárként gondoskodott arról, hogy tudományos utánpótlás érkezzék a magyar szlavisztikába. S bár legnevesebb tanítványai nem követték Dobossy kutatásainak irányát, s ez lehet akár a tanári személyiség dicsérete, Heé Veronika Čapek narratológiájának elemzésével mégis a Dobossy szorgalmazta magyar Čapek-ismeretet gazdagította. Dobossy cseh–magyar kutatásai szerencsés módon széttartóak, hiszen több évszázadot fognak át, egy cseh népkönyv magyar utóéletével kezdődően a magyar Comenius-fordításon át a századfordulós cseh–magyar összehasonlításokig, előtérbe helyezvén a cseh hozzájárulást a magyar kulturális gondolkodáshoz, illetőleg a magyar tényező olykor igen szórványos, mégsem elhanyagolható jelenlétét a cseh művelődésben. Ugyanakkor a cseh–magyar párhuzamokról megjelölt tanulmányok visszafogott módon jelzik a két irodalom közösen szemlélhető, hasonlóként feltűnő vonásait; mindehhez kiegészítésül történeti és művelődéstörténeti vonatkozások emlegetése csatlakozik. Mintegy előlegezvé a mai törekvéseket, amelyeket az jellemez, hogy a szorosabb értelemben vett irodalomtörténetet és komparatizistikát a művelődéstörténet, sőt a kulturológia irányába igyekeznek kinyitni. Talán ennél lényegesebb az a magatartás, amely már az 1930-as esztendőkhöz jellemezte a magyar szlavisztika, Közép-Európa-kutatás legjelentősebb személyiségeit. Ezt korábban részben az illúzióval minősítettem; a kulturális közeledés kiegyenlítő „hatalmának” tételezésével, összefüggésben azzal, hogy a szomszédos országokban e kulturális kiegyenlítőds-közeledés hozzásegíthet a kisebbségi kérdés méltányosabb rendezéséhez. S ha e feltételezés ábrándnak bizonyult is, ragaszkodás Bartók és mások (Ady és József Attila) sokat idézett/értelmezett mondataihoz, eszméihez, mindenképpen alakította a kultúráközvetítővé váló személyiséget. A másik fontos szempont lehetne az úgynevezett kisebb, kevésbé ismert irodalmak szervezesebb beillesztésének kísérlete az európai irodalmak és/vagy a világirodalom „rendszerébe”. Végezetül említem meg Dobossy törekvését, hogy bevezesse a „közép-európai ember” képzetét(?), fogalmát(?), ideáját(?). Annak erősítéséül, hogy az ifjúkori tervek megvalósulatlansága korántsem cáfolja sem az irodalmi Közép-Európát, sem a „közép-európaiság”-nak mint szemléletnek és magatartásnak jelentőségét az irodalomköziségi folyamatában.

Dobossy „közép-európaisága” szervesen következik önmeghatározási kereséseiből, beszédes című kötete: „Két haza között” érzékelteti, pályáján korán tudatosul részint a többség-kisebbség sokszorosán megterhelt kapcsolatlehetőségeinek „kibeszélési” szándéka, részint a történelmi váltások okozta trauma önterápiás „lereagálás”-ának próbája.

Amit a „két-haza-közötti” létezés tanulságának vél, összecseng a kisebbségi lét elfogadását célzó elméleti fölvetéssel, a Gáll Ernőtől elméletileg körülírt „sajátosság méltóságával”. Ez az erkölcsi „felülemelkedés” lenne hivatott arra, hogy megfelelő ellensúlya legyen a XX. századi (kisebbségi) személyiség sérelmeinek, ne engedje a mártírpózbba merevedést, ugyanakkor leplezze azt az „akartság”-ot, amelynek hamar kitetszenek utópisztikus vonásai. Ez utóbbiaktól Dobossy sem mentes, mikor a maga közöttiségéről a következőképpen emlékezik meg:

„Két haza közt élni, a többségi nép közegében kisebbségének (vagy – miként Franciaországban voltam – idegennek) lenni s vállalni és felmutatni a másodrendű létből

fakadó szellemi és erkölcsi többletet, oly feladat, amelyet – már csak a próbatétel örömeért is – érdemes végigcsinálni”.

Ma már persze megkérdőjeleződik, hogy a kisebbségi „ahogy lehet”, valamint „nem lehet” ellenében ez a nemes magatartás miképpen kaphat méltatást (például a többségi nép írástudóitól); mint ahogy a többnyelvűséget teljes joggal dicsérő Dobossy jó szándékát és kiegyenlítő törekvését sem lehet kétségbe vonni. Ám az azért mindenképpen megjegyzendő, hogy a többnyelvűséget a kisebbségi gondolkodás szokta méltatni, a többség képviselői az államnyelv minél tökéletesebb tudását igénylik a kisebbségeiktől, s megfedkezni látszanak arról, hogy a többnyelvűség, a többkulturáltság spontán nem fakadhat állami-politikai kényszerűségből; nem csupán a kisebbségének kellene önmagát *polifon én*-né nevelnie.

Dobossy idevonatkozatható írásainak továbbgondolhatóságát a magam részéről inkább a regionális szemlélet népszerűsítésének vállalásában látom. Ama közép-európai, kelet-közép-európai komparatistikai elmélet és gyakorlat próbájának, amely Sziklay László és Hadrovics László tanulmányaiban szintén jelentkezik; egyben olyan irodalomközi együttes megalapozására tett kísérletnek, amelynek elméletét Dionýz Ďurišin és munkatársai igyekeztek kidolgozni. Rákos Péter Dobossynak több tanulmánykötetét ismertette, értékelte, *A közép-európai ember* című könyvet azért vélte fontosnak, mert a Comeniusról szóló tanulmányból az alábbi hármas feladatvállalást olvasta ki: „az irodalom tanulsága általában”, „a cseh irodalom sajátos tanulsága”, „a cseh irodalomhoz való viszonyulásunk tanulságai”. Rákos Péter pontosan jelölte meg a „tanulság” kiemelésével, hogy Dobossy tanulmányain átüt az értekező ritkán szenvtelen hangja, tanárként sosem felejt el, hogy kanyargós életének nemcsak olvasás-tapasztalatait beépítse értekezéseibe, találkozásait, „mozgalmár”-tevékenységét nem átesztétizálva, mégis a kultúra folyamatában láttatva szemléltesse, miképpen létesül az a magatartás, amely a negatív tapasztalatok ellenében is vállalta a kultúrák közvetítést, ha úgy tetszik, a kelet-közép-európai komparatistikát. Beszédese Dobossy megjegyzése, miszerint „akaratlanul találkozott a történelemmel e nemzedék”; amit talán úgy fordíthatnánk le, hogy az életpálya az ifjú életterv ellenében jött létre, az ifjúkori illúziók szétfoslása sem gátolta más illúziók megépülését. S bár Dobossy tanulmánykötetei, kritikái egy realisabb nemzet/nép/kultúrafelfogást céloznak meg, aligha mehetünk el szó nélkül amellett, hogy „A nemzettudatot torzító mítoszok”-ról (ilyen címmel!) majd 1993-ban közöl tanulmányt (az *Info-társadalomtudományban*), korábban inkább az érintkezésre, a pozitív példákra, a párhuzamosságokra igyekezett ügyelni. Korántsem érvényteleníti Dobossy kapcsolattörténeti köteteinek adatait és gondolatmenetét, ám a negatívumként számon tartott jelenségek elemzése némileg módosítja a „keressétek, ami összeköt” mondással igazolni vélt, kissé egyoldalú elgondolásokat. Dobossy éppen a változásoktól remélte közép-európaisága igazolását, mindannak „realizmus”-ba átcsapását, amit ifjúkorában a *Sarló* mozgalmi munkája során megvalósítandónak hitt. Egyben módosítható lett a pálya, amely ugyan cseh–magyar komparatistikai szempontból megoldandó feladatok számottevő mennyiségét alapozta meg, jelölte ki további, részletesebb kutatás céljából, de amely kényszerűen illúziókat is táplált: önlegendásító mozzanatok a *Sarló* résztvevőinek visszaemlékezéseiből sem hiányoznak. Talán az is kitetszhetett, hogy a kultúrák közvetítés üdvtörténetként felfogása igazságtalan szóval önáltatás, a gyakorlat felől tekintve összetettebb kritikai vállalkozás, mint az az újabb elméleti kutatások nyomán is elgondolható. Ugyanis korántsem csupán egy értekezői jószándék teszi hozzáférhetővé egymás számára a kultúrákat, noha elismerendő, hogy az intézményes keretek létrehozása elősegíti az írástudók dialógusát. Ami az előbb említett összetettséget illeti, messze nem bizonyos, hogy ez ne igényelné a diszciplína módszerváltását. Pontosabban fogalmazva: a kapcsolattörténetből következő

metodológia feltehetőleg számos ponton nem képes megfelelni a hagyománytörténesek bonyolultabb, önmagukat szüntelenül felülíró folyamatának, amely jobb esetben a dialógus-szituációkhoz vezethet. 1985-ben Dobossy még ilyen címen publikált a cseh Nobel-díjasról, Jaroslav Seifertől: egy modern klasszikus; 1989-ben már Václav Havel portrévázlata fölé ezt írta: egy elkötelezett közép-európai. Akár ilyen apró mozzanatot szemügyre véve is érzékelhetővé válik a nyitás. Ezúttal nem a regionalitás, hanem egy tágabban értett kulturológia irányába. Az az irodalomtörténeti besoroláson, jobb esetben szembesítésen alapuló párhuzamosítás, amely a cseh-magyar viszonylatok feltárását, a problémák (vázlatos) fölvetését szolgálta, szükségszerűen szembetalálta magát az összehasonlító irodalomtudomány önmaga szituáltságára kérdező, a kultúratudományok felől érkező késztetésekre reagáló, újabb kezdeményeivel, a komparatív és/vagy integratív dilemmáival, nem utolsósorban a strukturalizmus utáni korszak irodalmi/tudományos törekvéseivel. Dobossy László életműve lényeges hozzájárulás a magyar irodalomtörténeti szlavisztikához, kiváltképpen a bohemisztikához. Annyi már jelenleg is nagy valószínűséggel állítható, hogy Čapek- és Hašek-kutatásaira bátran építhet (nemcsak a magyar) bohemisztika, s számomra az sem kétséges, hogy esszéiben körvonalazódott az a Közép-Európa-szemlélet, amely e régióban régi, időnként újult erővel jelentkező vitatéma: egyáltalában a regionális tudat, a regionális szemlélet miféle helyhez vagy jelentőséghez juthat ott, ahol többen a régiók Európájában vélik fölfedezni kontinensünk egyik lényegi összetevőjét. A magam részéről elképzelhetőnek tartom, hogy Dobossy Lászlónak a regionális (meg)értés, a többnyelvűség, többkultúráltság tárgykörében előadott emlékezéseit, javaslatait az idevonatkozó kutatás továbbépítse, mindenképpen reagáljon rá mint kezdeményre, különös tekintettel arra, hogy olyankor hangzottak el, jelentek meg nyomtatásban, mikor látszólag teljesen időszerűtlenek voltak.

A bohémista Dobossy László olyan értelemben előnnyel indult pályáján, hogy Prágában végezte egyetemi stúdiumait, de olyan értelemben hátránnyal, hogy nem járta végig a magyar irodalomtörténeti/nyelvészeti filológiai iskolákat, s a magyar szlavisztikai kutatásba később kapcsolódott bele, néhány jelentős, korai nagy vállalkozásból kimaradt. Tudományos pályáját beárnyékolta a kötelezővé tett tudományszemlélet, amelyet a maga részéről írásainak esszészerűségével igyekezett oldani. Elvitathatatlan érdeme az ELTE Szláv Filológiai Tanszékén végzett munka, a cseh irodalom egyetemi oktatása és az ezzel összefüggő magyar bohemisztikai kutatás újraindítása. Ha ma magyar bohemisztikáról beszélhetünk, abban Dobossy László munkájának, kezdeményeinek fontos szerepe van. Egy róla írandó terjedelmes értekezés, egy a pályáját korrajzilag is megvilágító monográfia fényében bizonyára pontosabban tudjuk megítélni: mit végzett, mit kezdett, mi az, ami valóban maradandó. Nála fiatalabb, máshonnan induló kortársként az általa vázolt lehetőségeket látom, értékelem ötleteit, azt ugyanis: úgy tartott távolságot tárgyától, hogy személyes érdekltségét ne fedje homály.

A cseh és a magyar kultúra között

(Töprengések Rákos Péter művei olvastán)

Már az első mondattal bajban vagyok: nem tudom, hogy a tudós-tanári vagy a tanártudósi jelzővel méltassam-e Rákos Péter több évtizedes tevékenységét Prága több évszázados múltra visszatekinthető egyetemén, amelyen a magyar nyelv és kultúra oktatását eufemisztikusan szólva is a megszakíttottság jellemzi; összehangzásban a prágai-cseh hungarológiával, amelyet szintén aligha volna célszerű folyamatossággal minősíteni. Jóllehet sem a kontinuitás, sem a diszkontinuitás (az irodalomban) kevésbé értékes-

tegória, a tudományosságban azonban a szorosabb értelemben vett és nem csupán a mainapság divatos szövegköziségben kimerülő tényező hátrányként jelzi az állandó(?) újrakezdéseket. Hiszen a tudománytörténet teljes joggal tartja számon Riedl Szende „prágai” korszakát, az irodalmi kapcsolatok historikumában Petőfi, Jókai, Madách (és részben Arany) cseh nyelvű utóélete tekintélyes és fontos helyet foglal el, a nyelvészeti érdeklődés sosem felejtette Josef Dobrovský kutatásait, miképpen a cseh–magyar érintkezések szélesebb közép-európai, európai hátterét megvilágító Karel Krejčí hálára kötelezte mindazokat, akik a XIX. század magyar irodalomtörténeteinek visszhangját igyekeztek kihallani a romantikus polifóniából. Mindebből azonban éppen úgy nem kerekedett ki történet (tudniillik a folyamatosságot sugalló módon), miként a királynéudvari és zöldhegyi kéziratok XIX. századi magyar sikertörténetének intenzitása sem vetélkedhetett a magyarral együtt élő, több ízben kölcsönhatások alakzatait produkáló, közép-európai vonásokat felmutató irodalmakból kiolvasható (együttes) szövegeivel. Ezzel visszaértem dilemmámhoz: Rákos Péternek Prága egyetemén kellett egyfelől elfogadtatni a hungarológia oktatásának a cseh művelődésben, a felsőoktatásban szükséges voltát (a magyar irodalom számára nem mindig problémátlan közegben), másfelől kialakítani egy olyan, pedagógiaiilag is „működő”, „működtethető” szempontrendszert, amely részint legitimálja a cseh irodalom magyar, a magyar irodalom cseh olvasatát. Más oldalról megközelítve: a német és francia irányultságú és érdeklődésű cseh irodalomtudat előtt indokolni kellett, hogy a nyilvánvaló és látványos érintkezések rövidebb ideig „ható” mozzanatain túl a magyar irodalom jelenthet valamit a cseheknek, a cseh irodalom pedig a magyaroknak. Ehhez annyit tennék hozzá, hogy a magyar irodalomtörténeti, verstani kutatás sugallhat tanulságokat a cseh tudományos életnek, miként a magyar irodalomelméletben szintén lelhet megfontolni valót a strukturalizmuson edződött cseh olvasó.

Minthogy a Károly Egyetem olyan értelemben pedagógiai intézmény, hogy a bölcsészeket túl vagy elsősorban tanárokat képez, a magyaroktatás egyszerre indult hátránnyal és előnnyel; mivel Csehországban nem voltak és nincsenek magyar nyelvű (közép)iskolák – mint Szlovákiában –, így a hangsúly a bölcsészképzésre tevődött át, viszont arra nemigen lehetett számítani, hogy a beiratkozott hallgatók többsége magyar nyelvi/irodalmi ismerettel rendelkezik, minek következtében a bevezető jellegű kollégiumok és a proszemináriumok jelentősége megnőtt. S bár hasonló problémákkal a francia vagy a német egyetemi hungarológia is találkozhatott, a Rákos Péter vezette tanszék helyzetét bonyolította, hogy részint érkeztek Szlovákiából magyar anyanyelvű diákok, részint a történelmi fordulatok Csehországba, netán Prágába vetettek olyanokat, akiknek gyermekei érdeklődtek a magyar nyelvi oktatás formái iránt. Annyi bizonyos, hogy a Károly Egyetem hungarológiája a rokon vonások mellett kellett, hogy rendelkezzen olyan (oktatási szempontból) alapvetően fontos elemekkel, amelyekből rálátás nyílt a cseh nyelvi/kulturális közegre, de amelyek egyáltalában lehetővé tették a magyaroktatást. Ne siessünk kijelenteni, hogy ez csupán vagy nagyrészt gyakorlati kérdés, a magyarságtudomány történetébe pillantva állítható, hogy legalább oly mértékben: elméleti kérdés. Itt csak mellékesen jegyzem meg, hogy Rákos Péter annak a Németh Lászlónak volt tisztelője, méltatója, aki az 1930-as esztendőkből máig megfontolást érdemlő hungarológiai koncepciót vázolt föl, részint a magyar történelem közép-európai összefüggéseinek kérdéseire utalva, hangsúlyosan a cseh–lengyel–magyar történelem együttes tárgyalására téve javaslatot, részint a *Magyarságtudomány* című folyóiratnak programtanulmányt fogalmazva. Igaz, Németh László hamar kiszorult a folyóiratból, és elgondolásainak realizálására később sem került sor. Ugyanakkor Rákos Péter az oly életművek tágabb összefüggések közé helyezésével kísérletezett, mint Madách Imréé, Fábry Zoltáné, majd a *Nyugat* költőié (a folyóiratot a csehek számára bemutatva), Ottlik Gézáé; az előadásmód oktatási tapasztala-

lataiból eredeztethető, ezzel párhuzamosan a cseh hungarológia oktatásának megszervezését igyekezett elméletileg megalapozni, a hungarológia tartalmára kérdezve általában, a cseh hungarológiáéra különösen. Az újabb viták (amelyek kiéleződése Kulcsár Szabó Ernő problémafölvetéseit követte) azt látszanak igazolni, hogy a magyarságtudomány értelmezésében mind a gyakorlati, mind az elméleti előfeltevések körül nincsen meg az összhang. Számomra kevéssé kétséges, hogy a különféle „nemzeti” (francia, német stb.) kultúrákhoz való viszony csak részben tervezhető meg, kultúrák találkozása csak részben szervezhető meg (de annyiban megtervezendő, megszervezendő), az élő irodalom, az élő kultúra – persze, nem teljesen spontán – alakítja önnön viszonyulásait. Így ugyan megkísérelhetjük mások imagológiai elképzeléseinek irányítását, célszerűnek azonban a dialógushelyzetek létrehozása, elősegítése szokott bizonyulni. Mármint újra első mondatomra visszautalva, ezen a területen sem a tanári, sem a tudósi feladat nem állítható szembe egymással, sőt: nem választható szét, mind a pedagógiai, mind a kutatói magatartás valójában a személyiség hitelességének kérdése. Rákos Péter működésének talán legfontosabb hozadéka, hogy oktatóként a kutató attitűdjét segített elfogadtatni, kutatóként (nemcsak katedrájáról) a pedagógus, a kultúráközvetítő lehetőségét aknáztta ki.

Ide feltétlenül kívánczik egy megjegyzés. Nevezetesen arról, hogy a kultúráközvetítő nem bizonyosan csak „másodfokon” érti-értelmezi a irodalmat, a kultúrát. Kiindulhatnék abból, hogy Gérard Genette (posztmodern?) korszakunk jellegzetes irodalomteremtődési formáját, a palimpszesztusként elgondolt szövegköziséget jellemzi olyképpen, miszerint az nem lenne más, mint irodalom – másodfokon, azaz olyan irodalom, amelybe szövegek szövedéke van rejtve, olyan szövegegyüttes, amelyen más szövegek, korábbi műveik mozaikjai tetszenek át. Továbbgondolva: a kultúráközvetítő akképpen fogja föl az általa leírni, közvetíteni kívánt kultúrát, mint amely megfelelő előkészítést követően utat képes találni a másik kultúrához; a kultúráközvetítő szövegek között áll, két (legalább két) szövegegyüttes, legalább két irodalom, kultúra történeteiben mutatkozik érdekeltnek. Szava oly értelemben dialogikus, amiként Bahtyin fejtegetéseiből kitetszik: „minden olyan szó, amely nem szótárak lapjain szunnyad, hanem valóságosan kiejtve (vagy értelmesen leírva) él, három személy szociális kölcsönhatásának kifejeződése és terméke: a beszélő (a szerző), a hallgató (az olvasó) és azé, akiről (vagy amiről) beszélnek (hős).” Aligha jelentékeny tévedés a bahtyini tézist Rákos Péter szituáltságára ráolvasni, s tennem ezt nem csupán azért, mivel a fejtegetésbe szőtt tényezők valójában hasonlóképpen alkotnak rendszert, hanem mindenekelőtt azért, mert a cseh és a magyar irodalom/kultúra párbeszédbe hozása révén, talán a mindvégig szem előtt tartott kultúráközvetítői tevékenység által olyan értelmező-mű-olvasó kapcsolat jön létre, melynek segítségével a saját és idegen egymásra vonatkoztatása valósulhat meg. Igaz, hogy Rákos Péter tevékenységében a magyar irodalom csehre fordítása, csehországi ismertetése látszik ebből a szempontból dominánsnak, értelmezői és kutatói munkássága azonban a cseh elődök és kortársak tanulmányozásával gazdagult. Feltehetőleg további elemzések szükségesek ahhoz, hogy megbizonyosodjunk afelől, miként szembesítette a magyar és a cseh értelmezői hagyományt Rákos Péter. Tájékozódása imponálón széles körű volt. Akár meglepőnek is minősíthető, hogy a magyar irodalomban Németh László és Márai Sándor érdeklődésének két sarokpontja, elméleti kutatásai Lukács György és Käte Hamburger között „lengenek ki”, a magyar verstan ugyanúgy foglalkoztatja, mint a magyar irodalomtörténet vitás kérdéseinek extrém válaszai, például Katona József és Móricz Zsigmond műveinek különös-egyéni magyarázatához hozzászólva, arról nem is beszélve, hogy Ady életművének statikája és dinamikája olyan Ady-pályaképet ígért, amely nemcsak Rákos Péter nemzedéke Ady-élményét közvetítette, hanem az Ady-lírának a szokványostól eltérő elemzését kínálta föl. S bár Rákos Péter nem riadt vissza a filológiai problémák feltárásától, jó példa

erre Madách műve prágai visszhangjának értékelő bemutatása, inkább olyan esszétípust hozott létre, amely a cseh nagyközönség előtt lényegében ismeretlen magyar szerzőt „életközbe” igyekezett hozni, amellet érvelve, hogy esztétikai értékei miatt érdemes megismernedni egy olyan művel, amelynek megfelelője csak kivételes esetben lelhető föl a magyarral egyébként néhányszor párhuzamosan haladó cseh irodalomban. Itt vethető föl megint az a „hungarológiai” kérdés, miszerint miképpen lehet úgy szólni egy magyar szerzőről, hogy a reménybeli cseh olvasó (cseh diák) ne az ismeretlennek, az idegennek szóló idegenkedéssel fogadja az elhangzottakat. Elegendő-e a magyar irodalomtörténet „eredményei”-nek átültetése a jórészt eltérő jellegű cseh irodalmi/irodalomtörténeti közegbe? Vajon a cseh olvasó a magyarhoz hasonlóan fogja, képes olvasni a magyar regényt, verset? A magyar irodalom cseh elemeinek regisztrálása legfőleg ideiglenesen hidalja át a magyar mű és a cseh olvasó között meredező távolságot, a magyar irodalom „Nyugat”-os korszakának csak erősen távoli párhuzama létezik a cseheknel (a cseh Adyra aligha bukkanhatunk), míg a Švejknek sem rokona, sem kifejezetten ellentettje nem bukkan föl a magyar irodalomban, de a gondolkodásban sem. S ha a Bartók–Janáček–Berg párhuzamról (legalábbis Kundera nyomán) elmélkedhetünk, s ha Čapeket egy magyar értekező cseh Máraiként emlegeti is (erős túlzás!), valójában a cseh és a magyar irodalom/kultúra „rokonulásáról” olyan értelemben, mint szerb–magyar viszonylatban az 1850-es esztendőkből írtak, nem lehet szólni, Németh László sokat emlegetett *Az én cseh utam* esszéje ugyan rokonszenves megnyilatkozás, de hiányaival, félreolvasásaival tanúsítja, hogy még a valódi érdeklődés is mily mértékben párosul az ismerethiánnyal. Rákos Péter működésének pedagógiai és tudományos jelentőségét inkább oly módon vélem megmagyarázhatni, hogy a különféle kulturális környezetekből érkező hallgatóival fölfedeztette a magyar irodalmat és kultúrát, és olyan irodalomtörténeti/történeti kutatásra készítette föl őket, amely számára a magyar tényező beillesztése természetesnek és magától értetődőnek tűnhetett; és amely (végső fokon) a közép-európaiságban jelölte ki a közöset: így a cseh és a magyar párhuzamosságok helyébe részint tipológiai hasonlóságok kerülhettek, részint a közös történelemből fakasztható kulturális tanulságok analógiája (aligha egészen függetlenül Németh László kezdeményeitől).

Ami Rákos Péter prágai helyzetét illeti, abba erősen színező motívumként belejátszik Kassa emlékezete. S ez nem csupán a kora ifjúságra visszarávedés, hanem mindenekelőtt a Márai-olvasmányok hatása. Márai Sándor középiskolásként hagyta el szülővárosát, hogy oda csak rövidebb időre, látogatóba, „őráratra” térjen vissza. Mindennek ellenére, vagy éppen ezért, Kassa nem kizárólag színmű, elbeszélés, regény, újságcikk, vers tárgyaként merül föl az író életművében, hanem jelképként, egy életforma, egy lét-eszmény társadalmi és művészi megnyilatkozódásaként is. Olyan viszonyítási pontként, amelyhez a XX. századi létezés alakzatai méretnek. Thomas Mann Lübeckjével vetette egybe (több-kevesebb joggal) a kutatás a Várost, s ami valóban közös: a szellemi életformaként fölfogás. A XX. század szerzőjének alapvető élménye a kiűzetés ebből a szellemi életformából (és ennek az emigráció csupán leglátványosabb jelzője), a történelemnek a nyelv és a személyiség ellenében munkálkodó fordulata. A *Kassai őrárat* az a mű, mely Rákos Pétert talán legszemélyesebb esszéje megfogalmazására készítette. A nosztalgianál minden bizonnyal erőteljesebb az egykori olvasmány megidézése, az irodalmi tájjá olvasás gesztusa, amelynek „heroizmus”-a a tiltott szerző prezentálásában érhető tetten. Mint ahogy a Németh László-értelmezés, amivel az úgynevezett párthatározattal szemben síkra szállt egy író/az író irodalmi megítélésének jogáért. Persze sem Márai, sem Németh László nem csupán irodalmi vitákat gerjesztett, Németh László sem volt időnként politikusabb szerző, mint a nemzetnevelés érdekében röpiratot szerző Márai, vagy az, aki 1938 és 1944 között a napi politikába beleegyezve, nem mindig emelte irodalmi érdekűvé zsurna-

lisztikáját; és Németh László identitást célzó írásai sem voltak teljesen problémátlanok. Rákos Péter azonban eltávolítja önmagától mindazt, ami merőben irodalompolitikaivá tehetné a két, egymástól messze látható szerzőről írott értekezéseit, és Márai esetében az azonos tájélmény fedezetével képes szólni szülőföld, haza, nyelv, művészet összeláthatóságáról, Némethről írván pedig a sorskérdések esztétizálódása és (nem utolsósorban) a pedagógiai érosz együttes értelmezése mutatja, hogy a prágai katedra vezetője miként hasznosítja elméleti/történeti búvárkodásait. Annál is inkább, mivel Rákos Péter nem csupán recenzense volt irodalomelméleti munkáknak, hanem a magyar irodalomelmélet reprezentánsainak fordítója is, és ebben a tevékenységében a kétfelé tartó irodalomtudomány terminológiájának „egyeztetője”. S ez újabb kísérlet a nyelvek és kultúrák közötti különbségek megőrző áthidalására (korántsem a hegeli Aufhebungra). Rákos Péter fordításainak és értekezéseinek gyümölcsöztethetőségét elsősorban abban látom, hogy nem leplezni kívánja a cseh olvasó előtt a magyar művek „idegenségét”, hanem értelmezni, hogy a csehek sajátjának nézőpontjából integrálhatónak, elfogadhatónak tessenek. Hogy Móríc Zsigmond regényei nem épültek olyképpen be a cseh irodalmi tudatba, mint hajdan Jókaiéi, ez részint annak a megcsonkított cseh irodalmi rendszernek „köszönhető”, amely az 1950-es, 1960-as esztendőkből például a ruralisták regényhagyományát felejtésre ítélte. Ugyanakkor Kassákék avantgárdja több sikerre számíthatott volna, ha Kassák nem lett volna jó darabig a magyar (irodalmi) rendszer száműzöttje. Mindezt azért beszélem el, hogy érzékeltsem: még egy független szellem sem függetleníthette magát a kedvezőtlen külső körülményektől, amelyek 1968 után az egész cseh szellemi életet meghatározták.

S ha eddig inkább a kultúrák között tevékenykedő Rákos Péterről szoltam, a továbbiakban nem mellőzhetem identitásra lelésének néhány mozzanatát említeni. Az 1940-es esztendő első felében történtek feldolgozása sem lehetett egészen egyszerű, ugyancsak önnön létének, nyelvi tudatának és valahová tartozása érzelmi jellegű lereagálásának problémája bizonyos felmerült a Kassa–Prága váltás folyamatában, amely nem csupán az életforma végig gondolását, újraszervezését igényelte, hanem az új közeg megismerését, az eltérésekből adódó haszon kinyerésének kísérletét, a létezés újra/megalapozását is. S minthogy az 1948-as fordulatot a kibeszélhetetlenség, a magyar–cseh–szlovák viszonylatokat tekintve az elhallgatás, az irodalomtörténetekről szólóvást a leegyszerűsített beszéd, a kényszeredett szólás, a felülről irányított újraszervezés jellemezte (Magyar- és Csehszlovákia, persze, Szlovákia is), nemigen kerülhetett sor oly módon írni (például) imagológiai, az identitást célzó kérdésekről, mint majd 1989 után (jóllehet a félreértelmezésektől akkor sem lett mentes az irodalmi és a társadalmi/publicisztikai közbeszéd). Beszédesnek minősíthető, hogy Rákos Péter résztvevőjévé vált a szlovákiai magyar írásbeliségnek, Márai-esszéje az *Irodalmi Szemlé*ben látott napvilágot, a gondolatrendőrség szlovákiai magyar tagozata előtt botránykőnek számítva, és Rákos Péter később is szívesen szerepelt szlovákiai rendezvényeken, jelét adva annak, hogy nem kívülállóként szemléli a szlovákiai magyar irodalmi történeteket (egyébként a szlovákiai magyar kritika és irodalomtudomány szintén a magáénak érezte Rákos Péter munkásságát). Ami azonban továbbra is figyelemre méltó, hogy élete utolsó évtizedében úgy látszott témát váltani, hogy visszautalt arra, amit korábban nem tudott, nem akart, nem lehetett nyíltan megírni. Kafka-tanulmányaiban nem szolt róla, később sem tért vissza a problémára, hogy Kafka kultúrák (és részben nyelvek) között létezett, prágaisága, németnyelvűsége és nem utolsósorban zsidósága mily mértékben inspirálója, tárgya és „célja” az életműnek, s e hármasság mennyire határozza meg önazonosságát vagy idegenségét. A prágai körre, Max Brodra, Kafkára és a körjük csoportosuló kisebb jelentőségű szerzőkre vonatkozó irodalom azóta több könyvtárnnyira nőtt, s nem csupán a (prágai) zsidó

hagyomány karkai vagy brodi értelmezése világítódott át, hanem az a kultúra is, amelynek közötlisége ürügyén sokszor vetődnek föl a XX. századi „labirintusi egzisztencia” nyelv- és szubjektumelméleti kérdései. A Kafkától és a Kafka-értelmezésektől (hogy mai magyar irodalmi „eseteket” említsek) út vezet Konrád Györgyig, Kertész Imréig, az ő műveik dolgozzák föl – szempontunkból talán a leginkább – a kultúrának (és a történelemnek) a Kafka halála óta történtek tapasztalatait. Az újabb irodalomtudományos megközelítések számára sokatmondó részint az úgynevezett kis népek irodalma, illetőleg mindaz, ami posztkolonialitás gyűjtőszó alatt tárolódott. Rákos Péternek a nemzeti jelleg leírhatóságát célzó írásai, valamint a „zsidó” irodalom fogalmiságáról töprengő esszéi talán a Kafka-stúdiumok folytatásaiként értelmezhetők, talán hozzászólások a dogmatikus beidegződöttségektől szabaduló vagy szabadulni igyekvő irodalmi gondolkodásnak csoportalkotási, besorolási, osztályozási, mindenképpen komparatistikai ihletettséggű fölvetéseihez. Egyelőre annyit állapíthatok meg: fontosak a kérdéskör alaposabb körülményezésére törekvéseiben. Még akkor is, ha a magyar irodalomban a probléma másképpen jelentkezik, mint a Kafka-kutatásban.

Rákos Péter köteteit, munkásságát áttekintve idézem Thomka Beáta mondatait a kritikusról és munkájáról:

„A kritikai tevékenység mindig egy bizonyos kockázattal jár, mert tendenciává, áramlattá összeálló vállalkozások csak bizonyos idő elteltével mérhetőek fel hitelesen, körvonaluk az időperspektívából rajzolódnak ki. Ugyancsak nyilvánvaló, hogy nem csupán a művek születéséhez közelálló, azokkal időben érintkező értékítéletek revideálódhatnak és revideálhatók, hanem a legfontosabb kritikai észrevételek is, hisz maguk a művek is ki vannak téve azoknak a korrekcióknak, melyek a szellemi szférákban, kultúrában, művészi törekvésekben, irányváltásokban, s magában a kritikai gondolkodásban, annak értékhangsúly-eltolódásaiban törvényszerűen bekövetkeznek.”

Belátva Thomka Beáta megállapításainak jogosultságát, megkockáztathatjuk, hogy Rákos Péter tevékenységének elemző vizsgálata során a kutató feltehetőleg a hungarológia, a cseh–magyar „komparatistika” jelentős személyiségének arcképét festi elénk.

Kántor Lajos

Helyzetek és fényjelek

Poszler György 75. születésnapjára

Irodalomtörténeti és esztétikai tanulmányainak, esszéinek, kritikai írásainak számbavétele – akár félre is téve a félretehetetlent, tanári munkásságát – akkora feladat, hogy erre csak a vele versenyképesen felkészült pályatárs vállalkozhatna. Erre én természetesen nem tartom magam alkalmasnak, noha a helyzet(ek) fura alakulása folytán az Irodalomtörténeti Füzetek sorozatában szinte találkoztunk: az övé az 51. számú (*Szerb Antal pályakezdése*), 1965-ből, az enyém az 53., egy évvel későbbre keltezve kiadóilag (*Százéves harc „Az ember tragédiájá”-ért*). Egy jóval korábbi találkozásra a kolozsvári Farkas utca adhatott volna lehetőséget, minthogy ő a piaristáknál (a nyugati végen) kezdte tanulmányait, én a református templom közelében, a keleti sarokhoz tartozó kollégiumból, illetve annak elemijéből indultam; ám a hat esztendőnyi különbség s a Poszler család Budapestre költözése eleve megghiúsította, hogy gyermek- vagy ifjúkorunkban összelálkozzunk. Ma már szinte érthetetlen számomra, hogy először valamikor a kilencvenes évek közepén láttuk egymást – igaz, Kolozsvár főterén. Azóta – örömmre, okulásomra – meglehetősen gyakran, különböző helyszíneken. Az időben (históriai és irodalomtörténeti időben), témagazdagságban kiterjedt poszleri életmű 2006-os olvasata helyett így arra teszek kísérletet, hogy a váltakozó helyzetekhez kapcsolódva idézzek fel Poszler-írásokat és közös jelenéseket – korántsem mellékesen pedig fényjeleket, általa (általuk, esszéi-tanulmányai által) kibocsátott fényjeleket.

1995-ben megjelent esszékötetének címét Poszler György így magyarázza: „Azt hiszem, valóban fényjelek. Nem én küldöm őket. Ahhoz – gondolom – nincs erőm. De én veszem őket. Ahhoz – talán – van érzékenységem.” E bevezető mondatokkal részben vitatkozom, részben egyetértek. Mert a most ünnepelt esszéírónak, fontos tanulmányok szerzőjének – és bizonyára a tanár úrnak (akit csak hírből ismerek) – igenis van ereje fényjeleket küldeni; másrészt viszont a (kettős) fényjelek kibocsátásához valóban szükség van egy jó olvasóra, befogadói érzékenységre. S még egy vitatkozva egyetértő utalás, szintén a *Fényjelek* előszavából: Poszler György szerény büszkeséggel állapítja meg magáról: „Úgy vélem – némiképpen – anakronisztikus jelenség lehetek.” Ehhez kétféle magyarázatot fűz: az egyik, hogy számára az irodalom ma is létkérdés; a másik a naprakész szakmai iskolákra vonatkozik, amelyekben tűrhetően tájékozottnak mondja magát, ám nem eléggé hisz bennük. Vagyis járja a maga – irodalomolvasó-értelmező, fényjeleket kibocsátó – útját, ahogy ezt Szerb Antaltól tanulta. (És hogy ezzel milyen sokakat, milyen különböző felfogású-ízlésű-iskolájú embereket győz meg, arról a 70. születésnapjára összeállt tisztelgő gyűjtemény, a *Dombormű* tanúskodik, 37 esztéta, filozófus, irodalomtörténész, prózaíró, kritikus írásával.)

Mielőtt a helyzetekre – helyzeteinkre – térnék, néhány, az életmű egészére érvényesnek vélt megjegyzés. Mindenekelőtt: Szerb Antal kezének el nem engedése. Nem csupán akkor, amikor róla ír könyvet (monográfiát). Jellemző, hogy Goethéről szólva is így indít: „Csak Szerb Antallal kezdhetem”. A másik kísérő mester pedig Babits. Tőle (is) tanulta, vele vallja az európai magyarságot. De árulkodó jel, ahogy Babits Mihály életét-életművét összefoglalva, „belopja” Erdélyt – az európai magyarság gyökereit keresve. A Dunántúl mellé helyezi életpályájának ezt az epizódját. („Ahol született, amit nagyon szeretett. A pannon hagyomány az antik, lekerekített harmóniához fűződő szálakkal. Meg azt hiszem, Erdély is lényeges. Ahol tanított, amit nem nagyon szeretett. A transzszilván hagyomány a középkori, zaklatott diszharmóniákhoz fűződő szálakkal. A kettőből együtt szűrte le az alkotó létét meghatározó alaptételét. A magyar irodalom az európai irodalom szerves része. De jól megkülönböztethető egyéni szólam a nagy zenekarban.”)

És amiben különbözik Poszler tanár úr a mesterétől, Babbitól: szélesre tárja – kritikai értékelésben – a kaput, hiszen a „tananyagba” egyaránt be kell férnie Horváth Jánosnak és Lukács Györgynek. (Ebben én, sajnos, nehezen tudom követni.) Az irodalomtörténeti rendszeralkotó mellett a filozófusoknak, a filozófusoknak, különböző színek reprezentánsainak. De nem az egyensúly, a kiegyenlítés érdekében, hanem a kíváncsiság (?) okán, vagy talán inkább azért, hogy szilárdabb legyen a saját építmény. Véleményét persze nem hallgatja el – kényes, már-már aktuálpolitikai vonatkozású jelenségekhez is hozzászól. Hogy mennyire nem szelárnýékban teszi ezt, arra egyetlen példát idézek: az 1943-as és az 1993-as szárszói találkozónak a szembesítését (*Nemzeti sorskérdések – nemzeti létfeltételek*).

És akkor most közelebbről, azokról a helyzetekről, találkozásokról, amelyeknek írásos lenyomatát próbálom újraolvasni, fölfejtetni. Négy Poszler-kötet emelek le a könyvszekrényből: *Duna-völgyi reálfantasztikum* (1998), *Kié ez a történelem?* (2003), *Az angyal és a kard* (2003), *A „másik” város* (2005). Többszörös személyes érintettségemet nem tagadhatom – a *Kié ez a történelem?* például az én Szabédi-könyvemről írott kritikától kapta a címét, *A „másik” város* pedig (Budapest mellett) Kolozsvárra utal, itt adtuk ki, a Korunk Baráti Társaság – Komp-Press „Ariadné” sorozatában. És mindjárt melléjük kell tennem másik négy könyvünket, melyeknek Poszler György társszerzője: a kolozsvári Szabédi Napokon 1996-ban tartott előadása (*Magyar irodalom – világirodalom*) a Szabédi napjaiba került be (1998), a *Kulcsok Kolozsvárhoz* (2000) egyik legszebb esszéjének, a *Házsongárdi bolyongás*-nak szintén ő a szerzője; természetesen nem hiányozhatott a huszadik század legszebb magyar verseire rákérdező ankétból és következképpen *A teremtmények arca* (2002) reprezentatív kötetéből, és meghívott szereplője volt a Korunk alapításának 75. évfordulóján Budapesten rendezett tudományos konferenciának, ahol az 1942-es kolozsvári művészeti hetekről beszélt, így az *Eufóriahullámon túl – illúzióvesztésen innen* szerves része a 2003-ban kiadott gyűjteményünknek (*Erdélyről Európában mítosztalanul*). „Hivatalos” helyzeteinkhez hozzá kellene még adnom kalotaszentkirályi kirándulásunkat, az Ady Napok egyikén, az akadémiai szembesülést a Roosevelt téri épületben, az öt éven át ismétlődő zsűrizést a Magyar Irodalmi Díj érdekében és a Cs. Szabó-centenáriummi jelenését, ismét Kolozsvárt, a nemrég alakult Kolozsvár Társaság ünnepi estjén, az Erdélyi Múzeum-Egyesület székházában. Tulajdonképpen valamennyi találkozásunk „a föl nem adható város”, közös szülővárosunk jegyében és az irodalom tiszteletében történt – vagyis mindezt elmondani, elemezni: hosszú és mély vallomást igényelne; életrajzi-önéletrajzi emlékeztetést vagy rengeteg lábujjgöndörrel ellátott tanulmányt.

Itt egyikre sem vállalkozom – mindössze a „*Nevelődési regény*” – „*dalban elbeszélve*” című Poszler-írássra fogok utalni, az említett vers-ankétunk keretében történt „szavazására”, az opciók indoklására. „Naiv olvasó vagyok – írja akadémikus barátunk. – Naivitásomba bele is születtem. Naivitásomat tovább is képeztem.” Újra tanúságát adja,

hogyan folytat párbeszédet a művekkel. Szereti, ha megszólítják, ha ők (is) válaszolnak élete gondjaira. Az ő tízes verslistája az életút, a gondolkodásmód magyarázója, tükre. Babits természetesen főszereplő – három versével (*Zsoltár férfihangra*, *Egy filozófus halálára*, *Mint különös hírmondó...*); Nemes Nagy Ágnes kétszeresen van jelen (*Ész, Istenről*); és Ady (*Az eltévedt lovas*), Illyés Gyula (*Haza a magasban*), Füst Milán (*Öregség*), Kosztolányi (*Hajnali részegség*), Dsida (*Hálóing nélkül*). Ide másolom a két első Babits-vers indoklását: „Nekem a *Zsoltár férfihangra* és az *Egy filozófus halálára* párvers. Bennük diákkorom hitei-reményei, férfikorom hitvesztései-bukásai. Hitek-remények a személyiség mindenható szabadságában. A személyiség mint önmaga végső célja és a történelem végső értelme. A teremtés ultima ratiója. Nevelődése képeskönyvévé avatva a kozmoszt, felnövekedése katekizmusává a históriát. Bölcséleti vallomás a világegyetemben öntudatlanul is megszerzett hatalomról, gyakorolt mindenhatóságról.” *Az eltévedt lovast* és a *Haza a magasban* ugyancsak párversként olvassa Poszler György, érzelmi kötöttségeinek bizonytalanságait-kételyeit, biztonságait-meggyőződéseit látja bennük. A bizonytalanságokat-kételyeket a földi haza megvalósulásában. („Mert nem tagadom: szüntelen hallom »vak ügését« az »eltévedt hajdani lovasnak«. Az elmúlt század nagy magyar metaforája.”)

Végül: önálló tanulmány tárgya lehetne, hogyan építi Poszler a gondolati íveket, milyen szilárd stilisztikai építmény lesz az eredmény – vagy talán fordítva: (rész)ismétléseivel, sztereotípnak látszó mondat szerkezeteiben hogyan épül, teljesedik ki a gondolat. A bizonyosság és kételyek dialektikájában. Háromnegyed évszázados hűtlen-hűségben.

Blazovich László

A levéltárak csendjében

Bánkiné Molnár Erzsébet: A jászkun autonómia

A Jászkunság az ország közepén (medium regni) a középkorban több, a török hódoltság után is közel két megyényi kiterjedésű autonóm terület volt mindaddig, amíg a kiegyezés után – a megyéket a területi igazgatás közép szintű egységeként tekintő polgári igazgatás elgondolása nyomán – meg nem szüntették. A beköltözésük után – a tatárjárást követően már írott forrásokkal bizonyíthatóan – a történelem viharai által megtépázottan a mai napig e területen él a jász és kun népesség, amely sok évszázados hazai története során mintegy 150 évet kivéve mindig etnikai autonómiával rendelkezett.

Bánkiné Molnár Erzsébet könyvében a jászok és kunok autonómiája történetének monográfiáját készítette el. Az 1239-től 1702-ig terjedő időszakot főképp feldolgozások alapján mutatja be, összehasonlításokat téve az erdélyi szászok és székelyek, valamint a kunok jogállása között. E népek ugyanis a királyi családjához tartoztak, és kiváltságaikat elsősorban hadi szolgálataik fejében nyerték el. A különbségek mellett éppen ezért számos hasonlóságot látunk sorsukban. Az előbbieket közé tartozik például: az erdélyi szászok, akiknek első hullámai a Rajna mellől, a korabeli Német-római Birodalom legfejlettebb részéről érkeztek, kiváltságaikat egy oklevélben, ugyancsak korán, 1224-ben, az Andreanumban nyerték el, addig a kunok és székelyek később jutottak el a teljes autonómia megszerzéséhez. Az utóbbiak közé tartozott az, hogy kollektív szabadságjogokkal rendelkeztek. A török hódoltságot követő mintegy másfél emberöltőnyi időszakot lezárja a megváltás, a redempcio (1745), az utána kialakult jogi, szervezeti és gazdasági rendet, valamint a társadalom állapotát a szerző a meglévő szakirodalomra és alapos levéltári kutatásokra támaszkodva maga dolgozta fel.

Itt kis kitérőként szólhatunk arról, hogy mi tesz maradandóvá, hosszú évtizedeken át élővé, tudós generációk által forgatottá, hivatkozottá egy történeti feldolgozást, tanulmányt. Véleményünk szerint nem a nagy elgondolások, koncepciók alkotása, a tudományos petárdák durrogtatása, hanem a mélyreható, aprólékos levéltári forrásokban végzett bűvárkodás segítségével a levéltárak csendjében nyugvó adatok összegyűjtése és azok korrekt, tudományos szempontú elemzése. Csak ezen módszerrel alkothatunk maradandót. Csak az így készült műveket nem kerülhetik meg az időben később jövő kutatók. Bánkiné Molnár Erzsébet az említett módszerrel dolgozott, és munkája ezért állítható a Jászkunságról eddig készült legkiválóbb művek sorába. Gyárfás István alapvető műve, Györffy István és Györffy György meghatározó kutatásai és eredményei, Kiss Józsefnek a 18. század első felének eseményeit bemutató munkája, Fodor Ferenc kitűnő Jászság-monográfiája, valamint Komjáthy (Kring) Miklós nagy ívű, a kunok és jászok középkori történetét bemutató tanulmánya mellé.

Jelentős alkotás, remekmű nem születhet előzmények nélkül. Példa erre Bánkiné története is. Mint levéltáros a rábízott iratanyag rendezése mellett abban kutatást végzett, amelyet folyamatosan kiterjesztett más levéltárak anyagára, és elkezdte a tanulmányok írását. Abban, hogy számos új eredményt ért el, segítette felfogása, amely szerint a társadalmi folyamatokat csak hosszú időt tekintve lehet igazán megismerni. A longue duree nála kétszáz évet jelentett. Kutatásai során a jászkun kerület és az egyes települések igazgatási viszonyain túl foglalkozott a redemptus réteggel, írt történeti, néprajzi tanulmányokat, családtörténetet és településtörténeti kismonográfiát, valamint forrásokat tett közzé. Tanári munkájának eredménye a *Kunok Magyarországon* című jegyzete. A történetírás szinte minden műfajában közreadta ismereteit.

Bánkiné Molnár Erzsébet a jászkun világhoz nem a kutatásai nyomán került közel, onnan származik, gyökerei mindenestül odakötik. Nemcsak érti, belül érzi, amit leír. Sokszor a családi emlékezés-

ből fakadó érzelmek vezetik tollát. Példája annak, miként tehet népéért a belőle kiemelkedő tudós alkotó. Könyve éppen ezért lehet egyszerre tudományos mű és közérthető olvasmány.

A mű kilenc fejezetre tagolódik: Kun és jászk autonómia 1239–1702, Jászskunok jobbágysorban 1702–1745, A jászkun autonómia visszaváltása, Földtulajdon, Igazgatási autonómia, Jogszolgáltatási autonómia, Gazdasági autonómia, Az egyéni gazdálkodás lehetősége, A jászkun autonómia utolsó korszaka. Az első három fejezet történeti áttekintés olyan fogalmi magyarázatokkal, amelyek nélkül mindazt nem értenénk, amely később kiteljesedett, és ami számunkra ma is a Kunság és a Jászság fogalomköréhez tartozik. Külön fejezetet szentel a földtulajdonnak, amely az egész autonómia magvát jelenti 1745-től, a megváltás idejétől. Miután nem sajnálta az időt és fáradságot a tulajdon római jogi és feudális kori értelmezésének kifejtésére, megállapítja: bár nagy szabadsággal rendelkeztek a kunok birtokaik felett, a kun tulajdonlási forma mégsem tartozik a polgári tulajdon körébe. Ezzel hosszabb ideje tartó vitát zárt le helyesen. A feudális tulajdon ugyanis későbbi értelmezés szerint leegyszerűsítve főtulajdonból és altulajdonból áll. Az előbbi birtokosa a hűbérúr, az utóbbié a vazallus, aki használja a birtokot. Hasonló a helyzet a földesúr és a telkes jobbágy között. A fő tulajdonos a használonak a jogaiból még a tulajdon mellé társuló közhatalmi funkciókból is számosat, pl. mezővárosi igazgatás, bíraskodás, leadhat alattvalójának szolgálata fejében. Így tett a királyné, amikor meghatározott szolgálataikért a birtok feletti rendelkezési jogának szinte teljes egészét a közhatalmi funkciókkal együtt leadta kunjainak, a tulajdon- vagy birtokjogot azonban nem. Ezért írja a privilégiumlevél Bánkiné által idézett szakasza: a birtokot „élni és használni, azonban nem elidegeníteni bírának hatalommal.” A birtok „élése és használata” teszi lehetővé és szükségessé az igazgatási, igazságszolgáltatási és gazdasági autonómiák rendszerének kiépítését.

Az igazgatási autonómia tárgyalása során szól a választójogról, a közigazgatási szervezetről, majd a közigazgatási szervezethez kapcsolódó törvénykezési autonómia felépítéséről értekeznek. Külön figyelmet érdemel a téma jól forrásadatolt kifejtése. Kiemelkedik azon folyamat elemzése, miként vette át szerepét az igazgatásban a minden redemptusnak meglévő szavazati jogából következő személyes jelenlétnek előbb a választások idején, utóbb az ellenőrzésben is a választott község, az electa communitas, amely szerv Budától Szegedig számos városban már a középkor során megjelent.

Az igazgatás szintjeinek megfelelően szerveződtek a törvénykezés fórumai, a helyi, a kapitányi, azaz kerületi törvényszékek. Harmadik fórumként a jászkun kerület törvényszékéhez fellebbezhettek. A jobbágyi alávetettség és a II. József-féle novus ordo idejét nem tekintve, a negyedik fok a nádori fő törvényszék volt. A nádor mint a középkorban mint a királyi udvar főméltósága nyerte el a kunok bírása tisztét, a török utáni korban pedig a nádor főbíróvá a jászkunok szabadságának egyik jelképe lett. A nádorhoz kapcsolódás kifejezője volt az is, hogy a nádor saját ezredét, a nádor huszárokat a kunokból toborozta. A földesúri kötöttségtől való távollétnek már a középkorban egyik fontos tényezőjét jelentette, ha peres ügyekben a fellebbezési fórum nem az úr bírósága volt, amint ezt a tárnoki és személynöki városok példája mutatja.

Szerzőnk felkészültségének és igényességének, továbbá témavezetésének bizonyítéka a jászkun kerületben keletkezett jogforrások feltárása. Hierarchiájuk szerint elemzi őket, mindenekelőtt a kiváltságlevelet, amely a későbbi kerületi és helyi statutumok alapja lett. Az utóbbiakban fejtették ki, illetőleg bontották le a privilégiumlevélben leírt általános, egy-egy közösség számára törvényértékű szabályokat.

A disszertáció közel felét, mintegy száz oldalt tesz ki a gazdasági autonómiát és az egyéni gazdálkodás lehetőségeit tárgyaló két fejezet. A településmonográfiáknak általában unalomba fulladó fejezetei ezek. Jönnek velük az adónemek, a calcaturák, nyomási földek, termésmennyiségek és így tovább. Esetünkben nem erről van szó, Bánkiné jól tagolja mondanivalóját, a fogalmakat egy-egy téma elején pontosan tisztázza, főképp levéltári forrásokra és saját korábbi munkáira építve, ugyanakkor nem feledkezik meg a szakirodalom eredményeinek igénybevételéről. Az önkormányzat gazdasági háttere című részben a bevételek között például megismerkedhetünk a közmajorkodás, a beneficium, a terryagum, a pusztabérletek, legelőárendák fogalmával, közben bepillanthatunk a korabeli életviszonyok közé, és elgondolkodhatunk azon, miért tudtak a korabeli jászkunsági önkormányzatok gazdálkodni, sőt nyereségesen gazdálkodni, míg ma azt hangoztatják, az állam, az önkormányzat rossz gazda. Az egyéni gazdálkodásról írva, ugyanúgy, mint a korábbi egységben, szerzőnk az adatokat életre tudja keltetni, talán azért, mert számára mindez nemcsak kutatási téma, hanem családjának, rokonainak, őseinek életkereteit jelentette, amelyek között örömeiket, bánatukat, sikereiket és kudarcaikat élték meg.

A történeti alkotások a feledés homályába tűnő múltból perelnek vissza részleteket azért, hogy tudjuk, hova tartozunk, honnan jöttünk. Elődeink élete és sorsa egyúttal intő példa a késői utódok

számára. Az egykori kunok máig példát adnak arra, hogyan kell szabadságunkért állhatatosan és kitartóan küzdeni, és majd hogyan kell élni velük az egyéneknek és az általuk alkotott közösségeknek. A megszerzett jólétbe azonban nem tanácsos belenyugodni, mindig szükséges figyelni a változásokra, nehogy elszaladjon mellettünk az idő, amint történt kunjainkkal a gyümölcsstermesztés alföldi meghonosításakor. A személyes szabadság tisztelete, az egyenes derék, a büszkeség és a becsületesség szeretete, amelyek a gazdasági függetlenség talaján fejlődtek ki a redemptus társadalomban, máig követendő értékek minden valamit is magára adó ember számára. Az autonómia részleteinek leírása mellett e mentalitás jegyei mind kiolvashatók Bánkiné Molnár Erzsébet jászkun autonómiáról szóló könyvéből.

Isten szalmaszálán címmel megjelent a Forrás Kiadó gondozásában *Buda Ferenc legszebb verseit* tartalmazó kötet.

A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat ezzel a könyvvel köszönti a megye érettségiző fiataljait. A könyvet Füzi László szerkesztette, az illusztrációkat Bardócz Lajos, a szerző portréját Bahget Iskander készítette.

A könyvhöz dr. Balogh László, a Bács-Kiskun Megyei Közgyűlés elnöke írt ajánlást.

A kötet megrendelhető kiadónkban 2990 Ft-os áron.

Folyóiratunk megjelentetését a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alap

nka
Nemzeti Kulturális Alap

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.